

Esszencia-kötetek XIV.

Újhullám

*A Bolyai Műhely Alapítvány és a Bolyai Önképző Műhely
2019-ben végzett évfolyamának kötete*

Bolyai Műhely Alapítvány, Budapest 2019

Készült a Bolyai Önképző Műhely oktatási-kutatási programja keretében.

A kötet megjelenését támogatta:
Anyanyelvapolók Szövetsége
Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI)
Magyar Állam
Magyar Tudományos Akadémia (MTA)
Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége (Matehetsz)
Nemzeti Kulturális Alap (NKA)

Szerkesztette: **Herbst Rebeka**
Korrektor: **Komlósi Réka**
Tördelőszerkesztő: **Herbst Rebeka és Telek Zsuzsa**
Borítóterv: **Illés Maja**

Mentortanár: **Kövesdy Zsuzsanna**
Mentorsegítők: **Komlósi Réka és Büki Dániel**

Az alapítvány kuratóriuma:
Szász Domokos (elnök), **Aczél Petra** (társelnök), **Bakos Edit**, **Benyhe István**,
Friedler Ferenc, **Pölcz Ádám**;
Felügyelőbizottság: **Pandurics Anett** (elnök), **Aratóné Nagy Ágnes**,
Pataki Gergely
Ügyvezető: **Balázs Géza**
Irodavezető: **Komlósi Réka**

Készült a Robinco nyomdában.

ISBN 978-615-80316-7-7
ISSN 1788-2818

© Bolyai Műhely Alapítvány, szerkesztők, szerzők

Kiadja: Bolyai Műhely Alapítvány
A Műhely a Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetségének tagja.
Felelős kiadó: Az alapítvány kuratóriumának elnöke
Cím: 1148 Budapest, Örs vezér tér 11. fszt. 1.
Telefon: +36 30 361 9681
E-mail: bom@e-nyelv.hu
Honlap: www.bolyaimuhely.hu
A borítóhoz felhasznált kép a freepik.com honlapról származik.

Tartalomjegyzék

Bevezető	5
KOMLÓSI RÉKA	
<i>Előszó</i>	7
KÖVESDY ZSUZSA	
<i>„Valaki útravált belőlünk”</i>	14
Újhullám az építészetben és a városfejlesztésben	19
BODNÁR BENEDEK	
<i>Szerkezeti őszinteség és környezettudatosság fúziójában</i>	21
BARTA ESZTER	
<i>Egy szocialista iparváros változó arca</i>	33
Újhullám az oktatásban	49
HALLER RENÁTA	
<i>Virtuális valóság az oktatásban, nyelvoktatásban</i>	51
Újhullám a film- és színművészetben	63
MÉSZÁROS MÁRTON	
<i>„Como un niño” – Mr. Bean karakterisztikája, explicit és implicit előzményei, valamint hatásai a későbbi komikus karakterekre</i>	65
TALMÁCSI ALEXA	
<i>Castellucci provokatív színháza</i>	79
Újhullám a teológiában	89
TIBORCZ DÁNIEL	
<i>„Pap leszel vagy lelkész?”</i>	91
Újhullám a szórakozásban	101
TELEK ZSUZSA	
<i>A képregényes szubkultúra helyzete Magyarországon</i>	103
OLÁH BALÁZS	
<i>„A játék az nem játék”</i>	115
Bemutatkozunk	127
A három évünk képekben	137
A Bolyai Műhely Alapítvány identitása	157
Bolyai Önképző Műhely eddig megjelent kötetei	157

Bevezető

Előszó

A Bolyai Önképző Műhely 2016 szeptemberében induló és 2019 júniusában végző, Kövesdy Zsuzsa mentorálása alatt álló évfolyamának zárókötetét, az Esszencia-sorozat tizennegyedik tagját tartja kezében az Olvasó. Mentorsegítőként a három év alatt olyan szorossá vált a kapcsolatom a kötet szerzőivel, hogy elejétől fogva a csoport tagjának éreztem magam, baráti körünk messze túlnyúlt a BOM határain. Ebből a tűzhöz közeli nézőpontból szeretnék ízelítőt adni a kötet létrejöttének körülményeiből, a címválasztás szempontjaiból és a kötetben szereplő tanulmányok tartalmából, illetve betekintést nyújtani az évfolyam három évének felejthetetlen kalandjaiba.

Újhullám – a cím pontosan első születésnapunkon, a 2017-es szeptemberi befogadótáborban, Cegléden vetődött fel először. Néhány csoporttag óriási lelkesedéssel, részletes tervvel rohant le egy váratlan pillanatban, mondván, megvan a kötetünk a címe, még a borítótervet is elkészítettük! Be nem állt a szájuk, csak mondták és mondták, hogy mennyit beszéltünk már újhullámos kávéról, újhullámos sörről, újhullámos frizura, újhullámos film, újhullámos zene, újhullámos társasjátékok, újhullámos társkeresők, újhullámos nyelvtanítás, minden van, hát mi vagyunk a BOM-ban az ÚJHULLÁM!!! Alexa ír az újhullámos színházról, Bendi az újhullámos építészetéről, Eszti az újhullámos környezetvédelemről, Bali az újhullámos-kézműves sörről, a borító pedig valamilyen neonszínekből álló hullámot ábrázol majd, ami egyszerre a csoport retró iránti megszállottságát is tükrözhetné.

Miért is azonosult a csoport ilyen korán az *Újhullám* címmel? Visszatekintve, azt hiszem, kijelenthetjük, hogy a 2016-os évfolyamnál volt először igazán érzékelhető az új generáció. Hirtelen megváltoztak a felvételi önéletrajzokban a születési dátumok. 2016 után nem láttunk több Y-generációs arcot. Igaz, 2019-ben már 2000 előtt született arcokat sem látunk, de a 2016-os évfolyam már első ránézésre új típusú rezgésekkel, újfajta lendülettel robbant be a BOM-ba. Ettől függetlenül, a pusztán véletlen folytán, már a kezdetektől fogva érezhető volt, hogy ez az évfolyam erőteljesen bölcsész alapokon nyugszik – ehhez elég csak egy pillantást vetni a tartalomjegyzékre, és összehasonlítani a korábbi Esszencia-kötetekkel: természettudományos szakterületet aligha találunk, még egyetlen közgazdász-informatikusunk is a nyelvoktatásról ír! Bölcsész kemény-magunk ráadásul kivételes érdeklődést mutatott mindenféle művészetek iránt. Nem volt kérdés, hogy állandóan színházat szervezünk (sőt kezdeti lelkesedésünk

még egy saját színjátszókört is megalapított, mely az első félévben sokat segített a csapatnak az ismerkedésben és közösségépítésben, ám sajnos virágkora hamarosan leáldozott), az évfolyam-kirándulásainkon pedig a múzeumokat célozzuk meg első lépésben. Erős bölcsész összetartásunk tehát újszerűnek hatott a vegyesebb összetételű évfolyamok mellett. Az sem volt kérdés egy pillanatig sem, hogy nálunk dívik a retró. Nálunk retrózene szól, retrósorozatokot nézünk, a retrószínészeket várjuk a színpadon, retrótársasokat játszunk, retróhelyekre ülünk be, retrópohárból isszuk a fröccsöt, meg úgy egyáltalán. Na de hogy fér össze az újhullám és a retró? A francia újhullám az retró? Vagy a retró az manapság már újhullám? A neon borító még újhullám vagy már retró? Akkor most újhullámosnak lenni retró? Azt hiszem, úgy sikerült megmagyaráznom magamnak a jelenséget, hogy szeretünk „újhullámosként” kiríni a tömegeből, és részben ennek elősegítésére (és egyben ellenére) közös szenvedélyünk a retró.

Neon borítónk ugyan nem lett, de magunk sem gondoltuk volna, hogy tényleg sikerül kitartanunk az Újhullám mellett, és mindenki megtalálja a maga területén az újhullámot, melyre felfűzheti a tanulmányát.

A kötet nyolc írását, valamint Kövesdy Zsuzsa mentortanárunk szívhez szóló nyitó szavait HERBST REBEKA fogta egybe és szerkesztette, TELEK ZSUZSA tördelte, a borító pedig ILLÉS MAJA meghívott vendég (Rebeka kedves és segítőkész barátnője) munkája. Rebinek nagyon sokat köszönhetünk a BOM-ban; alig volt olyan önképző tevékenység, amiben ne lett volna ott a háttérben a keze munkája, a foglalkozások és kirándulások egyik állandó résztvevője volt. Már két éve szerkeszti a Bon-BOM című önképzőköri lapot, melynek teljes felügyeletét és irányítását egyedül végzi, és az elmúlt két évben egyetlen egyszer sem hallottunk semmiféle fennakadásról a havonta megjelenő lap működését illetően. A tavaszi gyalogoskonferenciák szervezésében való segítséget, valamint a konferenciaköttek szerkesztését is neki köszönhetjük, nem beszélve a lakás tisztán és rendben tartásáról.

KÖVESDY ZSUZSA mentortanárunk nosztalgikus bevezető gondolatai arról töprengenek, mennyivel jobban bízunk az „újhullámos”, vagyis kortárs szerzőkben, akiket ellenőrizni tudunk, és látjuk, hogy léteznek – ellentétben a világirodalom néhány legnagyobb klasszikusával, többek között Shakespeare-rel vagy Cervantesszel, akiknek valódi létezése körül a mai napig vita folyik. Meg lehet-e kísérelni kétségbe vonni egy ma élő szerző létezését? Zsuzsa ugyan nem terjeszti ki a kérdést az internet jelenségére és a 21. század információáramlásának megbízhatóságára, de a valóság és hitelesség megkérdőjelezhetősége egyre fontosabb

kérdéssé válik. Zsuzsa a munkája és egyre tornyosuló családi és nagymamai kötelességei, főzéssel töltött álmatlan éjszakái mellett utolsó csepp energiáját szombatonként és a kirándulásokon, színházi látogatásokon ránk áldozta, végeláthatatlan anekdotáit, lecsóját, süteményeit, szeretetét sosem felejtjük!

BODNÁR BENEDEK építészhallgató az építészetben találta meg az újhullámot, az „újhullámos látszó beton” irányából közelítve: korábbi kutatási területét, az új építési anyagnak számító üveghabadalékos betont mutatja be mérnöki és művészeti szempontból egyaránt, annak jellemzőivel és felhasználási lehetőségeivel, épületi példákkal szemléltetve. Bendi „az építész” ismerősünk, aki a vizsgaidőszak hullámai előtt, alatt és után megközelíthetetlen, de mindig tudjuk, hogy ha felbukkan a habokból élve, azonnal visszaúszik hozzánk, a szeme alatti kártyától már nem ijedünk meg. Egyéb közösségei és munkái ellenére mindig számíthatunk a jelenlétére és lelkesedésére.

BARTA ESZTER városfejlesztési újhullámokat fedezett fel szülővárosának közelében: a Miskolc melletti Kazincbarcika múltját és jelenét vetíti le előttünk korszakokra bontva, a megújulás hullámait boncolgatva politikai rendszerek, építészeti stílusok, társadalmi célok lencsén át. Eszti írásában megint csak visszaköszön a sokat emlegetett „retro”, már a képmellékleket nézegetve is. Esztről a Bolyaiban kialakított képünk elég hamar megváltozott: rájöttünk, hogy az Angol Kisasszonyoktól közénk csöppent Brontë-hősnő álcája átverés, és kibontakozott előttünk a környezetvédelem, fenntarthatóság és városfejlesztés lelkes amazonja, sziporkázóan szarkasztikus humorral és zavarba ejtően nagy szociológiai műveltséggel kápráztatva el csoporttársait.

HALLER RENÁTA a magyarországi nyelvoktatás sikeresebbé tételén fáradozik – informatikusi és gazdasági ismereteivel próbál újhullámot csempészni a nyelvtanulásba, azzal a céllal, hogy megkönnyítse és lerövidítse a nyelvelsajátítás nehézkes folyamatát. Tanulmánya egy olyan fejlesztést mutat be, ami lehetővé teszi a virtuális valóságban való nyelvtanulást, melynek legfőbb előnye, hogy a tanuló élő helyzetben használja a nyelvet anyanyelvi beszélőkkel. Munkájában arra is részletesen kitér, hogy a kutatás alanyai milyen visszajelzéseket adtak, milyen igényeket kell kielégíteni a projekt során. Reni a csoport mindig mosolygós, csendesen masszív tagja, lelkiismeretesen és megbízhatóan végezte el a három évet. Szeged után az ásványok jutnak róla eszünkbe, hiszen nem titkolt szenvedélye az ásványékszerek készítése, sőt egy alkalommal még részletes előadást is tartott nekünk az egyes ásványok rejtelméről.

MÉSZÁROS MÁRTON tanulmányára ismét ráhúzhatnám a rertrómániát, hiszen Mr. Bean karakterének hosszas méltatása azt sugallja, hogy a kilencvenes évek tévéműsorai nem állnak messze a szerzőtől. A karakter megformálását befolyásoló elődök és az ő későbbi komikus sitcom-karakterekre gyakorolt hatása mellett az „újhullámos Mr. Bean” 21. századi történetei is említésre kerülnek. Marciból legtöbbször csak annyit látni, hogy reggel még a világ egyik felén készít interjút egy megközelíthetetlen hírességgel, este meg már a világ másik felén zsűrizik egy filmfesztiválon, hetente megjelenő cikkeinek száma már rég követhetetlen, de ha kedve tartja, regényt szerkeszt, ha úgy alakul, életrajzot fordít, mellette természetesen egyetemista és a Bolyait sem felejt el teljesen. Foglalkozáson, színházlátogatáson, kirándulásán azért megtalálni őt is, de akkor is ajánlom szórakoztató társaságát, ha épp nincs kivel kiruccannod egy napra a prágai Rolling Stones koncertre, mert biztos lehetsz benne, hogy teljesen véletlenül épp akkor sétáltok el a Four Season’s hotel mellett, mikor az együttes tagjai nagy fekete autókból integetve kigurulnak onnan. Világhírű ismerőseinek hosszú sorát a mai napig rejtélyes homály fedi, mindenesetre köszönjük, hogy meghívta közénk Miami-ból egy beszélgetés erejéig egyik jóbarátját, Ferdinandy György író.

TALMÁCSI ALEXA neve olyan szorosan fonódott egybe a színházzal, hogy az lenne a meglepő, ha nem az újhullámos színházról írt volna tanulmányt – erre kiváló példa a kortárs olasz Castellucci provokatív színháza. Alexa szeret a háttérből bármit megszervezni. Az hagyján, hogy a kirándulások, programok, öszsze-
szajövetelek leggyakoribb szülőanyja és szervezője, az irodai munka segítője, a lakás tisztaságának egyik felelőse, de neki köszönhetjük, hogy mind a hat félévben sokat mentünk a Bolyaival színházba. Így jutottunk el darabokra három év alatt az Örkenyben, a Katonában, a Vígben és a Pestiben, a Nemzetiben, a Jurányiban, a Szkénében és az Átriumban, de még a pécsi évfolyamkirándulásunk sem telhetett el egy pécsi nemzetis előadás nélkül. A színházak és színészek mellett nagy szenvedélyei még többek között a kapolcsi Művészetek Völgye, a (környezettudatos) dizájntermékek, a POKET-könyvek, a szecesszió, a vegetáriánus ételek és a kutyák.

TIBORCZ DÁNIEL írása az „újhullámos teológiába” vezet be olvasóit, jelesül a papi/lelkészi szerep funkciójába, de nyugodt szívvel mondhatom, hogy már a három év alatt rengeteget tudtunk meg tőle a hitélet 21. századi megközelítésének nem-hívók számára is szimpatikus tanításairól, látásmódjáról. Sőt, még az ökoteológia, avagy teremtésvédelem fogalmát is megismertük, majd neki köszönhetően hallgattuk meg a 2018-as befogadótáborban Dr. Béres Tamás lebilincselő

előadását a témában. Danit nehéz elcsípni a nagyvilágból, teológiai tanulmányai mellett hol Szombathelyről, hol Németországból kell becserkészni, és reménykedni, hogy a sok-sok noszogató és a válaszul adott sok-sok ígért hamarosan ismét közénk sodorja, mert ha jelen van, akkor adott a fergeteges hangulat!

TELEK ZSUZSA nem először hívja fel figyelmünket a képregények irodalmi értékeire. Mondhatjuk, hogy a képregény az irodalom egyik újhullámos megnyilvánulási formája, melynek terjedése és megítélése még javításra szorul Magyarországon. Zsuzsinak hihetünk, hiszen ha könyvekről van szó, könyvmolyként, könyvtárosként és könyvárusként egyaránt fordulhatunk hozzá bizalommal. A Bolyaiban végig nagy erővel fáradozott a Bon-BOM megtöltésén, szerkesztésén és tördelésén, a táborokban mindig lehetett rá számítani játékok vezetésénél, a vonattal való közös utazások lelkes kísérőjeként, illetve a teaház felelőseként. Vöröskeresztes önkénteskedéséből mi is sokat érzékeltünk, a 2018-as befogadótáborban például vöröskeresztes kapcsolatainak köszönhetően gyorstalpalót kaptunk elsősegélynyújtásból és újraélesztésből.

OLÁH BALÁZS a társasjátékok, társasjátéklklubok mint „újhullámos szórakozási lehetőségek” pszichológiáját, esetleges közösségromboló veszélyeit vizsgálta néhány népszerű játék esetében, személyes tapasztalataiból merítve. Baliról a társasjátékok mellett eszünkbe juthatnak még otthon, a lakásban főzött kézműves sörei, a tábor területén elrejtett kacsái, a magyar városok kimeríthetetlen ismerete, az országot keresztül-kasul szelő vonatos kiruccanásai, Tatabánya, Komárom, és még sorolhatnám. Mindezek után is nehéz azonban kivennem a fejemből a felvételijén hallott tény, miszerint ő munkába menet az autóban, hangoskönyvként „olvasta végig” a Háború és békét.

BÜKI DÁNIEL a csoport másik mentorsegítője volt, és bár büntudata van, amiért nem tudott velünk több időt tölteni, a csoport rögtön a szívébe zárta, mindig szeretettel vártuk a foglalkozásokra és a kirándulásokra, sőt Pécsen még a 25. születésnapját is velünk ünnepelte egy éjszakán át, családjától és barátaitól elragadva. BD-vel együtt végeztem a Bolyait 2013–2016 között, és már abban a három évben olyan sokat dolgoztunk együtt a Bon-BOM és kötetek szerkesztésével, valamint a színjátszókkal, hogy tudtam, a 2016-os évfolyamba is szeretném valahogy becsempészni jelenlétének közösségépítő erejét, a beszélgetéseket színesítő látásmódját.

A 2016–2019-es évfolyam keménymagja számtalan közös emléket visel magával. Kiemelendő talán az első év végi tokaji kirándulásunk a hajókázással,

borkóstolóval, sírva röhögős Tabu-partyval, majd egy évvel később a pécsi kirándulásunk a sok múzeummal, balkán ebéddel, színházlátogatással, születésnapozással. Legendássá vált egy-két elhúzódó nyári összejövétel; a családomtól rendszeresen elkért, Sárospatakról hazafelé a jégesőben „turnébusszá” keresztelt hétszemélyes Opel Zafira; az általunk szervezett befogadótáborban sok izgulás után nagyon jól sikerült Vecsei H. Miklós-előadás; a soha meg nem valósult, de még mindig nem elvetett bécsi (és soproni) kiruccanás; a környezettudatosság; a nyolcvanas évek zenéi; Rebi és Alexa Vadász utcai főhadiszállása...

Mind reméljük, hogy ennyi (és még jóval több) közös élmény bőven elég ahhoz, hogy a kapcsolat fennmaradjon, a legnagyobb bulikat valóban egymás esküvőjén éljük majd át, és ne sodorjanak minket az újabb hullámok túl messze egymástól a világban.

Budapest, 2019. augusztus

Komlósi Réka
mentorsegítő

„Valaki útravált belőlünk”

„Öregszik a Föld. Kezdek itt hagyni a nagy állatok, a nagy fák és a nagy szenvedélyek. Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy, amekkorának irodalma mutatja. Nagy piktorok, szobrászok, hadvezérek, még nagy államférfiak is kivethetnek kicsiny, fejletlen nemzeteknél is, de írók ereje a nemzet erejének fokát oly pontosan mutatja, mint a Celsius a hőt.” – e bölcs sorok Mikszáth Kálmántól származnak.

Sok évtizeden át tanulmányoztam és képviseltem világirodalmi műsora-imon keresztül a francia és német nyelvű irodalmakat, figyeltem változásukat, alakulásukat. Igyekeztem empátiával közelíteni feléjük, magam is mindig szint váltva a közelükben. Éreztem, hogy másképp gondolkodom, másként mozdulok, ha nem az anyanyelvemet használom.

A személyes nagy találkozások: Gilbert Bécaud, Jorge Semprun, Alain Robbe-Grillet, Ernst Jandl, Barbara Frischmuth, Robert Merle, Andreï Makine, Claudio Magris, Josef Haslinger, Richard Wagner, Ingo Schulze, Wladimir Kaminer – hogy csak a „leg”-eket említsem, mind hozzátettek valamit az életemhez.

A legeslegkedvesebb számomra azonban egy különös, különc német író, Gerhard Köpf maradt. Az egyik hosszabb, német ösztöndíjas utam során vetődtem el hozzá. Müncheneri házában fogadott, állva írt az írópultjánál, amikor a „Herein!” vezényszóra rányitottam. Olyan volt, mintha a német romantika korába csöppentem volna. Úgy kezdtük a beszélgetést, ahogy valamely hosszabb távollét után az ember egyszerűen csak folytatja. Köpf – Günter Grass fiatal barátja – esztéta, irodalomtörténész, filozófus és pszichológus, egyetemi tanár. (Az efféle csodabogarakra mondta egykoron boldog emlékére Rejtő Jenő: „sakál és balerina”). Elbeszélései, regényei, esszéi, hangjátékai számos díjat hoztak számára, többek közt az Ingeborg Bachmann-díjat 1983-ban és a Raabe-díjat 1990-ben. Különös vonzalma mindig délre, a latin világ felé vezette, így vált a német mágikus regény megteremtőjévé. Talán ezért is értettük egymást első pillanattól fogva. Keresztbe-kasul meséltük az életünket, egymást meg-megtoldva, kiegészítve, útközben megfejtve egy-egy zárt rejtélyt a másik életében. Szóval hasznosan röptek az órák, aztán egyszer csak azon kaptuk magunkat, hogy vége a napnak. Nem akart elengedni. Hívott, kísérjem el hosszabb előadókörútjára, legyek az estek moderátora. Sajnos nem tehettem, utam programja szoros és kötött volt, búcsúzni kellett. De nem „für immer”, nem örökre, mondta. Zsákba rakta nyolc hatalmas regényét és utam-

ra bocsájtott. Nekem ez volt az ösztöndíjam első napja, első állomása. Tudtam, hogy hónapokig fogom cipelni, mit cipelni, vonszolni magam után a könyveit, mégis hősiiesen magammal vittem őket. Akkor gondolkoztam el azon, hogy regényíróhoz többé nem kellene mennem, kizárólag epigramma-költőket lenne érdemes meglátogatni.

A Luchterhand kiadónál jelent meg 1991-ben Gerhard Köpf novellafüzére „Borges gibt es nicht”, „Borges pedig nem létezik” címmel. Mivel Borges amúgy is a kedvenc íróim közé tartozik, e könyvvel kezdtem tehát Köpf olvasását...

„Szagot kaphattak a Svéd Akadémia tagjai. Ezért halogatták a Nobel-díj átadását. Pedig micsoda győzelem lett volna, ha a Bioy Casares által kitalált költő: Borges átvette volna a Nobel-díjat a svéd király kezéből.” – meséli a titokzatos argentin utazó a novella hőségének.

A világirodalom nagy írói körül minduntalan ott munkál, újra és újra felmerül az eretnek gondolat, hogy vajon egyáltalán létezett-e Shakespeare, és ha igen, vajon nem ő írta-e a Don Quijotét, hiszen bizonyos elméletek szerint talán maga Cervantes is csak a képzelet szüleménye.

Ki merne azonban kételkedni a kortársak, a kiválasztottak által testi-szellemi valójában megélt Nobel-díjas argentin költő létezésében? Ki állítaná, hogy Buenos Aires díszpolgára, díjak, rendjelek, kis- és nagykeresztek kitüntettje, viharos életű portugál tengerészek leszármazottja, Jorge Francisco Isidoro Luis Borges valójában nem más, mint a szerzőtárs és jóbarát Adolfo Bioy Casares kitalációja: a számára előírt szerepet tökéletesen alakító kis vidéki komédiás...

Grass barátja és bizonyos értelemben véve tanítványa, a Münchenben élő prózaíró, Gerhard Köpf e gondolattal szembesíti – egymáshoz laza szálakkal kapcsolódó – novellatrilógiájának hőseit. A történet végtelenül egyszerű: a luzitanisztika professzorát elhagyja szerelme, ezért ő a könyvekhez menekül. Az olvasástól várja, hogy élete veszteségei felett érzett fájdalmát enyhítse, belátván, hogy az élet változtathatatlan dolgai fölött nem érdemes keseregni. Kísérlete ennek ellenére nem kecsegtet gyors sikerrel, hosszú időre van szüksége, hogy belássa, az olvasás nem csupán ártatlan kikapcsolódás. Eleinte gondtalanul merül el a történetekben, de hamarosan rájön, hogy így nem csupán mások életében vesz részt, hanem valójában az olvasás maga a való élet. Talán nem is létezik semmi más valóság, csak az, amit a könyvek lapjain átélhetünk. Kézenfekvő a világirodalmi hasonlat: valahogy úgy, ahogy Don Quijote számára olvasmány az egész világ. A könyvek, saját olvasmányélményei árnyékában óriásoknak nézi a szélmalmost, anélkül persze, hogy közben szem elől tévesztené az olvasottak értelmét.

„Ő szimbolizálja a szó és a valóság kettéválását, amelynek összeolvasztásáért kétségbeesetten küzd. Az a tény, hogy a valóság korántsem egyezik az olvasmányával, mindig új lehetőséget ad Don Quijoténak, hogy az olvasmányai látásmódját a valóságra alkalmazza. Egyedül a valóság elfogadása ítéli halálra Don Quijotét. Az olvasás a kezdete és a vége Don Quijote utazásainak.” Fenti gondolatok Gerhard Köpf írásának professzor hősétől származnak, aki egy nemzetközi konferencián fogja ezt előadni Surabayában. A repülőgépen egy argentin úr mellé kerül, aki cserébe részletesen elmagyarázza és bebizonyítja, hogy Jorge Francisco Isidoro Luis Borges a valóságban sohasem létezett.

Aztán, folytatva a gondolatot, vajon létezett-e külön-külön Shakespeare és Cervantes, hiszen ők mindketten – eléggé el nem ítélnélhető módon – ugyanazon év azonos hónapjában, ugyanazon a napon, 1616 áprilisában, pontosan Szent György napján haltak meg.

Gondoljunk csak bele, végül is, vajon melyikük írta a drámákat, a szonettekét, és melyikük a Don Quijotét?

A professzor persze mindenütt megbukott az előadásával, hiszen a kollégák számára semmi sem visszataszítóbb, mint a tudományok terén alkalmazott és szabadon engedett fantázia.

A luzitanisztika egyébként a pusztulás tudománya. A tudományág professzora időközben utolsó állomására, Macaóba érkezik, amely a menekültek és a szerencselovagok városa. Múltjának fénye elhalványult, Macao az elevenen felbomló, oszlásnak indult város, a professzor előadásának ideális színhelye, ahol tudományos hírnevét végre maradéktalanul szétrombolhatja.

Az utazás a professzort a szerző gyermekkorába, történeteinek mindig visszatérő helyszínére, Thulsernba viszi vissza. „Minden hiábavaló. Az embernek legalább annyi bátorsága kell legyen, hogy ne keressen ürügyeket. Pontosan ez a bátorság hiányzott belőle. Mindig ürügyeket keresett, Macao volt az utolsó ürügye.”

A novellafüzért keretbe foglaló mondat: „Csak a könyvek maradtak nekem.” – egyben az a szál, mely a novella laza, koncentrikus körökként ismétlődve távolodó és egyszersmind közeledő részeit összekapcsolja, egybefűzi.

Minden dolgok hiábavalóságának végső magyarázatát így látja Gerhard Köpf, a német filozófus, esztéta és pszichológus, aki mégiscsak írói munkásságát tartja legtöbbször, ötvenhárom saját kötete után:

„És bármerre is indulsz önmagad keresésére, már ott vagy mindenütt. Az utazó olyan madár, mely a saját kalitkájával utazik.”

Az életben minden beérik magától és lehull, csak ki kell várni.

Azt hiszem, átgondoltam. Most, hogy kiderült, hogy a Bolyai Műhelynek nincs többé szüksége rám, betartom az ígéretem. Nekiveselkedem Gerhard Köpf elem tornyosuló életművének.

Végül köszönöm az együtt megélt tizenhét év minden bolyais csoportjának, hogy együtt lehettünk. Köszönöm, hogy elolvastátok a könyveket, hogy együtt csatangolhattunk az erdélyi tájakon, a nagy vízi csatákat a zánkai gólyatábor csilgafényes éjszakáiban, azt, hogy megtiszteltetek bizalmatokkal, megosztva velem gondjaitokat, bajaitokat, örömeiteket! Köszönöm, hogy anyátoknak szólítottatok, a kézzel festett kaspót, amelyet mindennap újra megcsodálok, és azt is köszönöm, hogy egyszer a harmadik év végén diadalordítással feldobtatok a levegőbe. (Huh, ez nem lehetett könnyű...)

Megőrzöm, ezt már többé soha senki nem veheti el tőlem. És most itt abba-hagyom, mert az utolsó sorokat már kicsit homályosan látom.

Elköszönök Tőletek, Isten Veletek és kérem, egy darabig még ne felejtsetek el!
Szeretettel: Anyátok (akire továbbra is, bármiben számíhattok...)

Budapest, 2019. augusztus

Kövesdy Zsuzsa
évfolyamvezető mentortanár

**Újhullám az építészetben
és a városfejlesztésben**

Szerkezeti őszinteség és környezettudatosság fúziójában

Sokan vitatják: az építészet művészet vagy inkább mérnöki tudomány? Minden bizonnyal egyik sem kizárólag. Elmélet, koncepció, funkcionalitás, gazdaságosság, technika, technológia, történelem, társadalomtudomány és még sok más tényező hat egymásra és sokszor ütközik is az építészetben. Megtörténik ez nagy, városi léptékben és kis, szerkezeti szinten is, a tényezők egymásra hatása állandó. Egy építésmérnöki TDK-dolgozat témája sem lehetne kevésbé összetett. Innen indul a történet, egy 2018-as TDK-dolgozat, melyet egy évfolyamtársammal, KASZA MÁRIA ILONÁVAL hoztunk létre. Az üveghabdalékos beton egy új anyag, mindössze tizennyolc éves, a környezettudatosság és hőszigetelés javítása jegyében született. Tanulmányozása során sok műszaki paraméter került görcső alá, mivel fontos, hogy az anyag alkalmazásával készült épület hosszú időn keresztül fennmaradjon. Ezen felül a megfigyelése az építészeti gondolatok mezejére és a számítástechnika világába is elvezetett.

A tanulmányomban ezt az anyagot mutatom be, először a hozzá társítható építészetelméleti gondolatokat, majd körbejáróm, mit takar a név, mit jelent az üveghabdalékos beton, valamint saját és mások kutatásai alapján bemutatom tulajdonságait. A tanulmányom végén kitérek több megépült példára, s a jövőbeli lehetőségekre is.

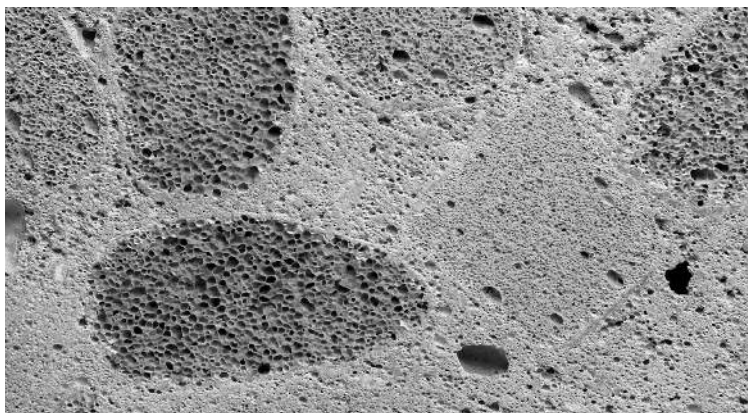
Őszinteség

A látszóbeton a kortárs építészetben meghatározó szerepet tölt be. Az igényes minimalista felületek minőségi kivitelezést mutatnak, és tartalmat sejtetnek az épület mögött, amit a tervező gondosan megalkotott. Az egyszerűség, esztétikusság, póreség, letisztultság és főként az őszinteség gondolatát társítjuk leginkább a látszóbetonhoz. De hogy lehet egy szerkezet őszinte? Talán úgy, ha kívülről is azt mutatja, amit belül rejt, ha nem rétegek sokaságából áll össze, hanem egy anyagból készül. Itt az elmélet és a megvalósíthatóság szembeütközik egymással. A szilárdsági és hőtechnikai követelményeket egyszerre kielégíteni egyazon anyaggal kihívás, szinte lehetetlen. Az üveghabdalékos hőszigetelő könnyűbeton kísérlet erre, kísérlet egy őszinte szerkezetre.

Könnnyűbetonok

Minden beton víz, cement és adalék összekeveréséből jön létre. A legelterjedtebb formájában adalékként a kavics szerepel benne. Könnnyűbetonok esetében az adalékot kicseréljük valamilyen könnnyű anyagra. Ezeknek az adalékanyagoknak skálája nagyon széles, ilyen például a polisztirol gyöngy, a duzzasztott agyagkavics, a perlit és az üveghab.

Könnnyűbetonokra különböző tervezési feladatok során lehet szükség. A hagyományos beton nehéz szerkezet, olyan helyzetekben, mikor a súly fontos tényező (pl. homlokzatburkolat) jön leginkább számításba a könnnyűbeton. Jelen esetben azonban nem a súly, hanem a hőtechnikai követelmények miatt van szükség az alkalmazására. A nagy tömegű hagyományos beton jól vezeti a hőt, így hőszigetelés nélkül nem lehet alkalmazni térelhatároló szerkezetként, külső falként. Az üveghab azért bizonyul jó választásnak a könnnyű adalékanyagok közül, mert porózus szerkezete jó hőszigetelési képességgel látja el a betont.

1. ábra Üveghabadalékos beton metszetben

Adalék

Az üveghab a környezetbarát építészet egyik legkedveltebb hőszigetelő anyaga. Olyan újrahasznosított üvegből készül, melynek jelentős részét más célra már nem lehet felhasználni. A környezetvédelem az építészetben igen fontossá vált az utóbbi években. Jelenleg a világ energiafogyasztásának 40%-áért az épületek megépítése és fenntartása felel. Az üveghabot előállító gyártók (pl. MISAPOR, TechnoPor, Energocell) jellemzően maguk is környezetbarát szemléletűek, odafigyelnek a gyártás körülményeire, az ökológiai lábnyomukra.

Az anyagot két formában állítják elő, melyeket különböző területeken használnak fel. Az egyik formája a hőszigetelő tábla, melyet hőszigetelő réteggként

használnak falakra, padlóba, tetőtérbe. A másik formája a granulátum, melyet feltöltésekbe és beton-adalékanyagként hasznosítanak. A gyártás során az újrahasznosításra váró üveget apróra zúzzák, gázképző aktivátorokkal összekeverik, majd egy átlagosan 900 °C-os kemencében kisütik. A hűlés során a táblás anyagot összetörik, végül szemnagyság szerint osztályozzák. A különböző felhasználási területek eltérő szemnagyságú granulátumot igényelnek. Az üveghabadalékos betonba három frakciót alkalmaznak: 0–4 mm, mellyel a homokot lehet helyettesíteni, 4–16 mm és 16–32 mm, melyekkel a kavics helyettesíthető a betonban.

2. ábra Üveghab granulátum

Üveghabadalékos beton

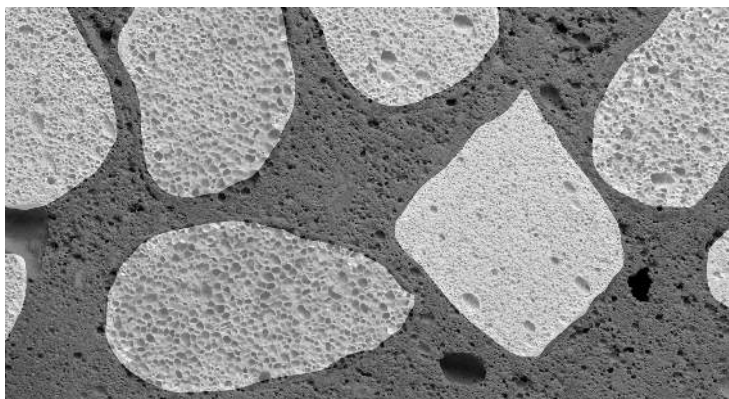
Az üveghabadalékos hőszigetelő betont 2001 óta alkalmazzák. Az anyag szilárdsági, alkalmazhatósági és hőtechnikai tulajdonságaival néhány magyar és külföldi kutatás foglalkozott az elmúlt két évtizedben. Mivel a szerkezet legalább három anyag keveréke (cement, víz és üveghabadalék), minden tulajdonsága ezek minőségétől és a keverési arányoktól függ. Előfordul, hogy valamely tényező változtatása bizonyos tulajdonságokra pozitívan, más tulajdonságokra negatívan hat. Ezért a kívánt szerkezeti minőség elérése egy optimumkeresési folyamat. A következőkben a kutatások eredményeit mutatom be.

Szilárdság

Minden tartószerkezet esetében a legfontosabb tényező a nyomó-, valamint a hajlító-húzó szilárdság, mely megmutatja, mekkora terhelést bír az adott szerkezet. Az üveghabadalékos beton esetében a kutatások azt mutatják, hogy a nyomószilárdságra az adalék mennyisége és minősége, valamint a habarcs (cement és víz keveréke) minősége van hatással. A könnyűbetonokban a könnyű adalékanyag jellemzően sokkal rosszabb mechanikai tulajdonságokkal rendelkezik, mint a kavics a hagyományos betonban. A könnyűbetonok eseté-

ben ezért a cementkő – mely a megszilárdult cement és víz keverékét jelenti – felel a teherhordásért. Így tehát minél nagyobb a cement és víz mennyisége a keverékben, annál jobb értékeket érhetünk el, ezzel azonban romlik a szerkezet hőszigetelő tulajdonsága. DR. NEMES RITA (2006) PhD-értekezésében bemutatja, hogy a keverési arány (víz-cement-adalék aránya) változtatásával hogyan változik a nyomószilárdság. Az adalék minőségétől függően meghatározható nyomószilárdsági szempontból az optimális keverési arány is.

Mivel a cementkő jelentős szerepet tölt be a teherhordásban, nagyon fontos tényező a cement mennyisége és minősége. Mindkettő növelésével javul a beton nyomószilárdsága is, ezzel egy időben azonban felmerül a bedolgozhatóság kérdése, mellyel alább foglalkozom (NEMES 2006).

3. ábra Cementkő (sötét) és üveghabadalék (világos)

Hajlítószilárdság tekintetében az üveghabadalékos könnyűbeton elérheti a hagyományos beton értékeit is (MUKESH 2012). Hajlított szerkezeteknél (pl. födémek) azonban minden esetben vasalás szükséges.

Bedolgozhatóság

A bedolgozhatóság írja le, mennyire könnyen kezelhető az anyag az építkezés során. Az üveghabadalék porózus szerkezete a beton keverése során magába szívja a vizet, így az anyag bedolgozásához többet kell felhasználni, mint a hagyományos betonok esetében. A megnövekedett vízigény azonban több tulajdonságra is negatívan hat, ezért az adalékot jellemzően előkezelik (pl. előáztatják). A cement növelésével is nő a vízigény, mely ugyancsak negatív következményekkel járhat. Így fontos, hogy az adott feladathoz megfelelő keverési arányt alkalmazzunk.

Zsugorodás

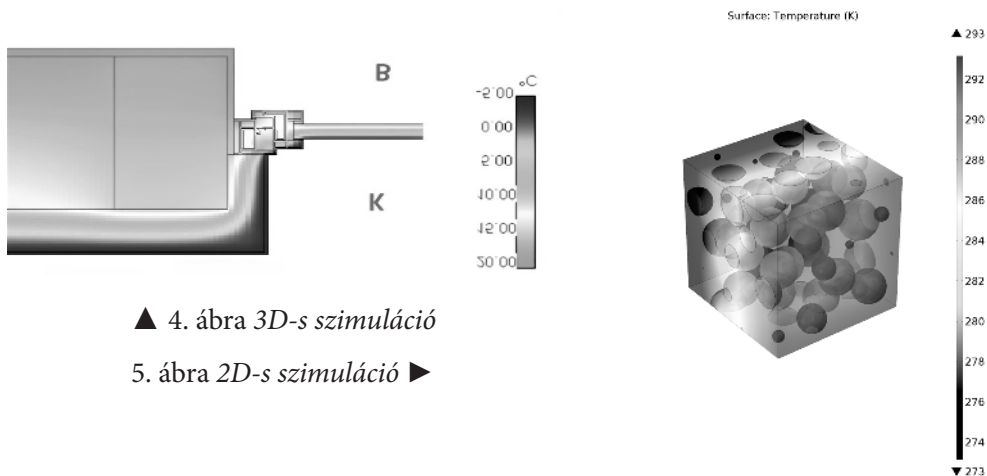
A betonok a szilárdulási folyamat során, ahogy a szerkezetből folyamatosan párolog el a víz, zsugorodnak. A zsugorodás a szilárdulás végén nem fejeződik be, hanem még évekig is eltarthat, ekkor azonban már csak kis mértékű az alakváltozás. A zsugorodás során csökken a beton térfogata, mely repedésekhez vezet. Ezek a repedések idővel, s az időjárás hatásainak kitéve akár a szemmel látható méretet is elérhetik, valamint szerkezetiileg is roncsolhatják a betont. A bedolgozhatóság miatt felhasznált nagyobb vízmennyiség a zsugorodás mértékét növeli, ezért az üveghabadalékos betonoknál a víz mennyisége kiemelten fontos tényező.

Hőtechnika

A hőtechnikában a határoló szerkezetekre a legfontosabb mérőszám a hőátbocsátási tényező, melyet U-értéknek is szoktak nevezni. Ez az adott szerkezetre jellemző, (nem szakmai pontossággal megfogalmazva) azt fejezi ki, hogy adott felületen mennyi hőt enged át magán a szerkezet. A hőátbocsátási tényezőt elsősorban a szerkezet egyes rétegeinek vastagsága, s azok hővezetési tényezői befolyásolják. A hővezetési tényező épületfizikai definíciója szerint „azt fejezi ki, mekkora hőáram halad át időegység alatt egységnyi vastagságú, az áramlásra merőlegesen egységnyi felülettel bíró anyagon, egységnyi hőmérsékletkülönbség hatására” (NET1). A hővezetési tényező egyszerűbben megfogalmazva olyan mérőszám, mely összehasonlíthatóvá teszi a különböző anyagok hővezetési képességét, azok vastagságától függetlenül. Egy olyan szerkezetben, amely nem rétegekből áll, hanem mint esetünkben, az adalékszemek a térben véletlenszerűen helyezkednek el, a hőátbocsátási tényező meghatározása nehezebb. A gyártók jellemzően az anyagra egy általános hővezetési tényezőt tüntetnek fel, melyet sok próbatesten történt mérés eredményeként érnek el. Azonban nem ismerjük a próbatestek tulajdonságait, az alkalmazott víz, cement, adalék mennyiségét és minőségét. Amint láthattuk korábban, az üveghabadalékos beton tulajdonságai mind a keverési aránytól függnnek, így feltehetően a hőtechnikai tulajdonságoknál is található optimális arány.

TDK-dolgozatunk (BODNÁR–KASZA 2018) legfontosabb eredményei ehhez a területhez kötődtek. A dolgozat készítése során az anyagon hőtechnikai szimulációkat végeztünk. Az anyagtudományban egyre nagyobb teret hódítanak a számítógépes szimulációk, ám igazoló fizikai mérések nélkül még nem elegendők az eredmények elfogadható bizonyítására. Esetünkben meg kell említeni a két- és háromdimenziós szimulációs szoftverek közti különbséget. Kétdimenzi-

ős program esetében egy síkban mérhetünk adatokat, jellemzően a mérni kívánt szerkezetet általános helyen elmetszve ábrázolják. Gyakran alkalmazzák egyszerűbb hőhidak, ablak-fal csatlakozások mérésére. Háromdimenziós szimulációt akkor használunk, ha fontos a test vagy testek térbeli kiterjedése, illetve azok pozíciója egymáshoz képest. Manapság már mindkét típusból nagyon kifinomult szoftverek érhetőek el, a feladat fajtája határozza meg, melyiket érdemes alkalmazni. Esetünkben fontos volt az adalékszempcsék térbeli elhelyezkedése, így a háromdimenziós szoftver bizonyult jó választásnak.

▲ 4. ábra 3D-s szimuláció

► 5. ábra 2D-s szimuláció

Az eredményábrák és a kimutatott értékek azt mutatják, hogy az üveghabdalékos beton hővezetési tényezőjét két komponens befolyásolja. Egyfelől fontos az adalék összmenyisége az adott térfogaton belül. Minél több adalék van a betonban, annál kedvezőbb a hővezetési tényező. Másrészt a különböző nagyságú adalékszempcsék egymáshoz viszonyított aránya (más néven szemeloszlás) is hatással van a végeredményre. Előfordulhat, hogy kevesebb adalék bedolgozásával, de optimális szemeloszlás választásával akár kedvezőbb értéket is kaphatunk, mint ha más szemeloszlással, de több adalékot használtunk volna fel. A szimulációk során a pontos optimális keverési arányt vagy arányokat még nem sikerült megállapítani, de létezése nagyon valószínű.

Megépült példák

Az első üveghabadalékos betonházat a svájci MISAPOR készítette el 2001-ben. Az akkori hőtechnikai követelményeknek az 50 cm vastagságú monolit szerkezet felelt meg. Az épület kőszerű megjelenését az anyag és a forma együttese adja. Az új anyag már korai éveiben bizonyította, hogy az egyedi építészeti és megrendelői igényeket teljes mértékben ki tudja szolgálni.

Tervező: Bearth + Deplazes Architecten – VALENTIN BEARTH, ANDREA DEPLAZES, DANIEL LADNER

Építés éve: 1997–2001

Épülettípus: családi ház

Szerkezet: monolit vasbeton szerkezet (MISAPOR insulating concrete)

6. ábra Meuli-ház

A sárga színű homokfűvás a Trimmisben épült családi ház monolit vasbeton szerkezetének barátságosabb, melegebb külsőt kölcsönöz. A mesés tájba illesztett épület kitűnik a környezetéből, ám a színezésnek köszönhetően nem uralja a látványt. Az épület a kert felé nagyobb megnyitásokkal rendelkezik, míg az utca felől zártabbnak mutatkozik. A minimalizmus jegyében született belső tereket itt nem a beton, hanem egy vakolt, fehér felület uralja.

Tervező: Atelier-f Architecten

Építés éve: 2005

Épülettípus: családi ház

Szerkezet: monolit vasbeton szerkezet (MISAPOR insulating concrete)

7. ábra Trimmis, családi ház

Az üveghabadalékos beton másik nagy gyártója, a TECHNOlith által készült családi ház, az EFH-projekt, mely szintén rámutat arra, hogy a hőszigetelő monolit szerkezet a formálást és az építészeti elképzelést éppúgy kiszolgálja, mint a hagyományos vasbeton. Az épület a kortárs építészet sok jegyét magán viseli, mint a letisztult felületek, nagy megnyitások, átforduló tető.

Tervezők: MBA/S Matthias Bauer Associates

Építés éve: 2012

Épülettípus: családi ház

Szerkezet: monolit vasbeton szerkezet (TECHNOlith Dämmbeton)

8. ábra EFH-projekt

A TECHNOlith is több megépült üveghabadalékos beton szerkezetű épülettel büszkélkedhet. A 2009-ben Trunban épült családi ház figyelemre méltó példa. Kívül a beton és a korten acél dominál, apró, mélyen behúzott ablakaival erődszerű

a megjelenése. Beleillik a hegyvidéki tájba. Belülről azonban melegséget áraszt a sok fafelület, s a betonnal együtt igényes, családias belső tereket hoz létre.

Tervezők: spacial design, Patrick Rothmund

Építés éve: 2009

Épülettípus: családi ház

Szerkezet: monolit vasbeton szerkezet (TECHNOLith Dämmbeton)

9. ábra Trun, családi ház

A bécsi Neuapostolische Kirche bizonyítja, hogy a szerkezet nemcsak családi házak, hanem középületek, akár igényes szakrális terek létrehozására is alkalmas. Az amorf külső kiemeli a környezetéből, s magára vonzza a figyelmet. Az elhelyezett megnyitások a fény irányításával a belső térben a fókuszra terelik a befogadó szemét. A fő szakrális belső tér a betonnak és a megnyitásoknak köszönhetően a kora keresztény barlangtemplomok belső tereivel áll kapcsolatban.

Tervezők: Veit-Aschenbrenner Architekten ZT GmbH

Építés éve: 2016

Épülettípus: középület, szakrális épület

Szerkezet: monolit vasbeton szerkezet (TECHNOLith Dämmbeton)

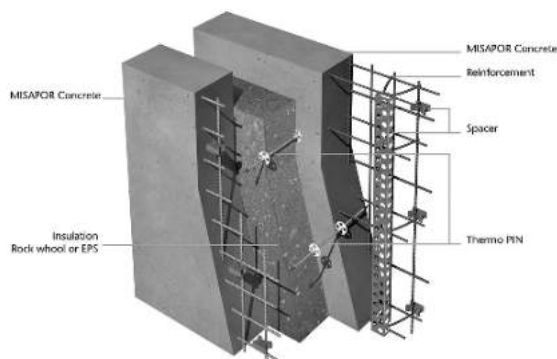

10. ábra Neuapostolische Kirche

Jelen és jövő

Láthatjuk, hogy a megépült példák némelyike még csak pár éves, a hőtechnikai követelmények azonban gyors tempóban szigorodnak, s még ezeket a gyártókat is próbára teszik. A hőszigetelő monolit vasbeton szerkezetekben, mint láthattuk, az adalék növelése a hőszigetelő képességre pozitív hatással van, ugyanakkor a szilárdságát rontja. Ugyan a szerkezet vastagságát növelve elérhetjük a kívánt értékeket, de a gazdaságossági és anyagtakarékossági szempontok hamar közbeszólnak. A monolit üveghabadalékos betonszerkezeteknek tehát van alkalmazhatósági határa, melyet a gyártói fejlesztések irányát figyelembe véve hamarosan elérünk. A MISAPOR az elmúlt években már egy szendvicsszerkezetet (háromrétegű szerkezet: üveghabadalékos hőszigetelő vasbeton, hőszigetelés és üveghabadalékos hőszigetelő vasbeton) alkalmazott megépült épületeinél, melynek vastagsága negyvennégy centiméter. Hőtechnikailag és gazdaságilag ez egy jó jövőterv, itt azonban újra elérünk ahhoz a ponthoz, ahol az építésetelméleti szempontok, mint az őszinteség gondolata ütköznek a megvalósíthatósági kérdésekkel. Ezekről függetlenül azonban a fent bemutatott kutatási eredmények és szimulációs módszer egy szendvicsszerkezetben ugyanúgy segíthet a pontos keverési arányok meghatározásában, mint a monolit szerkezetben.

MISAPOR CONCRETE CORE INSULATION SYSTEM - EPS OR ROCK WOOL

11. ábra MISAPOR szendvicsszerkezet

A Norman Foster Solar Award 2015-ös győztes épülete, az ilanzi Cavigelli irodaépület már ezt a szendvicsszerkezetet alkalmazza. A megújuló energiát előtérbe helyező épület kortárs letisztult felületek, igényes látszóbeton és a fa kölcsönhatása mögé bújjik. Az alacsony U-értéket a szendvicsszerkezet biztosítja, a túlmelegedést az építészeti elemként is helytálló fa árnyékoló szerkezet gátolja meg, az elektromos áram termeléséért a tetőn elhelyezett százhetvenöt négyzetméternyi napelem, míg a melegvízellátásért és a fűtésért geotermikus hőszivattyú (talajhőt felhasználó megújuló energiaforrás) felel. Az épület saját energiafogyasztásának 238%-át termeli meg. Az építészet, a téralkotás és megformálás, valamint az épületgépészeti rendszerek együttese hozza létre ezt a kiemelkedő teljesítményt, s mindezt olyan formában, hogy a külső szemlélő, felhasználó szeme elől rejtve marad. A befogadó csak egy hegyvidéki tájba illesztett háromszintes irodaépületet lát, melyet a fa nyílászárók és árnyékolók barátságossá tesznek.

Tervezők: Vincenz&Weishaupt Architekten AG

Építés éve: 2014

Épülettípus: középület, irodaépület

Szerkezet: szendvicsszerkezetű hőszigetelő beton (MISAPOR CIS)

12. ábra Cavigelli-iroda

Irodalomjegyzék

BODNÁR BENEDEK – KASZA MÁRIA ILONA 2018. *Üveghab adalékos beton épületeszerkezeti alkalmazása.*

DR. NEMES RITA 2006. *Habüveg adalékos könnyűbetonok*, PhD értekezés.

MUKESH LIMBACHIYA – MOHAMMED SEDDIK MEDDAH – SOUMELA FOTIADOU 2012. *Performance of granulated foam glass concrete.*

Internetes forrás

NET1 = *NORDIKAL Épületfizika jegyzet*, www.nordikal.hu/letolt/epuletfizika.pdf (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 06.)

Képforrások

1. ÁBRA: www.technopor.com/produkt-daemmbeton/daemmbeton/oekologie
2. ÁBRA: www.technopor.com/produkt-granulat/granulat/bauen-auf-glas
4. ÁBRA: EMILI füzetek: Hőszigetelés (2017) 16. oldal
6. ÁBRA: www.facebook.com/pg/misaporbetonag/photos/?tab=album&album_id=378586359288042
7. ÁBRA: www.misapor.ch/en/references/single-family-home-engi-trimmis/
8. ÁBRA: www.mbas.de/portfolio-item/house-36-stuttgart/?lang=en
9. ÁBRA: www.spacial.ch/crap-fess
10. ÁBRA: www.vaarchitekten.com/de/projects/chronologic/project?var=34&cid=16&y=2014
11. ÁBRA: www.misapor.ch/en/applications/insulating-concrete/#misapor-core-insulating-system-cis
12. ÁBRA: www.misapor.ch/en/references/office-buildings-cavigelli-ilanz/

a képek letöltési ideje: 2019. 08. 06.

Egy szocialista iparváros változó arca

Kazincbarcika városképének körvonalai és alakuló színei

Fiatalok városa, Békeváros, Kolorcity. Csak néhány név, amelyek Kazincbarcika állandó jelzőiként – ha úgy tetszik, *branding* stratégiájának kulcsszavaiként szolgáltak a város fennállásának hatvanöt éve során. Ez a marketinges szakzsargon persze nem is állhatna távolabb a város születésénél bábáskodó szocialista rendszertől: ám ha a fogalmi megnevezés függőnye mögé tekintünk, láthatjuk, hogy a többi újonnan alapított iparvároshoz hasonlóan Kazincbarcika épülése és bővülése a tudatos városimázs-építés lépései mentén haladt. Tanulmányom célja, hogy a szakirodalom, a médiamegjelenések és személyes élményeim, meglátásaim alapján megkíséreljem lerajzolni a régi újváros imázsváltozásának ívét. Olvasóimat tehát utazásra hívom egy folytonos hullámoktól sodort térségbe a kezdetleges, majd tudatos városmarketing, valamint a (pop)kultúra útjain – amelyből ígérem, az egzotikum sem marad majd ki.

Városok a fejünkben

Imázs: alakul és alakít

Amikor egy városimázs-kutatás keretében (KOVÁCS–MICHEEL 2007) budapesti és lipcsei egyetemi diákokat kértek meg, hogy sorolják föl, mi jut eszükbe Budapestről, mindkét csoport válaszaiban a Duna és partja volt a leggyakoribb. Nem meglepő – ahogy az sem, hogy a keringőt is inspiráló természetföldrajzi elem után szorosan következtek mindazok az építészeti nevezetességek, amelyeket a 19. század nagy városépítési munkálatainak, az akkor alakult városfejlesztő szervezeteknek köszönhetünk. A legendás Fővárosi Közmunkák tanácsát megelőző másik jelentős iskola, a Szépítő Bizottmány szakmai vezetőjéről, Hild Jánosról díjat is neveztek el – amelyet 1982-ben történetesen Kazincbarcika kapott. Az utókor megítélése mégis élesen elkülönül, ha a két városról van szó. Míg Budapest az évszázadok folyamán képes volt földrajzi adottságaival szimbiózisban élő európai kultúrvárossá válni, Kazincbarcika természeti adottságának és prosperitásának viszonya egészen más kapcsolatban áll egymással. Budapest függ a Dunától: a folyó befagyhat, kiönthet, érhetik szennyeződések – az ilyen esetek többségét azonban

képes volt úgy kezelni a város, hogy márványtablákon kívül nem emlékeztet rájuk más. Kazincbarcika ezzel szemben olyan természeti elemekre támaszkodik, amelyek szabad szemmel nem láthatók: a város fejlődését sokáig meghatározó meg nem újuló energiaforrások a föld rejtekében vannak. Talán még jobban befolyásolják a hely megítélését, mint a fővárost a folyója – az általános jólét, valamint a korábban díjazott épített környezet állapota, élhetősége múlik a létükön. Az imázs azonban, ami mind a lakókban, mind a város nevét hallókban kialakul, nem keresi az okokat. Alakítható, akár manipulálható is, de megváltoztatása nehéz feladat.

Hogyan rajzolunk mentális térképet?

CSÉFALVAY ZOLTÁN 1990-es tanulmánya arra világít rá, hogy a körülöttünk lévő földrajzi környezetet különböző pszichológiai tényezők alapján fogadjuk be, és benyomásainkat is ezek alapján adjuk vissza. Legfőbb benyomásaink származhatnak közvetlen megfigyelés által, vagy közvetett, akár tömegkommunikációs eszközök híradásain keresztül szerzett információkból. Egy városi környezetben márpedig rengeteg ilyen információ zúdul ránk, így a belső térképünk kialakítását az határozza meg, ahogyan ezek között szelektálunk. Ennek a választási stratégiának az elemzésére két fő iskolát ismerhetünk. A formalista, ún. „Gestalt-iskola” szerint nem egymástól elkülönülőként érzékeljük a minket körülvevő dolgokat, hanem egésként látjuk őket – ám nem csak halmazként, hanem belső struktúrájukkal együtt: „a hiányos, töredékes, félig kész objektumokat az észlelés folyamatában egészzé alakítjuk át, azaz gondolatban kiegészítjük hiányosságait” (CSÉFALVAY 1990). Az emberi tényező dominanciájára építő funkcionista iskola szerint azonban észlelésünk kizárólag szubjektív tényezőre támaszkodik: egyfajta belső kompromisszum aközött, amit látunk, és amit látni szeretnénk.

Lehet-e egy város eladható?

Marketing és város

A marketing alapvetően az a tevékenység, amely a piac és az eladás tárgyának elemzésével a lehető legvonzóbbá igyekszik tenni az adott terméket a fogyasztó előtt (NET1). A városmarketing esetében – nevéből is következtethetően – ez a termék maga a település, pontosabban a fent tárgyalt kognitív úton kialakított imázs.

Hogy milyen előnyökkel és hátrányokkal rendelkezik, és kikből áll az a célközönség, akik előtt a pozitívumok irányába kell dönteni a mérleget, itt is

termékenként, azaz városonként változik. Itt a marketing kifejezései azonban feltételesen értelmezhetők, hiszen „a város sajátos áru: egyidejűleg adjuk el számos vásárlónak, különböző célokra – anélkül, hogy bármelyikünknek is tulajdonába kerülne.” (ENYEDI 1995: 2). Az „eladás” célja pedig sokféle lehet. Az elsők közötti asszociációként felvillanó turizmuson túl fontos tényező lehet még a gazdasági tőke bevonása, a város vonzóvá tétele a befektetők számára, valamint a város-lakók identitástudatának, életminőségének pozitív befolyásolása. A célcsoportok tehát a gazdasági, közigazgatási és politikai szervezeteken keresztül egészen a magánszemélyekig terjednek. ENYEDI tanulmánya rámutat a rendszerváltással betörő piacgazdaság kényszerű versenyhelyzetének ösztönző hatására a városmarketingben: azonban meggyőződésem, hogy a szocialista gazdaság keretei között is voltak olyan, akár a mai városmarketing szerepkörébe is illeszthető tevékenységek, amelyek nagyban meghatározták a város kezdeti megítélését és annak változásait.

Árcímke, reklám, kosár?

A városmarketing természetesen nem azt jelenti, hogy egy települést ugyanazokkal a módszerekkel kísérlelnek meg eladni, mint például egy háztartási kisgépet. A legfőbb különbség abban rejlik, hogy míg egy hűtőszekrény esetén a termékfejlesztés folyamata szakemberek zárt körében zajlik, addig a városfejlesztés mindenki szeme előtt végbemenő, folyamatos változások sokasága. Ez történhet – ideális esetben – nyitott társadalmi diskurzus alapján is, de a szocialista gyakorlatot jellemző, felülről jövő igények megvalósulásán keresztül is. Ez utóbbi időszak tevékenységét tehát PRÓBÁLD KATALIN (1995) tanulmánya alapján nem is nevezhetjük teljes városmarketingnek, hiszen alapvető feltétele hiányzik. Mégis vannak olyan, piacgazdaságra vonatkoztatható elméletek, amelyek esetünkben is jól használhatók: ilyen például a szerző által említett BUTLER felfedezése a város-termék és a termékörbe ciklusainak összefüggéséről. PRÓBÁLD szerint az időbeli ciklikusság nem teljesül, de a szakaszok elkülönülnek – és ezt a magyar nehézipari városokban figyelhetjük meg a legjobban. Itt a gazdaság meglehetősen egyoldalú, így a több lábbon állás lehetősége nélkül követik a növekedés–stagnálás– hanyatlás ívét. Az igazán tudatos imázs-kialakítás pedig akkor kezdődik, amikor ezek a városok piaci kényszerhelyzetbe kerülnek: versenyezniük kell a tőkésért, a lakókért, a reputációért.

Indulás a mától – Kazincbarcika pozíciója napjainkban

Kazincbarcika Borsod-Abaúj-Zemplén megye harmadik legnagyobb városa Miskolc és Ózd után. Kistérségi és 2013-tól járási szakigazgatási központ: e sze-

rep ellátását többek között a számos oktatási és közigazgatási intézmény, valamint a bíróság teszi lehetővé. A Központi Statisztikai Hivatal 2018-as adatai szerint népessége 26 337 fő (NET2); az országos átlagnál hétszer sűrűbben lakott település. (VÁRADI 2013) A város Budapesttől 205 km-re, Miskolc és a bánrévei szlovák határ között csaknem egyenlő távolságra fekszik.

Egy város előzményei: A középkortól a „felszabadulásig”

A térség települései közül Sajókazinc már 1240-ben említésre került egy feljegyzésben Kazincz néven, mint a Kazán család uradalma. Az iparvárosként megalakult Kazincbarcika területén elhelyezkedő egykori Sajókazinc, Barcika és Berente népessége egészen a 19. századig mezőgazdaságból élt: a forrásokban szó esik a térség kiváló, termékeny talajáról és a szőlőtermesztésről. A vasércbányászat már a középkortól kezdve jelen volt a térség Múcsony, Szuhakálló és Ormosbánya határolta szénmedencéjében, ám igazán elterjedté az 1800-as években vált. Ekkor is csak időszakos tevékenységnek számított: a téli hónapokban a földművelés kiesését pótolták vele. Az ingázást nagyban megkönnyítette az 1871-es Miskolc–Putnok vasútvonal átadása, amelyet kifejezetten a bányászati munkavállalás igénye sürgetett. A térség iparosodásának kezdetét az 1850-es évekre tehetjük, amikor a mai Kazincbarcika környékén is elindult a barnaszénbányászat, ám üteme évtizedekig lassú volt: a 20. század elején a népesség fele még a mezőgazdaságban dolgozott. A bányászvállalatok mellett megépült a Barcikai Erőmű, és 1922-ben egy új iparág is megjelent: ekkor adták át a Kandó Kálmán tulajdonolta Imperiál Vegyészeti Gyárat Berentén, amely szénlepárlással foglalkozott. A térség népessége ekkor növekedésnek indult. (VÁRADI 2013)

Hóésés a Békevárosban

Az első téglák

A térség kommunista elvek szerinti prioritását mi sem hangsúlyozza jobban, mint hogy már a hatalomátvétel évében, 1947-ben egyesítették Sajókazincot és Barcikát, Kazincbarcika néven. Az új település várossá építése az 1950-es I. ötéves terv kiemelt célja volt. A VÁTI Tatabánya és Dunaújváros elveivel összhangban lévő városépítészeti tervei alapján 1951 szeptemberében elindult az építése annak az intézménynek, amely máig domináns szerepet tölt be a város életében: az első lakóházaké mellett ekkor tették le a Borsodi Vegyi Kombinát Alapkövét is. A város kezdeti imidzsének szándékolt formáját érzékletesen képezi

le egy 1955-ös propagandafilm, amely kiemeli, hogy a három elődfalu lakossága nem igazán tudta, mi fog történni, amikor pedig munkaerőt keresve tájékoztatták őket, hitetlenkedve fogadták a híreket. „A parasztok kiszedték a levert karókat. Azt hitték, a földjüket akarjuk visszavenni. Pedig ha tudták volna, mi készül itt...” (NET3) – hangzik el a filmben SZILÁGYI KÁROLY várostervező narrációjában. Az elbeszélés a szocialista propagandafilmek minden műfaji sajátossága közül a kedélyes, közeli múltra visszatekintő nosztalgikus merengést képviseli a legmarkánsabban: egy olyan város képét festi le a nézőnek, amely építése testvéri együttműködéssel, szoros barátságok köttetése közepette valósult meg. Az összefogás mellett már-már a propagandafotókról mosolygó traktoros lányok zsánerét megidézve jelenik meg a női munkavállalási egyenjogúság: láthatjuk, ahogy három nővér mosolyogva teszi sorra a téglákat egy leendő lakóház épületén, amit maguknak is építenek. Érdekes, ahogy a közösségi összefogás spontán tervezgetésének eredményeként láthatjuk a műtrágya gyártásának megjelenését is: mintha tudatos, felülről jövő, erőszakos ipari stratégia helyett egy tervezésben részt vevő vegyipari mérnök álmában megjelent ötletből származna, ahol szén és oxigén „házasságából” született hidrogén és nitrogén összegabalyodásából hóesésként jelent meg a műtrágya.

Az 1950-es években átadott, téglalapítású belvárosi negyedre szinte ragadványként került a Békeváros név: dokumentációban nem jelent meg tudatos célként az elnevezés, ám az építkezés alatt egy nagy „Békeváros” feliratú tábla állt, így a helyiek gyakran csak így utaltak rá: „megyek a Békébe”. (NET4)

A falvak mentén épülő új város

A valóságban azonban a „testvéri együttműködés” mellett a Borsodi Vegyi Kombinát (BVK) építésében igen nagy szerepe volt a kényszermunkatáborok hadifoglyainak, akik szándékosan csak félig felépített üzemi lakásokban raboskodva, a gulágokhoz hasonlóan embertelen körülmények között éltek, dolgoztak. Talán ennek is köszönhető, hogy az építkezés lassabban haladt a tervezettnél (bár a propagandafilm szövege egészen máshogy szól). 1954-ben Berente község csatolásával Kazincbarcika városi rangot kapott, 1955-ben pedig átadták a Kombinátot.

Kinek épül?

Láthatjuk tehát, hogy Kazincbarcika kezdeti imázskialakítása szinte teljes egészében a szocialista újavárosok egységes stratégiáját követi. Érdekes azonban megfigyelni, hogy a korszakra oly jellemző paternalista, „felülre” hálával tekintő szemléletmód helyett az első évek kommunikációja egy alulról jövő kezdeményezés illúzióját igyekszik kelteni. Az új lakóhelyek és a „béke” mint fogalom kapcsolata szintén nem egyedi jelenség – a feliratos tábla ugyanakkor egyszerre hangsúlyozta a fegyvertelen korszakkal kapcsolatban elvárt örömet és a zavartalan együttélés reményét.

Kazincbarcika, a fiatalok városa

Nehéz kezdetek, különböző célcsoportok

Az új vegyipari üzem átadásával és az erőművek, bányák korszerűsítésével létrejövő munkalehetőségek elsősorban az ország legszegényebb térségeiben élőket vonzották, főként Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből és Dél-Borsodból. A hirtelen betelepült nagyarányú alacsony státuszú lakosság együttélése rendkívül gyenge közbiztonságot eredményezett az első években (BERKI 2016). „(...) nemigen volt ajánlatos este kimenni az utcára (...)” (ANDRÁSSY 1970: 13). A város további építése a rendszerben elterjedt brigádstruktúra szerint zajlott, ami valóban közösséget épített, és kialakította a helyi identitás alapjait. A rengeteg pályakezdő és/vagy tartósan munkaképes korú lakosság beköltözése, majd családalapítási hulláma valóban a fiatalok városává tette Kazincbarcikát: 1970-ben a lakosság 77%-a 39 éves kor alatt volt. Az üzemek és a kialakuló városi infrastruktúra által a városba vonzott értelmiségi réteggel vált igazán heterogénné a helyi társadalom. Az előbb említett foglalkozást betöltőknek a városvezetés külön területen utalt ki lakást, míg a legfontosabb pozíciókat betöltő helyi tisztviselők egy közös, Békevároshoz közeli társasházban kaptak lakást, amelyet a helyi köznyelv azóta is „Kutyáolnak” nevez (a vezetőkre mint „nagykutyákra” utalva).

Városban élni jó?

Ebben a fiatal közösségben készítettek 1970-ben átfogó művészetszociológiai vizsgálatot, amelyben a lakosság kultúrafogyasztását és mindennapi tevékenységeiket vizsgálták. Eszerint a város urbanizációja érdemben csak 1968-tól kezdődött, amikor a városi tanács átvette az építkezéseket: azelőtt a Borsodi Vegyi Kombinát volt az építkezések gazdája, ami a koncepció nélküli alvóváros jellegét erősítette. Így a tanulmány születésekor még bőven volt megoldásra váró probléma: a hétköznapi gondjai között olvashatunk lakáshiányról, a közellátás és az óvodai, bölcsődei elhelyezés hiányosságairól. Talán ennek is köszönhető, hogy ANDRÁSSY MÁRIA kötetének tanúsága szerint alig tizenhat évvel a várossá avatás után gyakorivá vált a közbeszédben a „ki Barcikáról” jelszó: eszerint a népesség egy részének nem volt kielégítő a félig kifejlett infrastruktúra övezte társasházi lét. Sokan gyűjtöttek családi ház építésére, ami akkoriban nem is volt elérhető: a kutatás „magyar Ruhr-vidékként” említi a várost, ahol az országos átlagot messze meghaladó keresetre lehetett számítani.

A kultúra mint a szocialista „városmarketing” építőköve

Sajókazinc, Barcika és Berente sokáig csak közigazgatási szempontból volt a város része: járdaépítés és a vízellátás bevezetése csak a hatvanas évek végén történt meg, továbbá a propagandafilmben is feltűnt társadalmi ellentétek sem szűntek meg – az egykori falvak lakóinak nehézséget okozott elfogadnia a kényes városiasodást.

A szocialista „városmarketing” legfőbb feladata tehát az egységes kulturális hagyományokkal nem rendelkező¹ új város identitásának és művelődési szokásainak kialakítása volt. A kedvező anyagi helyzet és a számos munkahely stabil alapot jelentett mindehhez. A várostervezés fő eszköze ennek érdekében a rendezvényszervezés volt: igyekeztek hagyományokat teremteni, egyfajta fesztiválváros képét kialakítva. Ezt a célt szolgálta a Borsodi Néptánc Fesztivál, az évek alatt nemzetközi eseménnyé fejlődött színjatszói fesztivál, a Szocialista Városok Gyermekrajz Kiállítása, és a Sajómenti Táncparádé. Kazincbarcika testvérvárosa a szocializmus időszakában a bulgáriai Dimitrovgrad volt; a kapcsolat kulturális ápolásának feltárásához jelen kutatás keretei között egyelőre nem találtam forrásanyagot.

¹ A falvak tradíciói is különbözőek voltak: míg Barcikán a mezőgazdász falvak szokásai szerint ünnepeltek és ápták a kapcsolatokat, Berentén a bányász hagyományok voltak elterjedtek.

Óvodások a fiatalok városában (NET10)

„Fiatalok, maradjatok!”

Mivel a város meghatározó tőkeforrása, a Borsodi Vegyi Kombinát (BVK) adott volt, a kommunikáció egyértelműen a lakókat célozta, később pedig a turisztikai vonzerő kialakításának igénye is megjelent. Mivel a lakható épületek gyors felhúzásán túl a település sokáig nélkülözte a városi koncepciót, a lakosság lassú szétszóródásának megállítása érdekében az organikus városfejlődés elmaradását központilag igyekeztek helyrehozni.

Fordulópont: a verseny krízise

Magyar Ruhr-vidékből rozsdáövezet?

Mint ahogy a politikai értelemben vett rendszerváltás, a városi dinamika gyökeres változása sem jött előzmények nélkül. A bevezető részben említett természeti erőforrások a nyolcvanas években ürültek ki. (Mondhatnánk, hogy cserben hagyva ezzel a város lakosságát, ha nem tudnánk: az ember hagyta cserben a természetet erőszakos, átgondolatlan kizsákmányolásával.) 1986-ra mind a bementei, mint a rudabányai, mind a tervtárói bánya bezárt – kétezeröttszáz bányászt, valamint számos bányagépjavítót és szénosztályozó munkást hagyva ezzel megélhetés nélkül. Ezzel egy időben a BVK által gyártott műtrágya és PVC iránt is egyre hanyatlott a kereslet: az üzemben foglalkoztatottak száma 1987-től 1994-ig (a privatizált utód cég BorsodChemben) csaknem a felére csökkent. A városban a munkanélküliek aránya a 30%-ot is elérte. A rendszerváltást övező általános

gazdasági nehézségekkel összeadódva mindez tömeges elvándorlást és egyre növekvő szegénységet jelentett (VÁRADI 2013).

Dubai és a sivatag

Korábban említettem, hogy a piaci verseny kényszerhelyzete az, amely igazán tudatos imázsépítésre sarkallja a városvezetést. Amellett, hogy Kazincbarcika ideológiai és ipari szempontból is kiemelkedő város státuszát elhagyva versenyhelyzetbe került az ország összes többi hasonló helyzetű, hanyatló iparvárosával, nem várt versenytársat is kapott: saját korábbi városrészét. 1996-ban Berente népszavazás keretében döntötte el, hogy az 1954-es előtti időkhöz hasonlóan újra önálló községgé kíván válni. A történelmi határok hosszas vita utáni visszaállításával a BorsodChem területének túlnyomó része Berentéhez került – így a területen működő vegyipari és energetikai cégek iparüzési adóit összeadva egy berentei lakosra 1999 óta átlagosan csaknem tízszer nagyobb összeg jut ebből a típusú bevételből (VÁRADI 2013). Mindehhez még hozzáadódnak a község területén működő üzemek környezetvédelmi bírságai is – így a kombinát „túloldalán” országos viszonylatban kiemelkedő infrastruktúra és szociális támogatási rendszer épült ki. Így a rendszerváltás első 15-20 évét meghatározta a két település között húzódó éles kontraszt: a köznyelvben „Kis-Kuvaitnak” vagy „Mini-Dubainak” nevezett Berente és a gazdasági problémákkal küzdő, friss városi identitását kereső Kazincbarcika között.

Hámán Kató utcai házrészlet (NET12)

A gettó „fénye” és árnyoldala

A térségben jelentős mértékben volt tetten érhető a nyolcvanas években kutatni kezdett gettósodás – Kazincbarcika, Ózd és környéke a jelenség egyik válságzónája lett. A fentebb tárgyalt gazdasági nehézségek időszakában tehát arra kezdtetek, hogy az imázs építése és/vagy ápolása jelentősen visszaszorult a fontossági sorrendben, a térség „víz fölött tartásának” szüksége mögé. A város imázsát gyakorlatilag egyedül a rendszerváltás utáni krízishelyzetről és a közbiztonságról kialakult vélemények külső hatásai alakították. Mivel e tanulmány írása közben nem találtam nyomát a rendszerváltás és a 2010-es évek közötti átfogó (tehát nem kisebb pályázatokra alapuló, projektjellegű) városfejlesztési, városkép alakítási szándéknak, így rövid kitérésként saját benyomásaim, emlékeim, és a populáris kultúra mementóiból kíséreltem meg összerakni az időszak meghatározó megítélését Kazincbarcikáról.

A Heti Válasz 2012-es kutatásai alapján az országos átlaghoz viszonyítva közepes lélekszámú az a terület, amely a szociológiai terminus keretein belül gettóként értelmezhető. Két szegregátumában, Herbolya-Régi telepen és a Hámán Kató úti lakótelepen a felmérés idején összesen ezerhatszázán éltek (NET5). A korszak köztudatában ugyanakkor kezdett meghonosodni egy „másik” gettó fogalma is: a nyugatról begyűrűző afroamerikai rapkultúra témáit meghatározó utcai élet által inspirált magyar előadók a legkönnyebben a Kazincbarcikához hasonló iparvárosok hanyatló sorsú városrészeivel tudták azonosítani a motívumot.

A városvezetés imázsépítéssel kapcsolatos relatív passzivitása mellett tehát – véleményem szerint – a popszövegekben megjelenő „hely, ahonnan muszáj kitörni” típuskép határozta meg a város általános, külvilág felé kommunikált képét. Az olyan berobbanó előadók, mint a közeli Ózdról származó MAJKA, a kétezres évek jelenének kilátástalanságát fogták meg, míg például a kazincbarcikai DENIZ és SERRANO szövegeikben retrospektív szemléletben tekintenek vissza a legválságosabb időszakra. „Már túl sok a probléma, probléma hátán / Elhagyom a várost a táblán azt látom, hogy áthúzott Kazincbarcika / Üvölt a hip-hop a haverokkal ülünk egy kocsiba” – ezek DENIZ *Egyenesen előre* című dalának kezdősorai (NET6). A 2015-ös *Ki Mit Tube* internetes tehetségkutató versenyben feltűnt SERRANO szövegeiben pedig az egyszerű szürkeségen túl a legkomolyabb társadalmi problémák is megjelennek, mint a mélyszegénység, a droghasználat, és az ebből fakadó kilátástalanság – amelyek leginkább a rendszerváltást követő húsz évben alakultak ki, de természetesen átgyűrűztek az azt követő, tudatosabb városimázs építési korszak idejére is. „Itt ragadtunk elfeledve / az Édentől keletre / a legszegényebb régióban élve eltemetve” – szól a versenyre pályázott első dalának refrénje (NET7).

Új, színes hullám

A 2010-es évekre új korszak köszöntött be Kazincbarcika városimázsának alakulásában. Ekkortól beszélhetünk ugyanis a szigorú közgazdaságtani meghatározásnak is megfelelő városmarketing megjelenéséről, amely több összetevős, nagyszabású arculatváltási folyamat. A válság és annak médiareprezentációja mentén egyre inkább egyértelművé vált, hogy az imázsvaltozásba való drasztikus beavatkozás nélkül nem várható javulás a város helyzetében.

Színek Svájcból

A 2004-ben csatlakozott Európai Unió országokat segíteni célzó pénzügyi alap a Svájci–Magyar Együttműködési Program keretében 1,2 milliárd forinttal támogatta a térség arculatjavulását. Kazincbarcika, Bánhorváti, Rudabánya és Sajókaza közös, *Kazincbarcika és vonzaskörzete munkahelyteremtő fejlesztése* című pályázatuk során nyerték el az összeget. A program megvalósulásával egy időben (bár pályázati értelemben tőle függetlenül) kezdődött el a város főutcájának sétáló övezetté alakítása és felújítása (NET8).

A pályázat célja, hogy egy svájci városban már kipróbált és bevált modellt alkalmazva elkezdjék mind vizuális, arculati, mind kulturális értelemben „színesíteni a térséget”.

Visszatér a fesztiválváros?

Ahogy ANDRÁSSY MÁRIA 1970-es évekbeli szociológiai tanulmányából is kiderült: a tudatos városkép alakítás első lépéseiként egyfajta fesztiválváros koncepcióját tervezték megvalósítani, ami a helyi hagyományokra építve egyszerre erősíti a lakók identitástudatát és vonzanak látogatókat. Ehhez az elgondoláshoz látszik visszatérni a 2013-ban indult Kolorcity fesztivál. Hivatalos kommunikációja szerint a Borsodi Összművészeti Fesztivál hagyományait folytatja, új köntösben. A város azt a színes vizuális világot igyekezett megteremteni, amelyet a híres magyarországi zenei fesztiválok. Csakhogy míg utóbbiaknál mindez ideiglenes dekoráció, Kazincbarcika esetében az állandó városképbe próbálták integrálni. A rendezvény ismert hazai előadók mellett kiállításokat, filmvetítéseket kínál. A modern fesztiválkultúrával ápolat közvetlen kapcsolatot talán a színes unikonist ábrázoló faszobor, amely az ismert kortárs képzőművész, SZŐKE GÁBOR MIKLÓS alkotása. A mű a város egyik központi körforgalmát díszíti, az utóbbi években pedig a Sziget Fesztivál idejére a szervezőknek kölcsönözték – ezzel a nemzetközi közönség előtt is felhívva a figyelmet a térség új arcára.

Utca(i) galéria

A fesztivál melletti másik látványos újítás a lakóházak tűzfalainak díszítése volt: bárki pályázhatott ötletekkel, amelyekből az első évben harminc valósult meg, és évről évre tovább bővült. Ezenkívül street art szobrok is tarkítják az utcaképet: az egyik leglátványosabb a városháza előtt álló sárkány, amely a Borsod-Chemet tulajdonló és irányító kínai Wanhua Industrial Group felé közvetített baráti kulturális üzenet. Hogy mennyire van helye egy helyi befektetőt ilyen erőteljesen, egyértelműen jelképező alkotásnak a város központi terén, megoszlanak a vélemények. A városi hagyományokat ápolni kívánó Facebook-csoportban például sokan érveltek ellene: szerintük tisztelgésnek már túlzás, inkább helyi szimbólumot lett volna érdemes választani.

A jelképpé vált unikornis (NET11)

A jövő inkubátora?

Ez a folyamat tehát bátran elemezhető a klasszikus marketing szempontjai szerint. Közönségként az újítások egyszerre célozzák a jelenlegi városlakókat, a térségben élőket, az ország teljes lakosságát (potenciális turistákként), a vállalkozókat és a tőkeerős befektetőket. Ahhoz tehát, hogy az immár 7-8 éve épülő új imázs hitelesen fennmaradjon, erős gazdasági alapokra van szükség. A pályázat nevéhez híven a színes programok mögött még mindig kiemelt az igény a munkalehetőségekre és a lakók megtartására. Különösen az olyan, konkurens városkampányokkal szemben, mint a „Gyere Fehérvárra!”: a Székesfehérvár Önkormányzata által indított lakó- és munkaerő-toborzó kampány plakátja

például hónapokig Kazincbarcika egy központi autóútján ejthette gondolkodóba a mellette elhaladókat. Ennek érdekében olyan, a nyugat-európai startup-világra emlékeztető intézet is alakult az Alap jóvoltából, mint a KolorLab Üzleti Szolgáltató és Inkubációs Park, ahol szakemberek segítségével van lehetőség a munkahely-teremtésre leginkább alkalmas vállalkozási ötleteket beindítani (NET9).

Összegzés

Kazincbarcika tehát imázs szempontjából összetett múltú város, magában hordozva a hasonló magyar nehézipari városok sorsának alakulását, ugyanakkor számos sajátosságot hozva a folyamatba. Ha újra a termékgörbeciklust vesszük hasonlatként, a város a rendszerváltás utáni évek erős hanyatlása után talán új növekedési irányt vett a külső segítségre alapozó új, tudatos imázsalakító és városmarketing-stratégiával. Természetesen ahhoz, hogy a növekedés hosszú távú legyen és stabilitást hozzon, számos szociálpolitikai és munkaerőpiaci probléma vár még megoldásra. Nem lehet megoldás például a problémás rétegek egyszerű városon kívülre szorításának folyamata, amely az új stratégia évei alatt megvalósulni – a vezetésnek valódi segítséget kell nyújtania. A „Kolor-” tematikára felfűzött városmarketing-stratégia eredményességének megítéléséhez időre és további kutatásokra van szükség – amelyet tervezek is, a rendszerváltás utáni évek imázsalakításának behatóbb elemzésével kiegészítve. Vigyázó szemünket tehát érdemes a régiót övező változásokra vetni. A további eredmények függvényében érdekes lesz megfigyelni, vajon a kommunikáció mellett szociológiai szempontból is sikeres lesz-e, és iskolateremtővé válhat-e Kazincbarcika gyakorlata a közép- és kelet-európai volt szocialista iparvárosok között.

Irodalomjegyzék

- ANDRÁSSY MÁRIA 1970. *Egy iparváros művelődése: Kazincbarcika*, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
- BERKI MÁRTON 2016. *Economic Restructuring and Social Polarisation in Kazincbarcika and its Region*, In: „Artificial Towns” in the 21th century, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 217–244.
- CSÉFALVAY ZOLTÁN 1990. *Térképek a fejünkben*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ENYEDI GYÖRGY 1995. *Városverseny, várospolitikai, városmarketing*, In: *Tér és társadalom*, IX. évfolyam.
- KOVÁCS ZOLTÁN – MONIKA MICHEEL 2007. *Változó városimázs – a városmarketing lehetőségei*, In: *Városfejlődés és városrehabilitáció: budapesti és lipcsei tapasztalatok*, Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 51–58.
- PRÓBÁLD KATALIN 1995. *Városmarketing*, In: *Átépítés: Közigazgatás – Településfejlesztés – Városmarketing*, COMITATUS 1996, 263–293.
- VÁRADI ZSUZSANNA 2013. *A vegyipar fellegvára (?): Kazincbarcika és térsége*, In: *Csinált városok a XXI. század elején*, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 133–157.

Internetes források

- NET1 = *Marketing*, hu.wikipedia.org/wiki/Marketing (utolsó letöltés ideje: 2019. 05. 01.)
- NET2 = *Magyarország közigazgatási helynévkönyve*, 2018. január 1., www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2018.pdf (utolsó letöltés ideje: 2019. 05. 01.)
- NET3 = *Történelmi séta, 1955*, www.youtube.com/watch?v=Ebdx5MaTkV8 (utolsó letöltés ideje: 2019. 05. 01.)
- NET4 = *Barcika História, A Belváros*, barcikaihistorias.hu/a-belvaros/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 05. 01.)
- NET5 = *Magyarország gettótérképe*, valasz.hu/reflektor/magyarorszag-gettoterkepe-57744/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 06. 26.)
- NET6 = DENIZ, *Egyenesen előre*, www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/25689/deniz-egyenesen-elore-zeneszoveg.html (utolsó letöltés ideje: 2019. 06. 26.)
- NET7 = SERRANO, *Legszegényebb régió*, www.youtube.com/watch?v=F-NVNOs-6mtQ (utolsó letöltés ideje: 2019. 06. 26.)

NET8 = *Ötéves fejlesztési projekt zárult Kazinbarcikán és térségében*, kolorcity.hu/hirek/kolorcity/2017-05-31/oteves-fejlesztesi-projekt-zarult-kazinbarcikan-es-tersegeben (utolsó letöltés ideje: 2019. 06. 26.)

NET9 = *Kitörés a borsodi zsákutcából: színek és svájci modellek*, hvg.hu/kultura/20130903_Szines_varos (utolsó letöltés ideje: 2019. 06. 26.)

NET10 = *Barcikai História, Fiatalok városa – diafilm, 1962*, barcikaihistorias.hu/fiatalok-varosa-diafilm-1962/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 06. 26.)

NET11 = *Kolorcity, Kazinbarcika a színes város!*, www.megakom.hu/?p=2803&lang=hu (utolsó letöltés ideje: 2019. 06. 26.)

NET12 = *Kazinbarcikáról kiszorítják a problémásakat*, index.hu/belfold/2018/06/05/kazinbarcika_szocialis_lakas_kiszoritas_abcug (utolsó letöltés ideje: 2019. 06. 26.)

Újhullám az oktatásban

Virtuális valóság az oktatásban, nyelvoktatásban

Kötetünk címéhez kapcsolódva tanulmányom témája gyanánt egy „újhulám” fázisában lévő oktatási módszert választottam, illetve az ezzel kapcsolatos kutatásomat szeretném bemutatni. Az új módszer nem más, mint a virtuális valóság alkalmazása az oktatásban. Ezen a területen belül a nyelvoktatást céloztam meg, és végeztem egy primer kutatást az egyetemisták körében.

A virtuális valóság kialakulása (NET1)

A virtuális valóság eredete sokkal régebbre nyúlik vissza, mint ahogy azt feltételeznénk: számítógépek segítségével már az 1960-as években meg tudtak jeleníteni különböző kijelzőkön a valóságban nem létező dolgokat. Majd ezt követően a technológia fejlődése által az 1980-as évek közepe táján a VR¹-tudomány nagymértékű fejlődésen ment keresztül, melynek hatására létrejöttek az első valódi virtuális rendszerek. A kilencvenes években töretlenül folytatódott a technológia fejlődése, olyannyira, hogy már kereskedelmi forgalomban is megjelentek az első, virtuális környezet érzékelésére szolgáló eszközök.

„A virtuális valóság tehát egy olyan szimulált környezet, amely a valós világ folyamatait igyekszik valamilyen számítógépes modell segítségével leírni, szimulálni.” (NET1)

Ezeknek az eszközöknek a használata – ahogyan a legtöbb új technológia esetében lenni szokott – alapvetően a szórakoztatóiparban, az úrkutatásban, repüléskiképzésben és a hadiparban terjedt el, melynek oka a jelentős erőforrásigényeik és a magas költségeik. Ezekről függetlenül szinte végtelen számú felhasználási módszer és lehetőség áll rendelkezésre a virtuális valóság alkalmazása kapcsán. Bizonyos funkciók elhagyásával lehetővé válik, hogy mindennapi képzések esetében is használható legyen ez a fajta oktatási módszer.

Virtuális valóság az oktatásban (NET1)

A virtuális valóság lehetőséget ad arra, hogy olyan dolgok jöjjenek létre, amelyeket a valós világban egyáltalán nem, vagy csak nagy nehézségek árán lehetne megalkotni. A virtuális valóságnak köszönhetően olyan objektumok is láthatóvá válnak, amelyek megtekintésére a valós térben kevés az esély (például

¹ Virtual reality, azaz virtuális valóság.

a tanárok akár egy piramis belsejében tarthatnak történelemórát a diákoknak, akik egyszerre résztvevőkké tudnak válni). Ezáltal pedig sokkal hatékonyabban tud beépülni a tananyag, az információátadáson kívül a diákok tapasztalás útján jutnak hozzá a szükséges ismeretekhez, tudáshoz. Az oktatás szinte bármely területén alkalmazhatók VR-programok, legyen szó programozott oktatásról, információközlésről, problémafelvetésről és megoldásról, vagy akár kondicionálásról. Ezen túlmenően nemcsak az oktatás területén lehet hatékony eredményeket elérni, hanem a pszichológiában (pl. mentális betegségek, fóbiák), különböző fejlesztő, illetve rehabilitációs programokban is eredményesen használják.

A virtuális környezet alkalmazható kommunikációt és csoportmunkát igénylő feladatok elvégzése esetén, amiben a tanulók együttesen vesznek részt. A virtuális térben azok a személyek is „találkozni” tudnak, akik a valós térben fizikailag egymástól távoli helyeken tartózkodnak. Egy szimulációs és interaktív demonstrációs platform, amely lehetőséget biztosít olyan térbeli elemek részletes megfigyelésére, tanulmányozására és elforgatására, amely a valós életben nem lenne lehetséges (például orvostanhallgatók részletesen tanulmányozhatnak belső szerveket interaktív módon). A virtuális valóságban a tanulók nem találkoznak olyan akadályokkal, amelyek a való életben előfordulnak.

Felhasználási lehetőségek:

- A virtuális valóságban kialakíthatók olyan helyszínek, terek, ahol előadást tarthatnak, prezentációkat mutathatnak be a tanárok és a diákok egyaránt.
- Létrehozhatók olyan terek, ahol a tanulók csoportmunkában vehetnek részt, különböző objektumokat hozhatnak létre, melyet közösen értékelhetnek a tanárral és a többi diákkal.
- A virtuális térben lehetőség van különböző szerepjátékok gyakorlására. A folyamatok teljesen interaktívak és tapasztalás útján lehet elsajátítani az új ismereteket.
- Különböző múzeumok és kiállítótermek is létrehozhatók a virtuális térben, ahol a diákok tanári kísérettel vagy akár önállóan bejárhatják a helyszíneket, és információhoz juthatnak a kiállított tárgyakról.
- Biztonságos környezetet teremtve a virtuális valóságban lehetővé válik a különböző helyzetek gyakorlása, a valóságban nehezen kivitelezhető eseményekre való felkészülés.
- Foglalkozások és tréninggyakorlatok végrehajthatók és kivitelezhetők a virtuális valóságban.

A gyakorlatban a fentebb leírtakat úgy kell elképzelni, hogy a tanulók úgynevezett avatárjukkal (virtuális térbeli megtestesülésükkel) belépnek a virtuális térbe, ahol a virtuálisan felépített iskolát látják maguk körül három dimenzióban. Ugyanúgy, mint a valóságban, a VR-térben is bejárhatók a termek, folyosók, órákon és képzéseken lehet részt venni, illetve egymás és a tanárok avatárjaival is találkozhatnak. Interakcióba léphetnek egymás avatárjával audio-, chat- vagy karakteralapon, valamint képeket és videókat is megoszthatnak egymással. A virtuális valóságban minden cselekedet, kommunikáció és megnyilvánulás valós időben történik. Teljes mértékben megvalósul az iskolai környezet szimulációja, valamint az oktatási célú elemeken túlmenően a társas igényeknek is eleget tesz a virtuális környezet, ezzel is ösztönözve a tanulási folyamatot.

A virtuális valóság előnyei az oktatásban:

- **Motiváció:** Erős motiváló hatása abban rejlik, hogy önálló feladatmegoldásra és önálló munkára készíti a tanulót.

- **Látványos:** Szemléltetőeszközként nagyon látványos. Ez az előnye maximálisan kihasználható, mivel csak a képzelet szabhatja határt a megjelenítésnek.

- **Térhatás:** A térbeliség érzetét kelti, mivel a megjelenítés háromdimenziós, ami a valóságérzetet jelentősen növeli, érzékelhetővé teszi a teret, hasonlóképpen, mint ahogyan valóságban is érzékeljük a térhatást.

- **Több érzékszervre való hatás:** A megfelelő eszközök által elérhető, hogy egyszerre több érzékszervre is hasson. Ez a hatás nagyban hozzájárul ahhoz, hogy rövidebb idő alatt elsajátítható legyen az adott ismeret.

- **Komplex és gyakorlatias:** Összetett feladatok elsajátítására maximálisan alkalmas eszköz, illetve gyakorlásra és ismeretek tesztelésére is. A való világban használatos tudás is könnyedén készségszintre fejleszhető általa.

A virtuális valóság számtalan előnye mellett fontos megemlíteni, hogy ennek a high-tech eszköznek is vannak még jelenleg korlátai.

A virtuális valóság hátrányai az oktatásban:

- **Költséges:** Jelenleg nagyon drága beszerezni egy teljes VR-rendszert, illetve nagy a helyigénye is.

- **Minőségi különbség:** A VR-eszközök igen széles minőségi skálán mozognak jelenleg a piacon. Az olcsóbb eszközök általában rosszabb minőségben tudnak megjeleníteni, ami az érzékelés romlásához vezet.

- **Véletlen esemény:** A felhasználók által kiváltott véletlen eseményekre általában nehezen készíthető fel az audiovizuális rendszer.

- **Káros használat:** A nem átgondolt VR-használatnak lehetnek káros hatásai a tanulók személyiségére nézve.

Tanulási formák a VR-ben (NET2)

Virtuális valóságban a tanulás hat különböző formája alkalmazható:

- **Megfigyelő tanulás:** A megfigyelő tanulást a virtuális valóságban a fizikai határok kitágítása jellemzi, az új nézőpontok és tapasztalati élmények mellett az ismerőség érzése is megjelenhet. Létrehozhatók például virtuális múzeumok, történelmi helyszínek, egyetemi kampuszok, művészeti alkotások vagy akár természeti képződmények is, melyek a valós jelenlét nélkül felfedezhetők, megismerhetők, megfigyelhetők. Ennél a tanulási formánál alapvető fontosságú a megismerés, valamint a fizikai és pénzügyi akadályok kiküszöbölése.

- **Tevékenységalapú tanulás:** A tevékenységalapú tanulás virtuális térben a cselekvés és a megtapasztalás útján valósul meg, például matematikai és fizikai törvényeket, nyelvi szabályokat, társas normákat lehet megfigyelni. A következmények nélküli tapasztalás, kipróbálás és visszacsatolás jellemzi ezt a tanulási formát.

- **Társas tanulás:** A virtuális környezetben való társas tanulás alapvető jellemzője, hogy a fizikai határokon túllépve teret biztosít az együttlétre, együttműködésre és a különböző kölcsönhatásokra. A tanulási folyamat során szükséges a tanulók aktív részvétele a feladatokban, valamint a tudásmegosztás, kritikai visszajelzés, felelősségvállalás, kooperáció, kollaboráció és az interakció.

- **Kutató tanulás:** A kutató tanulást alapvetően olyan kutatási területeken és tananyagok esetében használják, amelyek csak szimuláció útján válnak érzékelhetővé, tehát a valós világban lehetetlen megtapasztalni őket (pl. nanorészecske) különböző korlátozó tényezőkből kifolyólag, mint például a tér, az idő vagy az alkotóelemek. Ebbe a csoportba tartoznak az absztrakt szinten megragadott jelenségek, amelyek a virtuális térben konkrétá válnak, illetve tapasztalati és vizuális szempontból modellezhetők és alakíthatók, ilyen például egy VR anatómiai atlasz is.

- **Jövőre való tanulás:** A jövőre való tanulás tulajdonképpen a képességek fejlesztését jelenti, tehát amikor az észlelés, emlékezet vagy érzélem nem a múltra vagy a jelenre vonatkozik, hanem a jövőre. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a megismerés, értékelés és érzelmek által elsősorban elképzelt, elvár vagy előre jelez. Ez a módszer jól használható a nem kognitív készségek fejlesztésében is, mint például a kitartás, céltudatosság, empátia, optimizmus, rugalmasság, kudarc-

kezelés, együttműködés. A nem kognitív készségek frontális oktatással kevésbé fejleszthetők, azonban a virtuális valóság megfelelő teret biztosít ezen készségek gyakorlására. Nagyon hatékonyan alkalmazzák a stresszkezelés területén is a virtuális valóságot.

• **Médián keresztül történő tanulás:** A médián keresztül történő tanulás célja a tudatos médiamagatartás növelése, illetve tanulás szempontjából a médiaértés és médiajártasság fejlesztése.

Összefoglalva tehát a virtuális valóság használata az oktatás területén számtalan lehetőséget biztosít, sokkal érdekesebbé teheti az oktatást, mindamelllett a tanulás hatékonyságot is jelentősen növelheti.

A nyelvoktatás jelenlegi helyzete (NET3)

Napjainkban egyre kevesebben vitatják azt a kérdést, hogy miért fontos új nyelveket tanulni. Mindenki tisztában van azzal a ténnyel, hogy az életünk egyik fontos részévé vált az idegen nyelv ismerete, legyen szó munkáról, a diploma megszerzéséről, vagy akár külföldi pihenésről, nyaralásról. Tehát életünk legtöbb területén szükséges a nyelvtudás, ahhoz, hogy megfelelő esélyekkel induljunk egy adott területen.

A nyelvtudás fontosságától függetlenül a magyar lakosság több mint fele egyáltalán nem beszél idegen nyelvet, illetve az egy idegen nyelvet beszélők aránya is jelentősen az európai uniós átlag alatt van. A magyar középiskolák csupán 6%-ában van lehetőségük a diákoknak legalább két idegen nyelvet tanulni. Az iskolákban alapvetően frontális nyelvoktatás zajlik, az interaktivitás teljes hiánya figyelhető meg, ezért a diákok nem is szeretnek nyelveket tanulni, ez a módszer pedig ilyen formában nem tud hatékony lenni.

Sokak meggyőződése szerint a nyelvoktatással kapcsolatos problémát az okozza, hogy kevés a nyelvórák száma ahhoz, hogy a diákok megfelelően tudják elsajátítani az idegen nyelveket. Azonban a statisztikák azt mutatják, hogy Magyarország az első helyen áll Európában a nyelvtanításra fordított órák számában. Más európai országokban, például Dániában, Svédországban vagy Ausztriában fele annyi időt fordítanak nyelvórára, mint Magyarországon. Ráadásul ezekben az országokban az osztályt együtt tanítják, ellentétben hazánkkal, ahol a különböző teljesítményszinteknek megfelelően csoportokra bontják a diákokat. A csoportokra bontáson kívül számos más tényező is befolyásolja a nyelvoktatás hatékonyságát. Jó néhány kutatás valósult meg annak érdekében, hogy feltárják, a magas óraszám mellett miért nem hatékony a nyelvoktatás.

A kutatások során a tanárokat és a diákokat egyaránt megkérdezték, illetve a tanórákat külső szemlélők is megfigyelték. A tanárok esetében megállapítható, hogy a csoportok differenciálását preferálják, és általában a nyelvtudásban magasabb szinten lévő, motivált diákokat szívesebben tanítják, mivel ők jobb eredményeket tudnak elérni. A tanárok nem érzik feladatuknak a tanulók érdeklődésének és motivációinak folyamatos fenntartását. A diákok megítélése szerint a tanórák nagyobb részében frontális, kérdés-válasz típusú oktatás zajlik, véleményük szerint ritkán fordul elő csoportmunka vagy párban végezhető feladat.

Összességében a jelenlegi nyelvoktatásról elmondható, hogy mindenképpen vannak fejlesztendő területei.

A VR-tanulószoza bemutatása, elvi ismertetése

A VR-tanulószoza, a szóbeli nyelvtanulást korszerűsítő szoftver, egy olyan virtuális tér, amely által könnyedén és hatékonyan lehet nyelveket tanulni. Egy élethű, háromdimenziós környezet, amelyben különböző szituációknak megfelelő szobák vannak, ahol interaktívan lehet gyakorolni bármilyen nyelvet tanárokkal és diákokkal egyaránt. Egy közösségi tér is egyben, ahol a világ különböző pontján élők egymással kapcsolatot teremtve tudnak szituációs gyakorlatokat végezni. Továbbá egy nyelvfüggetlen környezet, ahol bármilyen nyelv gyakorolható, attól függően, hogy milyen nyelvtudással rendelkező oktató van jelen ebben a környezetben. Oktató nem csak nyelvtanár lehet, hanem például egy angolul anyanyelvi szinten beszélő egyetemista is, aki szívesen tanítana másokat, és ehhez megfelelő tudással rendelkezik. Kétféleképpen lehet oktatót választani: elsősorban a közösségi térben már jelenlevő „oktató” státuszú személyek közül lehet kiválasztani, aki a világ bármely pontján élhet. A másik módja az, amikor egy általunk ismert személlyel szeretnénk gyakorolni, aki megfelel az oktatói színvonalnak, és ő oktatóként regisztrál a közösségi térbe.

Hogyan is kell elképzelni a szóbeli gyakorlást? Vegyünk például egy angol nyelvtanárt, aki Kanadából belép egy szituációs szobába, illetve egy diákot, aki Berlinben él és belép ugyanoda. Ebben a közös virtuális térben az avatárjaik (virtuális térbeli megtestesüléseik) találkoznak, és valós időben egymás hangját hallva szóban gyakorolnak, az általuk kiválasztott szituációnak megfelelő virtuális szobában. Ahhoz, hogy valaki gyakorolni tudjon, nem feltétlenül szükséges virtuálisvalóság-szemüveget viselni, ugyanis ez a szoftver asztali alkalmazásként is használható. Nyilvánvalóan nem nyújt olyan szintű háromdimenziós élményt, mint a VR-szemüveg, viszont interaktivitás szempontjából ugyanúgy használható.

Az asztali verzió előnye, hogy jóval költséghatékonyabb megoldás abban az esetben, ha valaki nem rendelkezik VR-szemüveggel, azonban, ha az rendelkezésre áll, mindenképpen érdemes használnia a gyakorlás során.

Jelenleg is léteznek nyelvtanulást segítő szoftverek, alkalmazások – ahogyan a kutatásomból is kiderül a következő fejezetben –, ezek általában a szavak tanulására vagy nyelvtani gyakorlatokra használhatók, vagy valamilyen mesterséges intelligencia alapon működnek. A VR-tanulószoba abban különbözik tőlük, hogy valós időben, élő személyek által szituációk gyakorlására biztosít teret, mindezt pedig nyelvfüggetlen módon.

Kutatási eredmények bemutatása

A jelenlegi nyelvtanulási szokások, tendenciák felmérése érdekében, illetve saját ötletemet, a VR-tanulószobát – amely egy innovatív nyelvtanulási módszer – röviden bemutatva végeztem egy kérdőíves kutatást a fiatal felnőttek körében. A kérdőív elején néhány fontos demográfiai kérdést tettem fel. Közel 70 fő töltötte ki, 69%-ban nők, 31%-ban férfiak, többségük húsz és harminc év közötti. A kitöltők közel fele (46%) abból a célból tanul idegen nyelvet, hogy a munkája során ezt kamatoztatni tudja, több mint 25%-uk a hétköznapi élet során tartja szükségesnek az idegen nyelv ismeretét, további 20%-uk a nyelvvizsga megszerzése céljából tanul új nyelvet. Csupán 3-4%-ra tehető azoknak az aránya, akik csak egyszerű érdeklődésből, hobbiból tanulnak nyelveket, további 2-3% pedig az első három indok miatt egyszerre motivált a nyelvtanulás terén.

Ezek után a nyelvtanulási szokásokat felmérő kérdések következtek. A jelenlegi nyelvoktatással való elégedettség kapcsán a válaszok nagyjából két azonos részre oszthatók. A kitöltők egyik fele (52%) inkább nem elégedett, míg a másik fele (48%) az inkább elégedett kategóriába sorolható. Arra a kérdésre, hogy „Mi okozza számodra a legnagyobb problémát nyelvtanulás során?“, több választ is meg lehetett jelölni. A kitöltők többsége (54%) az interaktivitás hiányát jelölte meg válaszul. Az összes többi válaszlehetőséget [hallott szöveg megértése (29%), bonyolult nyelvtani szerkezet (25%), önálló szövegalkotás (25%), szótanulás (24%)] közel azonos arányban választották a kitöltők. A következő kérdés, „Milyen területet/területeket szoktál otthon gyakorolni?“ esetében úgyszintén több válaszlehetőség is megadható volt. A legtöbb megjelölést (75%) a „szavak tanulása“ opció kapta, ezt követte a „nyelvtani ismeretek“ (57%), majd a „hallott szöveg megértése“ (55%), illetve az „önálló szövegalkotás“ (52%). Legkisebb százalékban (19%) a „vizsgaszituációkat“ szokták otthon gyakorolni a válaszadók, ami teljesen érthető ez esetben, hiszen egy szituáció

gyakorlásához általában több fő szükséges, nem lehet egyénileg, mások közreműködése nélkül gyakorolni. Arra a kérdésre, hogy „Hány órát foglalkozol havonta nyelvtanulással?”, a válaszadók közül legtöbben a havi tíz vagy húsz óra gyakorlást adták válaszul, a harmadik legnépszerűbb válasz pedig a havi öt óra gyakorlás volt. A válaszok nulla és százhusz óra közötti intervallumon helyezkedtek el. A kérdőív kitöltőinek több mint 70%-a nem költ pénzt nyelvtanulásra havi szinten, a maradék 30% pedig ezer és huszonötezer forint között egyenletesen oszlik meg. A válaszadók több mint 80%-a használt már valamilyen szoftvert vagy alkalmazást nyelvtanulás során. A legtöbben (87%) okostelefonos alkalmazást használtak, de jelentős részük (53%) asztali számítógépes alkalmazást is használt már. Ebben az esetben is meg lehetett jelölni több opciót. A válaszokból az is kiderült, hogy VR-alkalmazást nyelvtanulásra eddig senki sem használt. Ezeket a nyelvtanulást segítő asztali vagy okostelefonos alkalmazásokat legtöbben (84%) szavak tanulására használják, második leggyakrabban (62%) a nyelvtan elsajátítására, illetve hanganyag gyakorlására is sokan (47%) használtak már valamilyen szoftvert. A legkisebb (10%) mértéket pedig a szituációk gyakorlása érte el, ami nem meglepő, hiszen kevés olyan szoftver létezik jelenleg, amivel lehetne szituációkat gyakorolni. Az előbbi válaszokból egyértelműen látszik, hogy erre a kérdésre is több válaszlehetőség volt megadható. A kitöltők jelentős többsége (80%) elégedett volt azzal a szoftverrel, alkalmazással, amit nyelvtanulás során használt, illetve a válaszadók ugyanezen aránya hasznosnak tartja ezeket az alkalmazásokat, melyekkel nyelvet lehet tanulni vagy gyakorolni. A kérdőívet kitöltők közel 90%-át érdeklik az új technológiák, informatikai megoldások. Ettől függetlenül a válaszadók 80%-a még egyáltalán nem volt virtuálisvalóság-térben. Ezek alapján nem meglepő az az eredmény sem, hogy a válaszadók több mint 90%-ának nincs virtuálisvalóság-szemüvege.

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy milyen szituációkat gyakorolnának szívesen a virtuális térben, ebben az esetben is több választ lehetett megadni. Legtöbben (79%) az állásinterjú gyakorlását választották, de nagyon sokan szeretnék az utcai (70%), illetve az utazással (61%) kapcsolatos szituációkat gyakorolni. A kitöltők közel fele választotta még az éttermi szituációk (46%) és a vásárlási helyzetek (46%) gyakorlását, illetve közel 10%-uk pedig egyéb szituációkat gyakorolna szívesen, mint például egy előadás megtartása, környezeti, politikai beszélgetések, szakmai szituációk. Az új informatikai eszközökre való nyitottság és a nyelvtanulási szokások, igények mellett a VR-tanulószobával kapcsolatos fizetési hajlandóságot is vizsgáltam, több vonatkozásban is. Az egyik az óránkénti díjszabás volt, amely esetében a legtöbben (31,3%) a 400–600 forintos sávot jelölték meg. A 600–800 forintos értékintervallumot 25,4%,

a 200–400 forintos sávot 22,4% választotta, legkevesebben (20,9%) pedig a 800–1000 forintos opciót jelölték meg válaszul. A havi díjszabás esetében kicsit talán nagyobb differencia volt a válaszok között. A kitöltők 34,3%-a az 5000–6000 forintos havidíjat választotta, míg a 3000–4000 forintos díjszabást 31,3% jelölte meg válaszként. A másik két válaszopciót kevesebben választották: 23,5%-ot ért el a 7000–8000 forintos kategória, és még ennél is jóval kevesebben (10,4%) döntöttek a 9000–10000 forintos havidíj mellett. Ezek után megvizsgáltam, hogy melyik fizetési módot választják szívesebben a kitöltők. Nagy meglepetésemre szinte teljesen ugyanaz az eredmény jött ki mindkét válaszlehetőség esetében, ugyanis a havidíjas fizetési módot 52,2% választotta, míg az óradíjas fizetést a kitöltők 47,8%-a jelölte meg válaszként.

A kérdőív vége felé a VR-tanulósobával kapcsolatos véleményekre, ezen új tanulási technológia iránti nyitottságra és a módszer hasznosságára voltam kíváncsi. Külön öröm számomra, hogy a kitöltők közel 80%-a szívesen használná ezt az új módszert/eszközt nyelvtanulás során. Továbbá a válaszadók szintén 80%-a hasznosnak tartja a VR-tanulósobát. Az alábbiakban néhány kitöltő véleménye olvasható.

„Az interaktivitás és az újdonság varázsa miatt sokat segíthet.”

„Egy interaktív, újszerű nyelvtanulási módszer, ami nagy segítséget nyújthat a tanulóknak, és alapjaiban reformálhatja meg a mai nyelvoktatást.”

„Nagyon jó új lehetőséget látok benne, mindenképp kipróbálnám.”

Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy a kérdőívet kitöltők alapvetően nyitottak az új technológiák használatára nyelvtanulás során. A válaszadók közül nagyon sokan használtak már különböző szoftvereket, alkalmazásokat a nyelvtanuláshoz, amelyeket alapvetően hasznosnak ítélték meg. Többek között a válaszból az is kiderült, hogy ezeket az alkalmazásokat legtöbbször szavak tanulására vagy a nyelvtan gyakorlására használják. A válaszadók körében a virtuális valóság használata nyelvtanulásra teljes mértékben újdonságnak számít, hiszen senki sem használt eddig ilyen alkalmazást. A gyakorlás szempontjából egyértelművé vált, hogy kevesen szoktak szituációkat gyakorolni otthon, illetve éppen ezt a területet tartják a leginkább problémásnak, nehezebbnek a felkészülés szempontjából. Erre a problémára pedig a VR-tanulósoba jelentheti a megoldást, melyet a kitöltők döntő többsége hasznosnak ítélt meg, illetve jelentős részük szívesen használna a gyakorlatban nyelvtanulás során.

Irodalomjegyzék

Internetes források

NET1 = DUCHON JENŐ 2015. *Elektronikus tanulás*, TÁMOP-4.1.2 B2 Pályázat könyvei, www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013-0002_elektronikus_tanulas/tananyag/JEGYZET-33-4.4._Oktatas_a_virtualis_valo.scorml (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 06.)

NET2 = ACZÉL PETRA 2017. *Virtuális valóság az oktatásban – Ment-e a VR által az oktatás elébb? Információs Társadalom*, XVII.évf., 4. szám, 7–24., [dx.doi.org/10.22503/inftars.XVII.2017.4.1](https://doi.org/10.22503/inftars.XVII.2017.4.1) (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 06.)

NET3 = NIKOLOV MARIANNE 2011. *Az idegen nyelv tanulása és a nyelvtudás, Magyar Tudomány – A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata*, www.matud.iif.hu/2011/09/04.htm?fbclid=IwAR2qUeU57FPVa6vsYCAT5qpS1YxqJgah5wAP-CfChEIw2cQFkbtBJmD0eDQ4 (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 06.)

Újhullám a film- és színművészetben

MÉSZÁROS MÁRTON

„Como un niño” – Mr. Bean karakterisztikája, explicit és implicit előzményei, valamint hatásai a későbbi komikus karakterekre

Bevezetés

Tanulmányomban az alapvetően a komédia területén maradandót alkotó ROWAN ATKINSON brit színművész által részben kitalált és kizárólag általa megformált MR. BEAN karakterének sajátos aspektusait járom körbe, miközben megpróbálom a figurának és az effajta abszurd humornak a korábbi csetlő-botló alakokhoz és szkeccsekhez, vígjátékokhoz fűződő kapcsolódási pontjait feltérképezni, valamint sorra venni azt, hogy ez az egyszerre ártalmatlan, egyszerre közveszélyes „öltönyös csecsemő” miként hatott egyes későbbi komédiák karaktereire.

Univerzális figura

Általános iskolás koromban már a magyar televízió is műsorra tűzte a *Mr. Bean* című rajzfilmsorozatot, amely az azonos című, élőszereplős kabaréjelenetekből összeálló sorozat alapjain nyugszik. Olyannyira, hogy Mr. Bean animáltan úgy néz ki, mint Rowan Atkinson, sőt a brit színész adja a hangját is. Akárcsak az azonos elnevezésű, mintaadó népszerű televíziós munkában (ennek egyik jelenetét 1995-ben, az ANTAL IMRE névvel fémjelzett *Szeszélyes évszakok* című műsor külföldi nyitást tartalmazó szekciójában láthatta először a magyar néző), úgy hősünk itt is egyedül él bérelt londoni lakásában, pontosabban azt kizárólag kedves barátjával, Teddy mackóval osztja meg. Rajzoltan ugyanolyan gügye, mint az életben – mi több, a technika lehetőséget teremt arra is, hogy több és látványosabb akcióba, például egy díjbirkózóval történő összetalálkozásba keveredjen. Akkoriban, amikor az általános iskolai osztálytársaim közül néhányan az animált Bean karakterét preferálták, mondván az eredeti széria már elcsépett és idejétmúlt, én szívesebben fordultam az élőszereplős változathoz. Amiben, tegyük hozzá, mindig nagy örömet leltem.

Tulajdonképpen nemcsak én, hanem a szűk környezetemben lévők is többé-kevésbé felhőtlenül élvezték kétbalkezes cimborám kalandjait. „Az emberek vagy szeretik, vagy ki nem állhatják, produkciója kevés nézőt hagy érzéketlenül.” – írta róla egykoron KÁRPÁTI GYÖRGY (2002) filmkritikus a *Hetekben*.

A nagymamámmal a miskolci házukban a televízióban, a budapesti lakásunkban pedig a *videa.hu* magyar internetes videomegosztón, később az ugyanezt a célt szolgáló amerikai „nagytestvér”, a YouTube felületén követtük figyelemmel Mr. Bean bénázásait. Gyermekként egyáltalán nem találtam furcsának, hogy a felnőttek milyen jól tudnak szórakozni azon, ami megnevettet egy gyereket is. Márpedig Mr. Bean képes volt erre: a nagymamámmal rendre folytak a könnyeink, leginkább a széria legelső epizódjában helyet kapó iskolai dolgozatírás jelenetének megtekintésekor. Édesanyámmal, aki máig fenntartásokkal kezeli az ilyen csetlő-botló hősöket (nem túlzok, ha azt állítom, hogy a *Magas szőke férfi felemás cipőben* címének pusztá hallatán is képes lenne a falra mászni; PIERRE RICHARD klasszikusát idestova harminc éve nem nézte újra, mert elmondása szerint idegesítik az ilyen esetlen, fáradhatatlanul szerencsétlenkedő alakok), ugyancsak számtalan jelenetet néztem meg. Vonakodása ellenére mégis szívből nevetett – nem is egyszer. A vele való *Mr. Bean*-epizódmegtekintések közül a legemlékezetesebb a címszereplő uszodai bénázása, amely a negyedik rész elején található.

„Miért, van, aki nem szereti?” – kérdezte lakonikusan az egykori legjobb barátom, akivel tizenhárom éven keresztül osztálytársak voltunk, amikor rájöttem, hogy Mr. Bean a kedvence. Betéve tudta Bean válogatott bugyutaságait, az egyes részek tartalmát, de leginkább abban jeleskedett, hogy a legváratlanabb helyzetekben – kiválóan – volt képes utánozni a tulajdonképpen utánozhatatlan bamba nézéseket, pofavágásokat, viczorokat és a debil járást. Idővel rájöttem, ez a képesség tanulható: erőlködés nélkül elsajátítottam. Azok, akiket igen közel engedtem magamhoz, ismerik ezt az oldalamat. És mindig jót derülnek kvalitásaimon.

Nem telt bele sok, hogy felfogjam, Mr. Bean valami teljesen univerzalista ad, amelyet szinte mindenki szeret, vagy hadd pontosítsak úgy, hogy valami olyasmit képes nyújtani, amely egy idő után még azt is mosolyra fakasztja, akinek olyan az arckifejezése, mintha citromba harapott volna. Az 1990-es évek közepén születettek generációjához tartozom, ez az életkori csoport már nem Mr. Bean poénja-in nőtt fel, jobbára mégis értékeli, ismeri és elismeri azokat. Relatívén hamar körvonalazódott előttem, hogy az egészen más vidékekről származó, részben eltérő társadalmi háttérrel, kulturális felvértezéssel rendelkező ismerősök, későbbi barátnők is szeretik. Sőt, erre a tanulmányra lelkiekben felkészülve megmutattam egy animált és egy élőszereplős epizódot az öt éves barátomnak, akire rendszeresen vigyázok. Világos, hogy az előbbi jobban megérintette, de abban nem voltam biztos, hogy mindkettőn nevetni fog. Meglátásom szerint ez is azt mutatja, hogy Mr. Beannek hatalma van a néző felett.

Na, de mi lehet a titka annak a kortalan pacáknak, aki 1990-től fogva különböző formában – az 1990-től 1995-ig futó televíziós széria mellett két mozifilm készült, feltűnt a 2012-es londoni nyári olimpiai játékok megnyitóján, játszott öt Bean-kisfilmben, legutóbb pedig 2018-ban egy nyolcperces, *Festive Bean* címmel ellátott karácsonyi szkeccsben keltette életre – a sokadik generációt készíteti nevetésre? Ahhoz, hogy ezt nyugodtan át lehessen gondolni, érdemes először újraneézni a *Mr. Bean* című sorozat legelső epizódját. Hogyan találkozunk először Beannel? – ez a kiinduló kérdésünk. A kézenfekvő válaszhoz nem kell sokat várni: zöld domb előtt előbb egy bugyikék kisautó verekszi át magát a porfelhőn, miközben Bean a saját narancssárga Minijével – becsületes szériaszámával: 1969 BMC Mini MK II – próbálja kikerülni és megelőzni. (Beannek ez a személygépkocsija még nem vált ikonikussá, mert az epizód legvégén tropára ment.) Végül csak berobog a vidéki iskolába, ahova vizsgázni érkezett. Az egy dolog, hogy vélhetően késésben van, hiszen dühödten beelőzi az előtte haladó sofőrt, de mentális képességei már akkor megkérdőjeleződnek, amikor a parkolást követően a hátsó üléshez tartozó ablakon bedobja a slusszkulcsot. És teszi mindezt úgy, mintha ez a világ legtermészetesebb dolga lenne. Bent, a tantermi közegben sem képes megkomolyodni. Mellesleg nem törődik senkivel, csak magával. Szintén felnőtt padtársát lenézni, pedig kettejük közül ő indul hátránnyal. Arcokat vág. Ha teheti, felvág előtte és megpróbál puskázni. Persze, közben tulajdonképpen lövése sincsen, hogy mit írjon a vizsgalapra.

A barátnőm játékosan vádlón azt kérdi tőlem, le akarok-e írni mindent a jegyzetembe, amit mond. Csak addig, amíg az adott észrevétele releváns a tanulmány szempontjából, felelem neki. Márpedig amikor az előbb a kuncogásának megálljt parancsolva azt találta mondani Mr. Beanre, hogy „*es como un niño*”, vagyis hogy „olyan, mint egy kisgyerek”, úgy éreztem, ez lehet a figura egyik nyitja. Másik meglátásával, miszerint fontos kérdés az is, hogy Bean nem szántszándékkal gonosz, ugyancsak egyetértek: nem is tudja, ha rosszat cselekszik. Azt már én teszem hozzá, hogy ezekben a szkeccsekben, amelyekből kirakós módjára rajzolódik ki Bean karakterisztikája, tulajdonképpen nem találni semmiféle tényleges implicit mondanivalót, ennél fogva a világ bármelyik pontján jól dekódolhatók. Egyrésztől kulturális antropológusnak vagy sztereotípiákat a legcsekélyebb kétely nélkül elfogadónak kellene lennem ahhoz, hogy tudjam, létezik-e bármiféle kulturális különbség az európai és a dél-amerikai humor között, hogy releváns állítást mondjak arról, kisebb szenzáció-e, ha magyar létemre képes vagyok ugyanazon nevetni, mint amin az ecuadori barátnőm hahotázik, másrésztől közhelyes lenne a humor hajtóerejét túldimenzionálni. (Nyilván

a látszólagosnál is egyszerűbb a helyzet, hiszen a „klasszikus” *Mr. Bean*-sorozatot a világ mintegy kétszáz országában – ez alól természetesen Ecuador sem képezett kivételt – vetítették, ami eget rengető teljesítmény, hiszen jelenleg százkilencvenhárom független, szuverén és négy társult, illetve nyolc *de facto* ország képezi a kontinensek összetevőit.)

Hiszen mi az, amit humornak nevezünk? Mi tagadás, nem tudnék egyértelmű, mindenki által elfogadható magyarázattal előállni, de abban biztos vagyok, hogy mindannyian, akik neveltünk már valaha, tudjuk, miben rejlik a humor titka. Az osztrák pszichiáter, SIGMUND FREUD volt az egyik első modern gondolkodó, aki elkülönítette a humort és a viccet, mivel meglátása szerint a vicc más ember, a humor pedig önmagunk felé irányul. Ugyanakkor úgy vélte, a humor alapforrása a fölény és az illetlenség területén keresendő, magát a jelenséget pedig „valami felszabadítónak” találta, amelyben „nagyszerűnek” és „felemelőnek” is helye van (FREUD 2013). A Mississippi vidékén élő kortársa, az amerikai regényíró, MARK TWAIN egyáltalán nem oszthatta elmélnékedését, hiszen úgy látta, a humor mozgatórugója legalább annyira a bánat, mint valami egészen más érzés (NET1).

Humor és humor között nem szerencsés különbséget tenni (ez egyébként sem a versenyfutás műfaja, elvégre ki hallott már olyat, hogy valaki azt méricskéli, kinek a poénja ül jobban...), mégsem árt emlékeztetni magunkat, hogy megannyi humorforrással számolhatunk. A helyzet- és jellemkomikumtól kezdve az ártatlan gyermeki csínytevésen, a valakinek a leginkább szembetűnő tulajdonságait, szokásait felnagyító paródián, az általános viccen és annak alfajain (akár a zsidó- és skót tematikájú, netalán a sokakat idegesítő favicceken) keresztül nagy utat teszünk meg addig, amíg eljutunk a fekete vagy abszurd humor mélységes bugyraiig.

Bab úr a maga valójában

Bab úr – igen, így magyarul – szupersztár és a popkultúra komoly tényezője maradt: több mint 1,9 milliárd megtekintésnél járnak a tizennégymillió felhasználó feliratkozásával működő YouTube-csatornára feltöltött videói, a Facebook közösségi oldalon működő hivatalos oldalt pedig nyolcvanháromezer követik a világ legkülönbözőbb pontjairól. Ezek alapján olybá tűnik, mintha Mr. Beant mindenki úgy ismerné, mintha a saját közeli barátja vagy családtagja lenne. Megannyi esetben hallunk olyan mondatokat, minthogy „ez a fickó tisztára olyan volt, mint Mr. Bean”. Sőt, egészen pontosan egy délnyugat-lengyelországi nemzetközi filmfesztivál kísérőprogramjaként tartott workshopon egy andalúziai

filmes újságíró kolléga mesélt nekem egy képtelen szituációt, amelyben a repülőgép fedélzetén mellette ülő férfinak sikerült úgy fejbe vernie az egyik utastársat, hogy arról a legcsekélyebb tudomása sem volt. (És ha már spanyolok: JOSÉ LUIS RODRÍGUEZ ZAPATERO korábbi szocialista miniszterelnök kiköpött Mr. Bean, a külső jegyek hasonlóságaira a bulvársajtó számtalan alkalommal fel is hívta a figyelmet.) Számomra ez is csak azt erősíti meg, hogy a bean-i humor alapvetően jellemkomikum. „A komikumnak az a fajtája, amely esetén a komikus helyzet hőse nem a külső körülmények alakulása, hanem saját tulajdonságai miatt válik nevetségessé.” – írja a *Kislexikon* fogalomtára a jellemkomikumnál felütve (NET2). A szócikk azt implikálja, hogy ez a fajta humor nemhogy nem mutat szoros összefüggést a helyzetkomikummal, hanem egyenesen az ellentéte. Pedig meglátásom szerint Mr. Bean humorát a sajátos karakter mellett azok a különböző helyzetek is alakítják, amelyekbe rendre belekerül. De először vegyük csak sorra, mi minden jellemzi magát Beant és „technikáját”!

2017-ben *It's Mr. Bean's Birthday* címmel a sorozat kreátorai a Mr. Bean néven futó hivatalos YouTube-csatornán tettek közzé egy mintegy huszónhét perces összeállítást, amelyben az általuk legviccesebbnek talált jelenetek sorakoznak. Azonban mielőtt a néző sorra vehetné a humoros képkockákat, Rowan Atkinson jelenik meg a születésnapjára zsúrok elengedhetetlen csákójával, kezében egy muffint tartva. Az édes tésztájú süteményen azonban csupán egyetlen szál gyertya ég, így nem tudhatjuk, hányadik születésnapját üli a főhősünk. A sorozat egyik jelenetében magának ír születésnapjára üdvözlőlapot, de akkor sem derül ki, hány éves. Ezúttal a világháló sem segít megmagyarázni, hogy vajon mennyi idős lehet Mr. Bean, mert a „Hány éves Mr. Bean?” kérdésre a keresőrendszer az őt megformáló színész életkorát adja ki. Ugyanúgy, mint ahogy a filmes munkákban feltűnő legapróbb, első blikkre indokolatlannak tűnő kelletéről kiderül, hogy céllal kerülnek a látómezőnkbe, számtalan esetben annak is oka van, ha valamiről nem tudunk. Ez a megfogalmazás nem kívánja azt állítani, hogy az alkotók tudatosan hallgatták el Mr. Bean életkorát, mindenesetre egzakt szám nélkül Bean jobban be- és elfogadhatóbb, időtállóvá és szimpatikusabbá tehető, nem pusztán egyetlen életkori csoport számára. Foglalkozása, már ha egyáltalán van, ugyancsak nem ismert. Keresztnevét sem tudjuk. Igaz, ebben nincsen segítségünk az a tény, hogy keveset hallatja a hangát, de ha ritkán mégis, a motyogás és dadogás keverékeként előadott komikusan halk és félénk beszéddel következetesen csak Beanként hivatkozik magára.¹

¹ Ha nem is olyan látványosan, mint Mr. Bean, de az őt megformáló Rowan Atkinson szintén enyhe dadogással küzd: a 'b' hangzó kiejtésékor alig észrevehetően megakad a beszéde.

(Az első mozifilmben, amelynek *Bean – Az igazi katasztrófafilm* a címe, az Egyesült Államokba utazik: útlevelét, amelyben a Bean vezetéknévként, a Mr. keresztnévként szerepel, rövid ideig megtekinthetjük.)

A karakter, lett légyen akárhány esztendő, önmagában is sok nevetető aspektust hordoz. Kellemesen csúnya a külseje: antiférfi a szó minden értelmében, hiszen semmiféle maskulinitással magyarázható vonzerőt nem hordoz magában, gyenge és vézna a teste, szembeötlő barna anyajegyek vannak az arcán, a haja pedig pontosan úgy van levágva, mint egy féleszűnek. Járása enyhén szólva sajátos, a Monty Python-csoport *Hülye járások minisztériuma* című szkeccsjelenetében biztosan helye lett volna, ha esetleg valamivel korábban „születik”. A felejthetetlen gazdag mimikátára mellett kétségkívül emlékezetes, hogy Mr. Bean képes arra, hogy szerfelett nevetséges módon mozgassa a füleit, a második Bean-mozifilmben, a *Mr. Bean nyaral* címűben egész jelenet épül erre. DAVID STRATTON, az ABC kereskedelmi televíziós és rádiós szolgáltató műsorvezetője az alkotót is megkérdezte erről: „Vélhetően az egész interjú legközpontibb kérdése: valóban tudja ide-oda mozgatni a füleit?” Atkinson higgadtan csak annyit felelt: „Igen, tudom.” (NET3)

A karakter öltözködése – többnyire nem elég hosszúnak látszó barna tweed zakója, fehér ingje, vékony, vörös nyakkendője, barna bokalengő nadrágja, fekete cipője – ügyetlenkedését és átlagember mivoltát², tárgyakhoz – jelesül enyhén rongyos plüssmackójához – történő ragaszkodása lelki egyszerűségét hivatott bemutatni. Gyerekességét jól aláhúzza viselkedésének legtöbb aspektusa, például az, hogy nem érzi tetteinek súlyát, hogy álomvilágban él, hogy önző (saját magának ír képeslapot, az evőeszközökkel óvodás módjára játszik). Ugyanakkor az említett helyzetkomikumból fakadó nevetető szituációkról is érdemes szót ejteni, hiszen humorának ez lenne a másik tulajdonképpeni letéteményese. Gondoljunk csak az olyan jelenetekre, amikor a rendelőben várva sorszámot kell húznia, amikor vásárlás közben kipróbálja a fogkeféket, amikor istentiszteletet „trollkod szét” a templomban, s az idevágó jeleneteket napestig lehetne sorolni. Ezen a felületen a humor kiindulópontja, legalábbis ahogyan én látom, a hétköznapi cselekvések és az azok végrehajtása során megnyilvánuló teljesen abszurd viselkedés kohéziós erőinek szembeállításából fakad.

² Utóbbi ellensúlyozza egyszeri szmokingviselete, amelyre a sorozat második, alapvetően a főhős születésnapja körül forgó epizódjában, a II. Erzsébet brit királynővel való találkozás alkalmával láthatunk példát.

Előzmény

Ha a történet alapsémáját megvizsgáljuk, kiderül, hogy Mr. Beannek mindennapi élete van, de azt nem mindennapi módon alakítja. A nézők szeretik az egyszerűséget, már ami a nevetető televíziós szériákat illeti, lásd egyik szituációs komédia cselekménye sem a mesteri történetvezetéstől ismert. Azonban a közérthetőség és a szófukarság mint narratív eljárás nem pusztán kizárólagos előzménye a Mr. Bean felvonultató filmeknek és sorozatoknak.

A siker kulcsát egyértelműen a karakter rejti. Az 1955. január 6-án Newcastleban született Atkinson evangélikus szülők gyermeke, már korán a helyi kórusiskolába járt, s „egykori igazgatója szégyellős, félénk, hallgatag kisfiúként emlékszik vissza rá, aki ennek ellenére került rendszeresen a középpontba, mert már akkoriban is kiválóan grimaszolt.” (ARÁNYI 2018: 40). Szülővárosában és Oxfordban folytatott tanulmányokat, elektromérnöki diplomát szerzett. Utóbbi helyszínen csatlakozott az Experimental Theatre Club nevű – valaha TERRY JONEST és MICHAEL PALINT is felvonultató – egyetemi társulathoz, az 1976-ban kiadott felhívásuknak köszönheti nemcsak azt, hogy első ízben mutathatta meg a benne szunnyadó Bean-szerű karaktert, hanem azt is, hogy összeismerkedett RICHARD CURTISSzal, a brit komédiák későbbi szupersztár forgatókönyvírójával. Kezdetben az Oxford Playhouse számára írt humoros jeleneteket, sőt „egy diáktársával, bizonyos TONY BLAIRrel elnyerték az »év egyetemi humoristái« címet. A névrokonság nem véletlen: az akkor is népszerű Tony Blair mára egészen a miniszterelnökségig vitte.” (KÁRPÁTI 2002) Az 1980-as évek hajnalán járunk, amikor az 1341-ben alapított The Queen's College mesterszakos diákja a világ legnagyobb előadó-művészeti fesztiválján, az Edinburgh Fringe-en mások előtt is megmutatta, hogy a felsőoktatási talár alatt ott rejlik a később ikonikussá lett zakó és bamba nézés. A „prototípus” kifejlesztett változatban a Just for Laughs komédiafesztiválon debütált a québeci Montréalban, 1987-ben. Atkinson már a szervezőkkel tartott legelső értekezésen kikötötte, hogy a francia nyelvű programban, mintsem az angol nyelvű szekcióban kíván színpadra lépni, amelynek, mint aztán kiderült, egyetlen oka volt. Kíváncsi volt rá, hogy az angolul nem beszélő közönség is vevő-e a fizikai komédiára, amelyet innentől fogva a nemzetközi piacon is képes volt eladni (NET4).

Mr. Bean mostanra megszűnt internetes honlapja (NET5) szerint a karakter – ennél fogva a széria – neve egészen addig nem volt meg, amíg a legelső epizódot le nem forgatták: a sokáig versenyben lévő nevek között találni a Mr. White (Fehér úr) és a Mr. Cauliflower (Karfiol úr) ötleteket. A karakter sokat formálódott

az évek során, de Atkinson mindig is következetesen vallotta, hogy a legnagyobb hatást a JACQUES TATI által kitalált és megformált Hulot úr adta. A legismertebb Hulot-filmet, a *Hulot úr nyaral* címűt Atkinson hatodikos korában látta először, ez rögvest elindította azon a csapáson, amelynek egész karrierjét köszönheti.

A francia komikus zseni, forgatókönyvíró és filmrendező először az 1953-as *Hulot úr nyaral* című vígjátékban keltette életre a csetlő-botló hőst, utoljára 1971-ben, a *Hulot úr közlekedik* című filmben. Az alak sikerességét jól példázza, hogy FRANÇOIS TRUFFAUT 1970-ben készült *Családi fészek* című keserédes komédiájában egy-két villanás erejéig megjelenik a karakter, bár Tati helyett az ismeretlen JACQUES COTTIN játszotta, nevét a stáblistán sem tüntették fel; aztán három évtizeddel Tati halálát követően *A mágus* című 2010-es animációs sorozatban ugyancsak jelen van ez a fura kispolgár. Ötletes a Tati-humorral való összehasonlítás, már csak azért is, mert egy nagyon jelentős eltérés, történetesen Bean látványos grimaszolása és Hulot már-már embergyűlölő szótlansága egy töről fakad, s mindkettő a társadalmi sületlenségekre rezonál. (A Tati-hatás bevallott és evidens a *Mr. Bean nyaral* című második mozifilmben, amelynek már címe is idézi az első Hulot-mozit.)

Visszatérve Atkinson pályafutásának legelejéhez, a kanadai debütálás után nem kellett sokáig várni arra, hogy egyre többen felkapják a fejüket a Rowan Atkinson név hallatán. MEL SMITH, aki maga is színész és később az első Bean-film rendezője, *A nagy balek* című 1989-ben bemutatott brit komédia jeleneit színesítette először egy Atkinson személyéből és Bean figurájából összegyúrt karakterrel. Az említett filmnek az a Richard Curtis volt az egyik írója, aki segédkezett a legtöbb Atkinson-karakter – történetesen egyebek mellett Fekete Vipera és Mr. Bean megeremtésében. Atkinson és Curtis párosa idővel megkerülhetlenné vált. „A televíziós mókázás sorozattá dagadt. A slapstick-komédia hagyományait fölelevenítő, harsány csattanókra és blazirtan előadott poénokra épülő viháncolás a legnépszerűbb műsorok egyike lett nemcsak a szigetországban, hanem másutt is.” Ezt már a CSALA KÁROLY és VERESS JÓZSEF szerkesztette *Filmlexikon* (1990: 40) állítja a figura kezdeti lépéseiről.

Érdeemes elgondolkozni azon, hogy a legalapvetőbb inspiráció mellett milyen további hatások fedezhetőek fel Atkinson jellegzetes kisemberében, akinek megalkotásában talán egy korábbi Atkinson-karakter, Edmund Feketevipera is szerepet játszott – az angol nemes a *Fekete Vipera* címmel készült, eredetileg 1983–1989 között sugárzott, számtalan történelmi koron átívelő szituációs történelmi paródia sztárja. Az éleslátású KÁRPÁTI GYÖRGY (2002) szerint „Mr. Bean nem beszél, kommunikációja a mimikában és mozdulatokban merül ki. Atkin-

son továbblép a BENNY HILL megteremtette régimódibb humoron, de még a legendás Monthy Pyton csoport intelligens bohóságain is. Ez a humor már nem csak az angoloknak és az angolokról szól, mint egykoron a *Csengetett Mylord?* sznobériája, bár kétségtelenül fellelhető nála az angolos jellegzetességek.” A sorozat elindulásának 25. évfordulója alkalmából Atkinson a tréfacsináló attitűdjére gyakorolt korai hatások között említi Tati mellett mind Hillt (akinek televíziós exportcikként elért hegemoniáját azóta is csupán Bab uraság tudta megdönteni), mind a Monthy Pyton, utóbbi formációból elsősorban az egyénileg is maradandót alkotó JOHN CLEESE színészt kiemelve, aki, habár hozzá mérten meglehetősen másfajta komédiát művelt, előadásait mégis szerette nézni. (Meglátásom szerint a Monthy Pyton-féle szellemesség sokkal több fekete humort és éleselméjűséget tartalmaz, mint amit Bean fegyvertára valaha is képes volt felsorakoztatni.) BARRY HUMPHRIES ausztrál komikus képzeletbeli nőalakja, a megejtően harsány és egyszerű, tipikus brit háziasszony, a mai napig rendkívül népszerű Dame Edna Everage is hatással volt Atkinsonra, vallotta be az említett interjúbán. „Ami a vizuális ízék szempontját illeti, CHAPLIN és KEATON és HAROLD LLOYD és a hozzájuk hasonlóak [voltak az előzmények]. Meg egy NORMAN WISDOM nevű brit komikus, akit valószínűleg nem ismer – nem mondanám, hogy nagy rajongója voltam, de legalább annak, amit ő művelt, volt hagyománya.” (LLOYD 2015)

A felsorolt nevek mellett Bean figurája eszembe juttatja még STAN LAUREL és OLIVER HARDY halhatatlan Stan és Pan figuráját, sőt úgy vélem, Atkinson karaktere legalább annyira gyökerezik a pantomimművészetben, mint a némafilmes komédiák hagyományában. Mr. Bean tulajdonképpen a narráció kezdete előtti filmes korszak terméke, amely alapvetően „az attrakciók mozija” adta hatalomból táplálkozhat. Ugyanakkor nem véletlen az sem, hogy rajzfilm készült belőle, hiszen meglátásom szerint nagyban támaszkodik a burleszk elemekből felépülő animált szériákra, mint amilyen az 1970-es évek sztárja, a *Kengyelfutó gyalogkakukk* és az 1940-es évektől a ’60-asokig futó *Tom és Jerry*.

Hatása

Bejézésül arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy miként élte túl Mr. Bean önmagát, s honosította meg vagy élesztette fel azt a hagyományt, amelyet megteremtett vagy folytatott. Egyrésztől hatása nem csak a filmes komédiákban mutatható ki, talán nem túlzás azt állítani, hogy a *Raving Rabbids* hallatlanul népszerű videojáték-sorozat degerenált nyulacskái is valahol Mr. Bean rokonai. Az ANURAG BASU rendezte *Barfi!* című 2012-ben bemutatott bollywoodi zenés

vígjáték főhőse, az életvidám siketnéma (RANBIR KAPOOR alakításában), aki folyton-folyvást meghecceli környezetét, Charlie Chaplin stílusjegyei mellett egy másik brit úr, történetesen Mr. Bean tulajdonságait is magán viseli. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Atkinson rendkívüli sikert ért el JOHNNY ENGLISH, egy tökelütött angol szuperkém szerepében is – a 2003-as *Johnny English* 160,5 millió amerikai dolláros összbevételt termelt, míg a 2011-es *Johnny English újratöltve* 160,1 millió, a 2018-as *Johnny English újra lecsap* pedig 159 millió bevételt hozott a konyhára.

A két karakter alaptermészeténél fogva hasonló, ezt maguk számára fel sem tűnő ügyefogyottságuk mellett jól példázza a trilógia zárófilmjének táncjelene- te a francia Riviérán. Az, ahogyan a beképzelt ügynök rázza magát a parketten, kísértetiesen hasonlít arra a teljesen agyament mozdulatsorra, amelyet Mr. Bean előbb a sorozatban, majd a második filmben, egy franciaországi piacon észbon- tóan szórakoztató módon – többek között SHAGGY *Mr. Bombastic* című számára – lejt. A hasonlóságokat Atkinson is látja, a két karakter közötti egyezésekről és különbségekről a *Collider* internetes filmes szaklapnak nyilatkozott:

„Mr. Bean egy felnőtt testbe zárt gyermek, aki úgy is viselkedik, mint egy gyerek. Ott van benne a zabolátlanság és az önzőség, de a móka szeretete és bo- londozásra való hajlam is. Nehéz gyagyásokat játszani vagy olyanokat, akik haj- lamosak az abnormalitásra. Nem tartom magamat különösebben agyalágyult- nak, ezért jó móka visszamenni a gyermekkorba, ugyanis ezt teszem, amikor Mr. Beant játszom. Johnny English nem gyerekes, de igazából ő sem érettebb egy tinédzsernél. Még nem igazán nőtt fel. Mr. Bean általában jól érzi magát, és Johnny English a saját világában találja meg ugyanezt a szórakozást. Szereti azt a világot, amelybe megannyi fura esemény hatására bebocsátást nyert. Ez egy brit kém világa. Váltig állítom, hogy nagy rajongója James Bondnak, hiszen James Bondnak látja magát, holott nem az.” (NET4)

Napjaink egyik legnépszerűbb televíziós sitcomja, az idén májusban véget ért *Agymenők* tele van olyan gegekkel, amelyek egy *Bean*-epizódban is megállnák a helyüket, de ennél izgalmasabb az a hasonlóság, amely ránézésre megállapítható az egyik férfi főszereplő, Sheldon Cooper és Mr. Bean között.

Az amerikai CBS által gyártott Golden Globe- és Emmy-díjas széria elméle- ti fizikusa kifejezetten intelligens, egyik szakterülete például a sötét anyag kutatása és a húrelmélet. Ebben valószínűleg nem mutat sok azonosságot Mr. Beannel – bár tegyük hozzá, utóbbinak is megvan a maga sütnivalója. Az már beszédesebb, hogy Sheldon gyermeteg: kisgyermekeknek való pólókat hord; oda van a vonatokért; képtelen dekódolni az iróniát; a humora sajátos és goromba; nagy hajlandóságot

mutat arra, hogy kiszolgálják, s ha a dolgok nem az elképzelése szerint alakulnak, képes hisztériát csapni; továbbá gyakorta bocsát ki artikulálatlan hangokat (utóbbiakban osztozik Beannel). Mivel szociális téren analfabéta és alaptermészete önző, gyakorta sért meg másokat, ez a képesség természetesen Beantól sem idegen. Olyannyira mániákusan szeret bizonyos dolgokat, például a képregényeket és szuperhősöket, mint ahogyan Bean ragaszkodik a plüssmackójához, sőt soha ki nem bontott játéka, amelyek kabalaként funkcionálnak, megfelelnek Teddynek. Egyikőjük sem jeleskedik a csajozásban, sőt ez a két alapjáraton aszexuális alkat kifejezetten távolságtartó a „gyengébbik” nemmel szemben – elég csak felidéz-nünk Mr. Bean „kapcsolatát” barátnőjével, Irmával, aki csupán a sorozat három epizódjában tűnik fel, vagy Sheldon éveken keresztül tartó huzavonáját Amyvel, amíg eljutottak a párkapcsolatig, amely kezdetben csak évi egy koitalást tartalmazott. Eleinte mindkettejük inkább barátként, mintsem barátnőként definiálta a szívének kedves személyt, de Sheldon angol kollégájával ellentétben látványos jellemfejlődésen ment át a tizenkét évad alatt. Mimikájuk és járásuk megfigyelése során is szembeötlő hasonlóságokat véltem felfedezni.

Akad itt még valami, ami felett nem éri meg elsiklani: mindkét figura rendkívül szerethető vonásokkal van felruházva, de egyúttal szerfelett idegesítők is tudnak lenni. Azt az elképzelést, miszerint mind a két karakter Asperger-szindrómás lenne, egy kétgyermekes brit anya, „Kelly” vetette fel az aspergeres gyermekének nevelésével foglalkozó *In My Asperger's World* elnevezésű blogján. (NET5)

Összegzés

Nyilvánvalóan Mr. Bean figurája sokakból sokféle érzést vált ki, de az biztos, hogy ez a kétkarú figura hatással van a nézőre. Tanulmányomban előbb sorra vettem, mi mindent tudunk róla – fizikai jegyeket, öltözködést, természetet illetően is. Bemutattam azt is, miként jutott el Rowan Atkinson, az egyik patinás oxfordi egyetemen elektromérnöki diplomát szerző komikus színművész 1976-tól, az első alkalomtól, amikor belebújt Mr. Bean bőrébe a 2018-as évig, amikor a legutolsó alkalommal játszotta a nevével összeforrt karaktert. Elképzelésem szerint a figura nyitja az, hogy úgy viselkedik, mint egy kisgyermek, mellesleg hiába gonoszlik, nincsen tisztában azzal, hogy rossz fát tesz a tűzre. Érintőlegesen megvizsgáltuk, mi fán terem az a jellegzetes bean-i humor, amely Rowan Atkinson sajátja – alapvetően helyzet- és jellemkomikumról beszélhetünk. Nem kérdés, hogy az általa képviselt humor kiindulópontja a hétköznapi cselekvések és azok végrehajtása során megnyilvánuló teljesen abszurd viselkedés szembeállításából fakad.

Foglalkoztatott, hogy a Jacques Tati francia komikus, forgatókönyvíró, filmrendező által játszott kispolgár, Hulot úr figurája mellett milyen további hatásokra bukkanhatunk Mr. Bean karakterét felfejtve. Egyrészt arra jutottam, hogy Bean látványos grimaszolása és Hulot már-már embergyűlölő szótlansága egy töről fakad, mindkettő a társadalmi sületlenségekre rezonál. Másrészről rájöttem, hogy az ugyancsak evidens kapcsolódások (korábbi és későbbi Atkinson-karakterek, például Feketevipera vagy Johnny English) mellett a Monthy Pyton (különösen egyik tagja, John Cleese), a *Csengetett Mylord?* című humoreszkekből felépülő széria, Barry Humphries Dame Ednája és Benny Hill showja is hatással lehetett a karakter fejlődésére. Talán nem merészség megkockáztatni azt sem, hogy Stan és Pan figurája ugyanúgy hatással volt Atkinsonra, mint Buster Keaton vagy Charlie Chaplin.

Megvizsgáltam, miként élt tovább a karakter egyéb munkákban, s arra a megállapításra jutottam, hogy többek között egy bollywoodi zenés vígjáték főszereplője és az *Agymenők* című népszerű amerikai sitcom Sheldon Coopere is kísérteties egyezést mutat Mr. Beannel.

Kívánom, hogy soraim találjanak nyitott fülekre és fürkésző szemekre, továbbá azt, hogy idővel egy hozzáértő személy megválaszolja, az olvasó épülésére szolgáltak-e avagy sem.

Felhasznált filmek és televíziós sorozatok

Mr. Bean, televíziós sorozat, 1990–1995

Mr Bean: Torvill and Bean, jelenet, 1995

Unseen Bean, jelenet, 1995

Bean – Az igazi katasztrófafilm, nagyjátékfilm, 1997

Mr. Bean's Wedding, jelenet, 2007

Mr. Bean nyaral, nagyjátékfilm, 2007

Mr Bean: Funeral, jelenet, 2015

Mr. Bean, animációs sorozat, 2002–2016

Mr. Bean: Halloween, jelenet, 2018

Festive Bean, jelenet, 2018

Irodalomjegyzék

ARÁNYI ZSUZSANNA 2018. *A testem a munkaeszközöm*, *Vox mozimagazin*, 2018. szeptember, 40.

KÁRPÁTI GYÖRGY 2002. *Mr. Bean minden mennyiségben – Tony Blair egykori haverja*, *Hetek*, VI/15.

Filmllexikon 1999. *Rowan Atkinson szócikk*, Totem Plusz Kft, Budapest, 40.

SIGMUND FREUD 2013. *A humor*, *Irodalmi Szemle*, 2013/10.

ROBERT LLOYD 2015. *Before and after 'Bean', A talk with Rowan Atkinson, continued*, *Los Angeles Times*, 2015. március 27.

Internetes források

NET1 = *Megfejtették a humor titkát*, index.hu/tudomany/brittudosok/2010/08/12/megfejtettek_a_humor_titkat/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 13.)

NET2 = *Kislexikon, jellemkomikum*, www.kislexikon.hu/jellemkomikum.html (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 13.)

NET3 = *At The Movies*, ABC2, adásban: 2007. március 31., www.abc.net.au/tv/guide/abc2/200703/programs/AC0624H007D31032007T213000.htm (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 13.)

NET4 = *Interview with Rowan Atkinson Archived*, justforlaugh.com (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 09.)

NET5 = *Mr. Bean honlapja*, www.mrbean.com/uk (már nem elérhető)

NET6 = *Christina Radish, Rowan Atkinson on 'Johnny English Strikes Again' and the Future of Mr. Bean*, *Collider*, collider.com/rowan-atkinson-interview-johnny-english-strikes-again/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 13.)

NET7 = *On Mr Bean & Dr Sheldon Cooper (and why they resonate)*, *In My Asperger's World*, inmyaspergersworld.wordpress.com/2017/01/04/on-mr-bean-dr-sheldon-cooper-and-why-they-resonate/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 13.)

Castellucci provokatív színháza

Romeo Castellucci, Societas Raffaello Sanzio

A 21. század színházának egyik meghatározó olasz képviselője ROMEO CASTELLUCCI, aki társulatával, a Societas Raffaello Sanzióval viszi színre darabjait a világ legelismertebb színpadjain. Az előadások létrehozásában nagy szerepet játszik a Grotowski-féle szegény színháznak az elképzelése, azaz a színház lényege mindig a színészi jelenlétből, a színész testéből fakad. Castellucci képzőművészeti tanulmányai is gyakran visszaköszönnek a művekben. (Az egyetemen festőként, illetve díszlet- és jelmeztervezőként végzett.) Nővérenek – aki szintén részt vesz az alkotásban – korai teoretikus érdeklődése és szövegei a kezdetektől nyomot hagynak az előadásokon.

Már nagyon fiatalon létrehoztak egy csoportot, ahol még ugyan kísérleti formában, de elkezdtek színházat csinálni. Ezek után jött létre a Societas Raffaello Sanzio. Már a társulat nevében is egy képzőművész nevét fedezhetjük fel, akinek egyedisége a felszíni formák tökéletessége volt, miközben a mélyben, az alakok belsejében örvénylő indulatok uralkodtak. A formák tökéletessége, vagy éppen tökéletlensége, Raffaelloéhoz hasonlóan, a társulat egyik meghatározó problémájává vált. A bázisuk Cesenában volt, ahol a nyolcvanas évektől kezdve nem csináltak mást, csak kísérleteztek.

Castellucci színháza

Minden egyes előadáson megmutatják, hogy hogyan lehet visszatérni a kezdetekhez. A kísérleti csoportot nem csak színészek alkotják, hanem képzőművészek is. A színházi kutatásaikon kívül foglalkoznak még képzőművészeti, zenei, teológiai, filozófiai és antropológiai problémákkal, és ezek tudatosan megjelennek az előadásokban is. Erősen képviselik a reprezentáció kritikáját: elfogadhatatlan számukra az újramegjelenítés és az ábrázolás. A darabokban nem színészek, sokkal inkább civil emberek láthatóak. Tehát, ha meg akarjuk határozni Castellucci színházát, akkor a testi jelenlét színházát kell említenünk. A test közszemlére tételével, lemeztelenítésével találkozhatunk.

Az előadások sorsa sokszor már a címadásnál eldől: azok mindig egy tág aszociációs folyamatot nyitnak meg. Claudio Castellucci a címadással megfogalmaz

egy manifesztumot, mely az avantgarde korszak jellegzetessége volt. Artaud munkásságában is találunk néhány kiáltványt – például a kegyetlen színház megalkotásánál. A reprezentáció mellett színházukban a politika is erősen jelen van. Ez főleg a témaválasztásoknál mutatkozik meg.

A manifesztumban tehát létrehozta a saját testiségdefinícióját: a darabok jelentésénél mind a színészeké, mind a nézőké fontos szerepet játszik. Arra törekednek ezáltal, hogy amit a néző lát a színpadon, az számára egy totális élmény legyen, mely az ő testi bevonásával is jár. Ezt az összehangolódást a ritmus adja meg, és azon belül is többek között az idő érzékelését próbálja befolyásolni.

Castellucci színházát a képrombolás színházának is tekinthetjük, ugyanis darabjaiban fontos szerepet kap az ikonok, ikonosztázok megsemmisítése. Egy ikon elpusztítása sokkal radikálisabb, mint egy profán festményé, ráadásul a képrombolás aktusában mindig van valami határátlépés. A művekben tehát állandóan jelen vannak a vallás elemei, szimbólumai. Hiába ateista színház, mivel folyamatosan a szakralitást akarja megsérteni, egy kicsit „vallásosnak” is kell tekintenünk ezeket az előadásokat. A képrombolás nem teljes megsemmisítést, hanem az újra- és újragenerálódó küzdelmet jelenti, már-már háborús állapotként is tekinthetünk erre. Ezek a képek tehát átalakuláson mennek keresztül, mely jelenség leghíresebb példája Raffaello *Trasfigurazione (Krisztus színeváltozása)* című festménye.

Mit jelent a képrombolás Castellucci színházában?

A képrombolás jelensége a művészettörténetben főként bizánci mozgalomként indult, melynek során szentekről és Krisztusról készített műveket pusztítottak el. Ebben a cselekedetben találta meg Castellucci mindazt, amit létrehozott: az egyház megkérdőjelezését és a művek lerombolását, majd újraépítését.

A rendező a képrombolást főként a színpadi alakok megjelenítésével mutatja be. A kiindulópont mindig ugyanaz: a stílusbálványozással szembeni határozott és szenvedélymentes gyűlölet. Ahhoz, hogy egy kép új esztétikai értelmet nyerjen, le kell rombolnunk minden erről felépített hagyományt.

A színháznak és a művészetnek egyetlen olyan formája sem érdekel, amely képtelen szembesülni a saját nemlétének tényszerű lehetőségével. Ezzel talán azt gondolhatja Castellucci, hogy a színház egy egyszeri és megsemmisülő művészet. (NET1)

A képrombolást úgy is értelmezhetjük Castellucci színházánál, hogy bizonyos történetek vagy alakok – mint például Julius Caesar alakja – színrevitelével

a néző egyből asszociál egy jelenségre, melyet a társulat a darab alatt teljesen lerombol és új gondolatokat ébreszt bennünk. Julius Caesar története egyfajta áldozattörténet, melynek nagyon sokféle olvasata lehet: olvashatjuk politikai műként, pszichoanalitikus kísérletként vagy akár vallási, szakrális történetként. A műben a szakrális utalás Krisztus alakjában állandóan jelen van. A test tárgyiasításával láthatjuk, hogyan válik műalkotássá. A görög tragédiákkal folyamatosan vitatkozik, de nem csak ebben a darabban: a rendező egész életművén át ezt a „tragédiáról való vitatkozást” követhetjük nyomon. Az ikonoklasztázia, azaz a képrombolás egy eredendő kép felé próbál elvezetni minket. Ez a gondolat köthető ahhoz a filozófiai, platóni gondolatmenethez, hogy el kell ítélnünk a művészetet. Egy ikonra általában azért nézünk, hogy túllássunk rajta, de valójában nem a megjelenített alakot nézzük és imádjuk, hanem ennek a számunkra érthető jelentését. El kell tüntetnünk azt, amit látunk, hogy eljussunk egy láthatatlanba. Castelluccit pedig ennek a hatása izgatja műveiben. Azért használ képeket, hogy azok lerombolása által valami mást lássunk meg a képeken túl. Azért, hogy egy színházi előadás ne a látottak alapján maradjon meg bennünk, hanem alakuljon ki egy másik kép ennek nyomán. Castelluccinak végeredményben ez a célja a képrombolás eszközével.

A *Tragedia*-sorozat¹ előtt a *Genesis* című művében erre mutat is példát. Ebben azzal kísérletezik, hogy hogyan lehet a *Bibliát* színpadra állítani. A címadással már meg is határozza az első problémát: magát a teremtést akarja bemutatni. Ennek kapcsán felmerül az alkotás és kreáció problémájának kérdése. A mű három nagy fejezetre bontható:

Először a *Kezdetben* című részt láthatjuk, melynek Lucifer a főszereplője, a második részben az auschwitzi jelent ábrázolja és elszakad a bibliai környezettől, végül pedig Káin és Ábel története látható.

Tragedia Endogonia

A sorozatot tizenegy helyen, tíz városban mutatták be. A mű keretes szerkezetű, ugyanis az első és utolsó rész ugyanazon a helyen játszódik. A cím nagyjából annyit jelent, mint „belső keletkezésű tragédia”, ami egyfajta oximoron. A sorozat mind a tizenegy része a születés és halál köré épül. A különböző országok helyszínei mind hozzáadnak a mondanivalóhoz. Mint már említettem, a rendezőre nagy hatással van a képzőművészet, s rendre megfigyelhetjük, hogy a felállított képek mögött ott van a Bacon-képek hatása, azaz olyan hatást keltenek, mintha

¹ A *Tragedia Endogonia* Castellucci előadásorozata, melyet különböző városokban adott elő, különböző dramaturgiával, más történetekkel, ezentúl a színházi nyelv keresésének egyik fő állomása a sorozat.

ránk tekintenének. Ezzel maga a néző is „lemeztelenedik” és kiszolgáltatottá válik. A darabok szinte sosem az emberi nyelven szólalnak meg, sokkal inkább meg kell találnunk a közös nyelvet, hogy kifejezhető legyen az élmény, ezt sok esetben a gesztusok jelentik. Castelluccit az érdekli igazán, hogy hogyan lehet lerombolni, majd újra felépíteni a tragédiát. Ez egyfajta fizikai képrombolásnak is tekinthető. A képrombolás egyik alapvető eleme a megtisztulás, a katarzis után való újjáéledésnek, mely visszatérő eleme az epizódoknak. (*Avignon-rész*²)

A *Berlin-rész*³ a sorozat legprovokatívabb része. Itt hallható érthető beszéd, ezért megtörik a nyelv előtti állapot. Az üvegfal, mely szintén visszatérő eleme a műveknek, itt nem törik át.

Részlet a Tragedia Endogonia című előadásból (NET3)

Az arc fogalma Isten fiában⁴

A Magyarországon is bemutatott darabban tökéletesen reprezentálódik mindaz, amit a képromboláson értett a rendező. A mű (szó szerint is érthető) középpontjában ugyanis a *Salvatore Mundi* Jézus-portré áll, melyet minden jelenetben lerombolnak.

Az első jelenet egy apa-fiú kapcsolatot tár elénk, mely szól egyfelől a feláldozásról a fiú részéről, másfelől arról, melyre nem szívesen gondolunk: az öregedés-

² A *Tragedia Endogonia* #02 előadása, melyet 2002-ben mutattak be.

³ A *Tragedia Endogonia* #03 előadása, melyet 2002-ben mutattak be.

⁴ A rendező önálló előadása, melyet itthon a Trafóban 2012. szeptember 25-én mutattak be.

ről és az ezzel járó kellemetlenségekről. Fontos szerepe van az emberi ürüléknek és az előregedett testnek. Az öregember, az ágy és a takarítás visszatérő elemek a Castellucci-darabokban. A jelenetben több vallási elemet is vélhetünk felfedezni: egyfelől az apa-fiú kapcsolatban megjelenő gondoskodás, illetve a fiú részéről való feláldozást is tekinthetjük annak.

A következő botrányos jelenetben nem látunk mást, mint azt, hogy iskolás korú gyerekek gránáttal dobálják a szent képet. Az akció közben a képpel nem történik semmi, csak azután, hogy elmentek a gyerekek. Ekkor az emberi test váladékai és melléktermékei – vér és fekália – kezdenek lecsorogni a festményről és megjelenik a *you are my sheperd / you are not my sheperd*⁵ felirat. A jelenetben véleményem szerint a vallási

Részlet Az arc fogalma Isten fiában című előadásból (NET4)

fanatizmust láthatjuk. Jelen van az agresszió, a gránát dobálásával, a tömeg, a tíz-tizenkét gyerek jelenlétével, és maga a kép, az, hogy a tömeg egy szent képet rombol éppen.

Ha az imént említett két jelenetet egymásra vetítjük, két szélsőséges helyzetet láthatunk. Az első jelenetben az emberi cselekedetet, melyet a szelíd Jézus éppen végignéz, és magára hagyja az embert, illetve a második jelenetben hátat fordítva a nézőknek a gyerekek az agresszív figyelemfelkeltést gyakorolják. Ez a vallás gyakorlásának két radikális felfogása. A darab végeredményben egyetlen kérdés köré épül: lehet-e a hit kérdésére racionális választ adni?

⁵ ford.: Pásztorom vagy / Nem vagy a pásztorom.

Purgatorio⁶

A darab két részből áll. Az első rész egy lakásban játszódik. Ez könnyebben befogadható, mint a második rész, amely inkább elvontabb, fizikailag meghatározhatatlan térben zajlik, a kisfiú álmába vagy elméjébe, tudatalattijába kapunk betekintést. A történet kezdetén egy anya-fia párost láthatunk otthonukban. Már az első jelenet is elég vészjósló, főként az óriási terek, a megvilágítás, az intimitás hiánya, a lassúság és a kimért mozdulatok okán. A néző a kevés dialógus és a lassú jelenetek miatt nehezen tudja befogadni az előadást.

„A szöveg mindig fontos, akkor is, ha nincs. Legbelül ott van, nem baj, ha épp nem használsz szavakat. A szöveg a struktúra – és mivel struktúra mindig van, számomra szöveg is.” (NET2)

Nem az a lényeg, hogy a színházban van-e szöveg vagy nincs. Ez nem valós probléma. Minden a nézőn múlik, az emóciókon. Nem érdekli a szöveg, még akkor sem, ha jelen esetben épp ez adja az alapját, eköré építkeznek. Képekkel, érzelmekkel, hatásokkal dolgozom. Dramaturgiailag csak utólag tudjuk értelmezni azt a néhány mondatot, ami akkor elhangzott.

Az is feltűnő, hogy a kisfiú nem kap választ a kérdésére: „Is he coming back this evening?” (vagyis „Ő visszajön ma este?”) Mivel valamiért nagyon kíváncsi, még kétszer megismétli a kérdést. De továbbra sem érkezik verbális reakció az édesanyja részéről. Monotonon végzi a mindennapi cselekvést. Ebből a kisfiú azt a következtetést vonja le, hogy igen, és a „hír hallatán” elszomorodik, majd elhagyja a színt. Számunkra csak később derül ki, hogy ki is az az „ő”, amikor az apa megjelenik. Bár alig érzékelhetően, de már ekkor is észrevesszük, hogy a kisfiúnak negatív érzései vannak az említett személy kapcsán.

Amikor megérkezik az apa, elvégzi a hétköznapi rutint (vacsora, tévézés). Akkor következik be egy fordulat a történetben, amikor a kalapját és a gyereket keresi a férfi. Ugyanis ekkor, számunkra még ismeretlen okokból, a nő elkezd sírni. Csak ezután válik világossá, hogy a darab a pedofília és a családon belüli erőszak témáját kívánja feszegetni. A nő örlődésének megjelenése ezért fontos, ő tud az egészről, nem ért vele egyet, kiborul, de közben nem tesz ellene.

Magának az aktusnak az ábrázolása elég ellentétes. Ugyanis naturalista módon hallhatóak a szexualitásra, erőszakra utaló hangok, a kisfiú tiltakozása és a „szeretlek apa” mondat. Csak ezekből tudunk következtetni az eseményekre. A történet nem a színpadon, előttünk zajlik, így elég kevés konkrétumot tudunk meg. Ezt a bor-

⁶ DANTE *Isteni színjátéka* alapján létrehozott előadás, melyet 2008-ban rendezett meg a rendező, s itthon a Trafóban láthatta a közönség.

Részlet a Purgatorio című előadásból (NET5)

zalmas pillanatot fokozza még Castellucci azzal, hogy miután előjönnek a hátsó, elszigetelt részről, a kisfiú vigasztalja feldúlt apját, és az ölébe ül. Véleményem szerint ez az előadás egyik legmeggrázóbb képe.

A darab második része ezután kezdődik, amikor – ahogyan már fent említettem – egy sokkal elvontabb világba csöppenünk. Mintha a kisfiú álmában vagy tudatalattijában utaznánk, ahol próbálja feldolgozni a szörnyű traumát. Képileg nagyon tetszett ennek a résznek a megvalósítása.

A befejezés pedig teljes mértékben a mozgásszínházra támaszkodik. A darab vége az, hogy a fiú álmába belép a cowboyjelmezbe öltözött apa, majd megjelenik a felnőtt fiú. Az eltorzult apa figurája azt mutatja, hogy nemcsak lelkileg, de fizikailag is belerokkan a törtétekbe.

A darab nem kínál megoldást, nyitva marad, a nézőkre bízva a befejezést. Az elidegenítő eszközök számomra természetesen rögtön Brechtet juttatják eszembe.

A feliratok, a célnak megfelelően, nagyon kizökkentőek voltak, és legtöbbször nem éreztem dramaturgiai szerepét. Általában azt írta le, ami a színpadon történt. Viszont mikor a gyerekkel háttérbe vonul az apa és megtörténik az a bizonyos eset, nincsen kiírva történet, csak ennyit olvashatunk: „La musique” (vagyis zene).

Befejezés

Castellucci színháza méltán megosztó a közönség soraiban. Darabjait folyamatosan meghívják szerepelni külföldi színházak, a kritika provokatívan beszél róla és az előadásai rendre teltházzal mennek. Az mindenesetre biztos, hogy nem mindennapi, amin részt vehetünk általuk.

Irodalomjegyzék

Internetes források

NET1 = *Képrombolás a színpadon és a test ébredése*, szinhaz.net/2008/11/07/romeo-castellucci-keprombolas-a-szinpadon-es-a-test-visszaterese/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 07.)

NET2 = *Minden a nézőn múlik*, szinhaz.net/2013/06/27/minden-a-nezon-mulik/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 08.07.)

NET3 = *Részlet a Tragedia Endogonia című előadásból*, 1995-2015. undo.net/Pressrelease/foto/1132325117b.jpg (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 14.)

NET4 = *Részlet Az arc fogalma Isten fiában című előadásból*, www.madrid.org/fo/2011/es/images/obras/concept-of-the-face1.jpg (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 14.)

NET5 = *Részlet a Purgatorio című előadásból*, i.pinimg.com/originals/c2/55/2c/c2552cc404d06ee7d8052e26cd22c375.jpg (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 14.)

Újhullám a teológiában

TIBORCZ DÁNIEL

„Pap leszel vagy lelkész?”

A papság rövid története és szubjektív értelmezése a lelkészre tekintettel

A kereszténység egy belehelyezkedő, ráépülő vallás, melynek alapjai, teológiájának a gyökerei a zsidóságban, s annak szent könyvében, a héber Bibliában lelhetők fel, ami természetesen része a keresztény kánonnak. Ezen oknál fogva vannak olyan dolgok, melyeket (teológiájukat megváltoztatva vagy meghagyva) átvett a kereszténység. Az ilyen, témánkhoz szorosan kapcsolódó intézmény éppen az áldozat bemutatásának, az oltári szolgálatnak az intézménye. Jézus Krisztus természetesen új értelmet adott neki, de különböző keresztény felekezetek között ma is különböző teológiai felfogások uralkodnak a papi hivatalról. Dolgozatomban ennek a gyökerét, valamint hatását szeretném kutatni, röviden bemutatni. Azért gondolom fontosnak a zsidóságból kiindulva a papság történetét áttekinteni, mert sok tekintetben járul hozzá az Egyház, különösen a nyugati ág széttöredeztségéhez, melynek korunkban is részesei vagyunk.

A zsidó papság

Minden vallásban természetesen szükség van arra, hogy legyenek olyan avatott/szentelt/felkent személyek, akik az istenség és az emberek között hidat képeznek, közvetítik az istenség üzenetét, valamint celebrálják kiengesztelésének szertartását, amely általában az áldozat bemutatásával jár. A zsidó vallás fejlődéstörténetében is láthatóak a kezdetek, hiszen szükségesszerűvé vált a „papmentes”, a templomi kultusz a delokalizált istentisztelet helyett. Ahogy azt a *Genezis*-ben is láthatjuk, Noé történetében: „Azután oltárt épített Nőé az ÚRnak, majd vett minden tiszta szárazföldi állatból és minden tiszta madárból, és égőáldozatot mutatott be az oltáron.” (1Móz. 8:3) Majd hasonlóan Ábrahámnál és Izsáknál is megjelenik a szabadban épített oltár: „Amikor eljutottak arra a helyre, amelyet Isten mondott neki, oltárt épített ott Ábrahám. (...) meglátta, hogy ott van egy kos, szarvánál fogva fönnakadva a bozótban. Odament Ábrahám, fogta a kost, és azt áldozta föl égőáldozatul a fia helyett.” (1Móz. 22:9,13b) Az idézetekben láthatjuk, hogy nem volt lokális kultusz, tehát mindenhol szabadon lehetett áldozatot bemutatni.

Az első történet, amiben már megjelenik a papság mint intézmény, a kivonulása, amikor megkapja a Törvényt a nép. A tízparancsolat után egyből az

istentiszteleti rendek, papi ruhák, a kultusszal kapcsolatos törvények következnek, ezzel bizonyítja a szöveg, hogy a keletkezésekor szükség volt egy szabályozásra, ami megszabja a kultusz kereteit. Egyebek mellett azt is, kiket és hogyan „kenjenek fel”: „Így cselekedj velük, amikor fölszenteled őket, hogy papjaim legyenek: (...) Áront és a fiait vezesd a kijelentés sátrának bejáratához, és mosdard meg őket! Azután fogd a ruhákat, és add rá Áronra a köntöst, az éfód palástját, az éfódot és a hósent, és övezd fel őt az éfód övével! Tedd a fejére a süveget, és a szent fejdíszot illeszd a süvegre! Aztán vedd a fölkenéshez való olajat, öntsd a fejére, és kend fel őt! (...) Azután füstölögtesd el az egész kost az oltáron! Égőáldozat lesz ez az Úrnak, kedves illatú tűzáldozat az Úrnak.” (2Móz 29:1,4–7,18) Áront és az ő fiait jelöli ki JHWH (Jahve) a szolgálatra, akiket áldozatbemutatással és olajjal való megkenéssel állítanak a „papi rendbe”.

Mi a pap feladata? Alapvető feladata a *Tóra* tanítása a népnek, vagyis az „igehirdetés”, de ami mindennél fontosabb: az áldozat bemutatása, JHWH kien-gesztelése. Egyéb templomi szolgálatokat is végezniük kell, illetve meg kell tartaniuk a főünnepet, amikhez mindig áldozatbemutatás kapcsolódik. Így alakul meg a papság. „A pap a szentély embere. Az antik korban a láda őrzője, ő fogadja a híveket Jahve a nép ünnepein ő vezeti a liturgiát. Leglényegesebb tevékenysége az áldozat.” (DUPLACY–GEORGE–GRELOT–GULLIET–LACAN 1972: 1066) De lokalizálva továbbra sincsen: XERAVITS GÉZÁNÁL (2008: 34) olvashatunk egy *Bírák könyvében* lévő történetről, ami egy fiatal lévita fiúról szól, aki addig vándorolt, amíg szállást nem talált. Elért Efraim hegyéhez, ahol találkozott egy Mika nevű emberhez, aki szolgálatot ajánlott neki a házában, majd ezt elfogadva Mika felkente őt. Mika valószínűleg tehetős ember volt, hogy meg tudta fizetni a házi papi szolgálatot, ami azért érdekes, mert egyrészt bizonyítja, hogy nem volt még kultuszcentralizáció, valamint nem számított, hogy ki keni fel a papot, csak az, hogy a szertartás az előírt módon történjen.

Ezékiel könyvében olvashatunk már a papi hierachiáról: egyes le-származottak bünt követtek el, ezért méltatlanok lettek a szolgálatra. Csak Cádóq fiai maradtak tiszták, így nem minden lévita lehet áldozópap, csak ők, a többi csak mint „lévitákként” tartják számon ezután, akik segédkeznek az áldozópapnak, énekelnek a szertartáson, valamint őrséget állnak az oltár mellett. (Ez 44:10–16) „A többi levitától, akik más városok lakói maradnak, a Deuteronomium kultusztörvénye megkívánja ugyan, hogy Jeruzsálemben részt vegyenek a különféle liturgikus eseményeken, illetve ünnepeken, főként a közös lakomán, de számukra sem ír elő saját áldozati cselekményeket.” (BRAULIK 2012: 99) Ha össze akarjuk hasonlítani a mai római katolikus hierar-

chiával, akkor ők lehettek a kor diakónusai. Valamint arról is olvashatunk, hogy megjelenik a főpap, a „hakohén hagadól”, a többieket csak mint „hakohént”, vagyis papot tartja számon a héber Biblia.

A királyság kialakulásától kezdve a mindenkori főpap feladata, hogy a királyt felkenje. Ez azt jelenti, hogy a király hatalma JHWH legitimációjával történik, hiszen az Ő papja kente fel szent olajjal. Később, közvetlenül a babiloni fogság előtt Jósias király vezényletével zajlott le az ún. kultuszcentralizáció, melynek következtében csak Jeruzsálemben lehetett JHWH-kultuszt folytatni: a templomban, amelynek szintén volt papsága, s amely ezután egyedüli legitim papságként üzemelhetett. Előírták, hogy minden izraelitának évente egyszer el kell menni a jeruzsálemi templomba, ott áldozatot kell bemutatnia, valamint be kellett fizetni az éves adót a templom felé. De az „áldozás” a pap szolgálatával történt, amiért az embereknek fizetniük kellett, tehát egyfajta üzleti tevékenységgé is silányulhatott a papi szolgálat szentsége, méltósága. Így alakulhatott ki egy, a térségre jellemző struktúra Júdában is, a templomgazdaság, ahol egy kézben futhatott össze a szakrális, a gazdasági, sőt a politikai hatalom is. Kétségtelen, hogy egy idő után politikai befolyása volt a templomnak, így a főpapságnak is. Ezért alakulhatott úgy a zsidó vallás, hogy volt időszak, amikor a papi szolgálat és JHWH szavának a közvetítése különvált.

A prófétaság intézménye a másik fontos szolgálati „hivatal”, ami szintén elterjedt volt a korban. Nem mindegyik próféta volt valódi közvetítő: akadt, aki azt mondta, amit éppen hallani akart a király. Ugyanakkor elmondható, hogy a *Biblia* tanúsága szerint a próféták nagyobb számban képviselték JHWH igazságát, mint a papság. Jézus Krisztus idejére pedig teljesen kicserélődött a garnitúra. A papi rendnek már csak a hagyományai és tevékenysége voltak meg, a méltósága már kevésbé. Ebben a korban a zsidóság társadalmi rétegeiből a szaddúceusok látták el ezt a feladatot, akik köztudottan nem hittek a feltámadásban, csak az evilági gondviselésben.

Jézus Krisztus papsága

Jézus Krisztus születésével és kereszthalálával minden megváltozott, legalábbis keresztény szempontból. A tanítványai között rabbiként, tanítóként jelenlévő Jézus megváltoztatta a keresztény „áldozás” jellegét. „Jézus maga egyszer sem tulajdonítja magának a papi címet. Hogy miért, az elég világos: a környezetében ez a megjelölés egy meghatározott tevékenységre vonatkozik, amelyet csak Lévi törzsének tagjai gyakorolhatnak.” (DUPLACY–GEORGE–GRELOT–GULLIET–LACAN 1972: 1069)

Ugyanakkor mégis Ő a főpap, sőt, keresztény értelemben az egyetlen főpap, az „ecclesia theou” főpapja, mivel „elfogadja a reá kirótt halált; úgy ajánlja fel saját magát, mint a pap az áldozatot; ezért aztán a bűnök bocsánatát várja tőle, az új Szövetség megalapítását, népének üdvösségét. Röviden: ő saját áldozatának a papja.” (DUPLACY–GEORGE–GRELOT–GULLIET–LACAN 1972: 1070)

Őskereszténység

A legelső, jeruzsálemi gyülekezetnek nem volt kifejezett papja. Ugyanakkor az Apostolok cselekedeteiben olvashatjuk a keresztény papság előképét: „s kiválasztották Istvánt, aki hittel és Szentlélekkel teljes férfi volt, valamint Fülöpöt, Prokhoroszt, Nikánórt, Timónt, Parmenászt és Nikolaoszt, az antiókhiai prozelitát, az apostolok elé állították őket, és miután imádkoztak, rájuk tették kezüket. Az Isten igéje pedig terjedt, és nagyon megnövekedett a tanítványok száma Jeruzsálemben, sőt igen sok pap is engedelmeskedett a hitnek.” (ApCsel 6:5b–7) A következő időszakban a pásztorlevelekben olvashatunk egy már kialakult püspöki, presbiteri, diakónusi rendről. Ez is mutatja, hogy – úgy, mint a zsidó vallásnál – előbb a vallás bizonyos fokú terjedtségre, valamint fejlettségre kell hogy eljusson, mielőtt igény keletkezik egy papi réteg létrejöttére.

Római katolikus kereszténység

„Megállapíthatjuk azt a tényt, hogy Jézus a Tizenkettőt arra hívta meg, hogy rájuk bízta Egyházának vezetését. Felkészítette őket az Ige szolgálatára; jogköréből nem egy felhatalmazást átadott nekik; az utolsó estén rájuk bízta az Eucharisziát. Íme ezek képezik a papságban való sajátos részesedést.” (DUPLACY–GEORGE–GRELOT–GULLIET–LACAN 1972: 1073) A római értelmezés szerint a pap egy szabályosan meghívott személy, akit a püspök szentel fel a szolgálatra. És az is kijelenthető, hogy a római egyház történetének legnagyobb részében a papság feladata az Eucharisztia, vagyis az áldozat bemutatása. Ezt csak a második vatikáni zsinattal változott, amikor az Eucharisztia ünneplése mellé rendelték az Ige szolgálatát. Már ez elég lenne, hogy kijelenthessük: a zsidó hagyományba illeszkedik a római katolikus papság szolgálata. De ehhez külön eszszencia az áldozat teológiai jellege, vagyis az, hogy a pap Krisztus testét újra és újra feláldozza a misén, és felajánlja valakiért, valakinek a lelki üdvéért, legyen az élő vagy holt: tehát engesztelésszerző szerepe van az istentiszteleten. Halottakért minden római katolikus családban ildomos misét mondatni, valamint a római egyház előírja a híveinek, hogy évente egyszer járuljanak a szent Eucharisziához.

Erősíti a zsidó hagyományban való gyökerezését a római papságnak, hogy szerepe nélkülözhetetlen az áldozat bemutatásában. Csak olyan személy végezheti a konszekrációt (átváltoztatást), aki helyesen elhívott, római katolikus püspök által felszentelt, apostoli szukcesszióban álló személy. Tehát egy közvetítő az Isten és az ember között: nélküle nincs helyes istentisztelet, szerepe kulcsfontosságú.

Evangélikus hagyomány

A Luther korában lévő, Eucharisztia-centrikus, egyoldalú istentiszteleti és hitélet következménye talán az, hogy jobban kidomborodik a lelkigondozói, igehirdetői karakter a protestantizmusban. Következésképpen, hogy átalakul a papi jelleg csak lelkészi jelleggé, amely egy másik szélsőségbe, a csak igehirdetés-centrikus istentiszteleti életbe megy át. Pedig attól, hogy az igehirdetést felemelte Luther az Eucharisztia ünneplése mellé, nem jelenti azt, hogy ledöntötte volna a méltó helyéről. Így ugyan az evangélikus lelkész nem ajánlja, nem áldozza fel, de megjeleníti az áldozatot, Krisztus egyetlen és megismételhetetlen áldozatát, konszekrációt végez. Ez már nem ószövetségi értelemben vett papság, a lutheri hagyomány szakít vele. Az evangélikus pap tehát a MELANCHTON (2008) által írt *Ágostai hitvallásban* „az egyház jó rendjéért”, és nem a méltó áldozat bemutatásához szükséges a hivatalos álláspont szerint.

Funkciók, hierarchia

Mint az elején említettem, minden vallásban szükségszerűvé válik egy idő után egy állandó papság, a professzionálisan végzett hitéleti szolgálat. Okait kereshetjük a megnövekedett közösségekben, a teológia tisztázatlanságában, a helyzetek könnyebb kezelhetőségében. De nem feledhetjük, ezek elsősorban csak praktikai szempontok.

A püspök funkciója: védelem a tévhitvallásokkal szemben

A papság és püspökség a kereszténység része. Jézust sokan követték és sokan hallgatták. Nagy tanítványi körről számol be az *Újszövetség*, például a hegyi beszéd (Mt 5-től) vagy az ötezer ember megvendégelésének (Jn 6) történetében. Mégis volt egy szűk kör Jézus körül, akiket kegyelme szerint különleges feladattal bízott meg. Működése elején kiválasztott tizenkét férfit, az apostolokat, akikkel együtt járta Palesztinát, és olyan funkciót adott nekik, amellyel később közösségi feladatot láttak el: például bűnöket bocsátottak meg (Jn 20,22–23) és megtörték a kenyeret (Lk 22,19); ezek olyan egyházi szertartások (gyónás, úrvacsora), amelyet ma is kizárólag felszentelt lelkészek végeznek egyházunkban. (NET3)

A hierarchia is az egyház része, amely nem hatalmaskodást jelent. Erről beszél Jézus (Lk 22,24–30): a szolgálat hatalmáról. Olyan feladatkörrel, amely természetes módon alakul ki minden vallásban, így a kereszténységben is. Erről olvashatunk a *Filippi-levélben* is, a gyülekezeti funkciók, a püspök és a diakónus említésekor (Fil 1,1). A *Timóteushoz írt első levél* harmadik fejezetében pedig már a presbiter is szerepel, így háromosztatúvá válik a papság rendje. Később ANTIOCHIAI IGNÁC egyházatya ír a püspöki tisztség fontosságáról, amely az egyház számára egyfajta védőhálóként is funkcionál a téves tanítás ellen: „Meneküljete a szakadásoktól, mint minden rossz eredetétől. Kövessétek mindannyian a püspököt, ahogyan Jézus Krisztus az Atyát, a presbitériumot pedig úgy, mint az apostolokat...” (NET2) A *Barmeni hitvallás* így fogalmaz a hierarchiáról: „Az egyházban a különböző tisztségek nem egynek a többi fölötti hatalmát alapozzák meg, hanem az egész gyülekezetre bízott és annak parancsolt szolgálat gyakorlói.” (FEKETE 2009) Ennek a szolgálatnak a felügyeléséért pedig a püspök felel. (NET3)

Mi a lelkész funkciója?

Mi, evangélikusok, a gyülekezet fő szolgálattevő emberét hívjuk lelkésznek. *Pál első Timóteushoz írt levelében* említi a „preszbüterosz” intézményét is. Ez a német nyelvben Priesterként jelenik meg, az angolban priest formában, mely magyarul papnak fordítható. Ők az apostolok utódai, akik az ő szolgálatukat (igehirdetés, szentségek kiszolgáltatása) végzik, és történelmi folytonosságban állnak velük. Ezt nevezte el a későbbi egyház „apostoli folytonosságnak” (successio apostolica), amelybe maga Luther is be akarta állíttatni a papjait: szerette volna elérni, hogy egy az ebben a folytonosságban álló püspök ordinálja őket – de ezt megtagadták tőlük.

A pap tehát olyan személy, aki azzal a különleges funkcióval rendelkezik, hogy a gyülekezetben a tanítás tisztaságáért felel, valamint oltári szolgálatot végez, vagyis az úrvacsorai liturgiát vezeti. Az *Ágostai hitvallás* is következetesen papnak hívja a lutheri reformáció szolgálattevőit. A XXIII. fejezet így kezdődik: „Mivel a mi papjaink...” Luther és a reformáció tehát nem számolta fel a papi funkciót, hanem átértelmezte. (REUSS 2008)

Nem teljesen azonos a római katolikus áldozópap szerepével, aki újra és újra megjeleníti Krisztus áldozatát, az a funkciója viszont megmaradt, hogy a gyülekezet számára az evangélikus lelkész is az értünk meghalt és feltámadt Krisztus testét és véréért szolgálja ki a kenyérben és a borban, és a szereztetési igéket

mondja. Ilyen módon az evangélikus lelkész is pap, mert oltári szolgálatot végez, és a szentség „sáfára”. Más kérdés, hogy egyházunkban a történelem úgy hozta, hogy ezt a funkcióját a legtöbb gyülekezetben előbb csak évente kétszer, manapság havonta egyszer látja el. Mindazonáltal rossz szemmel nézzük, ha az evangélikus lelkészre a pap szót használják, mert ebben is el szeretnénk különülni a római katolikus egyháztól, mondván ez ilyen formában „túl katolikus”.

Egyetemes papság

Rosszul értelmezzük az egyetemes papság kérdését, ha azt értjük alatta, hogy a „laikus”, fel nem szentelt szolgálattevő ugyanazt a funkciót láthatja el, melyet egy felszentelt lelkész (feloldozás, úrvacsora).

Az egyetemes papság arról szól, hogy a hívő ember Jézus Krisztuson keresztül Istennel közvetlen kapcsolatban állhat, tehát oly módon nincs szükség közvetítőre, ahogy azt az *Ószövetség* áldozatcentrikus világában látjuk.

Ugyanúgy a hívő ember egyúttal rendelkezik azzal az egyetemes keresztény funkcióval is, hogy a hitéről tanúságot tehet, sőt tanúságot kell, hogy tegyen a világ, a társadalom előtt, vagyis a szó eredeti értelmében „mártír” (görögül martüria: ‘tanúságtétel’). Az egyetemes papság különben nemcsak nálunk, evangélikusoknál jelenik meg, hanem a római egyházban is, „általános papság” néven.

Összegzés

Azt gondolom tehát, hogy helyes és jó, ha papnak tartjuk az evangélikus lelkészt, mert ezt a szolgálatot Krisztus alapította, és a lelkész az apostolok örökségét ápolja. Az elején szót ejtettem az identitásról: mint írtam – sok egyéb fontos kérdés mellett – ezt is tisztáznunk kell magunkban. Helyesebb, ha a mindenkori hívő identitásának alapja az, amiben hisz, és önmagát valami mellett határozza meg, semmint valami ellenében. Eszerint a szolgálattevő is inkább abból épül, ha nem elhatárolódik más felekezet szolgálattevőjétől, hanem annak tudatában szolgál, hogy apostoli feladatot lát el. És ha így lenne, a lelkészek önképe is sokkal önazonosabb lenne. (NET3)

A véleményemet természetesen nem mindenki osztja az Evangélikus Egyházban, hiszen a protestáns öntudattal látszólag összeférhetetlen az, ha a lelkész papnak vallja magát. Ugyanakkor, azt gondolom, a népszerűség nem lehet fokmérője annak, mit gondolok egy adott esetben teológiai témáról. Akik ezt a nézetet vallják, látszólag „újhullámosoknak” tűnnek, alapvetően viszont a gondolat

nem is új, hanem meglehetősen régi: egészen a reformáció korára nyúlik vissza, hiszen említettem, hogy Luther számára igenis fontos volt az apostoli folytonosság. Néha előfordul, hogy azok, akik visszatérnek valamihez, egy ideig új gondolkodónak tűnnek, pedig lehet, hogy ez valaminek csak a reneszánsza. Legyen szó akár új, akár régi gondolatról, a teológia fokmérője mindig az igazság kell hogy legyen, véleményem szerint. Így pedig előfordul néha, hogy az ember egy új hullámon találja magát.

Irodalomjegyzék

GEORG BRAULIK 2012. *Ószövetség és liturgia*, Bencés Kiadó, Pannonhalma.

JEAN DUPLACY – AUGUSTINE GEORGE – PIERRE GRELOT – JACQUES GULLIET – MARC-FRANCOISE LACAN 1972. *Biblikus teológiai szótár*, Szent István Társulat, Budapest.

FEKETE KÁROLY 2009. *A barmeni teológiai nyilatkozat*, Kálvin Kiadó, Budapest.

DAVID NOEL FREEDMAN 1922. *The Anchor Bible Dictionary*, Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Inc.

TONY LANE 2001. *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat Kiadó – Kálvin Kiadó, Budapest.

PHILIPP MELANCHTON 2008. *Ágostai hitvallás*, Luther Kiadó, Budapest.

REUSS ANDRÁS 2008. *A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 2., Ágostai hitvallás*, Luther Kiadó, Budapest.

Újfordítású Biblia 2012. Magyar Bibliatársulat, Budapest.

XERAVITS GÉZA 2008. *Tanulmányok az ókori Izrael kultuszáról*, L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Internetes források

NET1 = *Magyar Katolikus Lexikon*, lexikon.katolikus.hu/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 08.)

NET2 = *Antiochiai Szent Ignác levelei*, www.eretnekplatform.hu/antiochiaiignacframe.htm (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 13.)

NET3 = *Nem pap leszek, hanem lelkész?*, <https://kotoszo.blog.hu/2018/10/05/pap-lelkesz> (utolsó letöltés ideje: 2019. 08. 13.)

Újhullám a szórakozásban

A képregényes szubkultúra helyzete Magyarországon

Jelen tanulmány célja bemutatni a képregényes szubkultúra terjedésének nehézségeit Magyarországon, illetve a képregények eljutását mind az olvasókhöz, mind más közvetítőhöz, így például a könyvtárakhoz is.

Ahhoz, hogy mindezt értelmezni lehessen, a képregény fogalmát kell meghatározni. Ez nem könnyű, hiszen egységes fogalom nem létezik, illetve a határterületein lévő alkotások is nehezítik annak megalkotását.

Nehézségét jelent a képregény mint műfaj megjelenésének datálása, hiszen alapvetően a képi elbeszélés mód már a hieroglifák és barlangrajzok szintjén jött létre, így ezek is a képregény alapjait képzik. Abban azonban biztosak lehetünk, hogy „a képregény modern változata a 19. század végén tűnt fel (ekkoról került be ugyanis a szöveg a képkockákba)” (DUNAI 2013). Más esetben a műfaj kezdetét a kép alatti szövegek megjelenéséhez kötik, hiszen itt már a szöveg szerves kapcsolatba lép a képpel.

Egyik népszerű fogalom, amit a képregény esetében használnak, az alábbi: „Alapvetően egy főként vizuális elemekből álló médium, ahol legfőképp szekvenciális képek segítségével történik az elbeszélés, melyeket szükség szerint szöveg is kísérhet. A szöveg a képek alatt, de a képekbe írva, úgynevezett szövegbuborékok és dobozok segítségével is helyet kaphat. Innen származik a magyar név is: képekből álló regény.” (NET1) Egy másik fogalom így tárja fel a képregény alapjait: „A képregény egy elbeszélő vizuális médium, állóképek (rajzok, festmények, digitális képek, fotók) narratív sorozata, ahol a képek általában – de nem szükségszerűen – szöveget is tartalmaznak.” (DUNAI 2013) Míg az előző két fogalom esetében láthatjuk, hogy elsősorban a képi világra koncentrálnak, kiegészítve a szöveg megjelenítés lehetőségével, addig a következő fogalom máshonnan közelíti meg a problémát: „hagyományos felfogás megköveteli az alkotástól az értelmezhető narratívát, a panelek közötti szekvencialitást, ugyanakkor nem kéri számon az igazságtartalmát vagy létrejöttének apropóját, hiszen a képregényrajzolás eleve egy szubjektumon átszűrt világértelmezésként, alkotófolyamatként kezeli, nem pedig valóság-hű történetírásként – habár számon tart ilyen zsánert is.” (KOMORNIK 2018)

Talán a legfontosabb kérdés a képregények kapcsán a szöveg és a kép aránya, egymáshoz való viszonyulása. A képregények között is rengeteg, változatos példát

találhatunk: létezik szöveg nélküli is, a múltban pedig a képek alatt voltak jelölve a feliratok. Ez a narratíva az újabb képregényekben is megjelenik, már a szöveg-buborékkal kombinálva. Emellett azt is fontos megjegyezni, hogy manapság nemcsak képes mesékkel találkozhatunk, hanem illusztrált ifjúsági könyvekkel is, melyek hasonlóságokat mutathatnak a képregényes stílussal (mint például először a képregényben megalkotott *Emily the Strange*-sorozat, vagy a Magyarországon méltán ismert LAKATOS ISTVÁN képregényrajzoló *Emma és Tesla* sorozata). Emellett a Japánban megalkotott *light novel* is bonyolítja a helyzetet, ahol az illusztráció a szövegtől elkülönül, ettől függetlenül viszont szerves, sokszor elkerülhetetlen része is annak.

A képregényalkotást sokan a kilencedik művészetként tartják számon. Hegel művészeti felosztását a 20. században továbbfejlesztették, így az építészet, szobrászat, festészet, zene és költészet mellé RICCIOTO CANUDO a táncot, majd később a filmet is besorolta a hetedik helyre. ROGER CLAUSESE pedig a rádiózást nevezte ki a nyolcadik művészeti ágának, melyet ezután sok vita követett, hiszen a technológia fejlődésével egyre több művészeti ág is keletkezett. (NET4) Emiatt a nyolcadik művészet címért versenyt vívott a rádió, a televízió és a fotóművészet, végül közös megnevezése a médium lett. A kilencedik művészeti ág elnevezését a gasztronómia is előszeretettel használja, de ugyanúgy nincs eldöntött, egységes álláspont, ahogy a képregény esetében sincs.

A képregényeket kilencedik művészeti ággént először CLAUDE BEYLIE említi 1964-ben, a *Művészet-e a képregény?* című cikkében. Nem sokkal később, decemberben elindult egy új rovat a *Journal de Spirou* folyóiratban, ami a *Kilencedik művészet: Képregénymúzeum* nevet viselte. Érdeemes kiemelni, hogy a képregényről való általános vélemény abban az időben sem volt a legjobb, így a bevezetőben kiemelték, hogy nincs a képregényben ízléstelenség, nem akar leszoktatni az olvasásról, és nem amerikai találmány. Magyarországon a mai napig megvan-nak ugyanezek az előítéletek, erről még szót fogok ejteni. A kilencedik művészeti ág nyomát viseli Magyarország leghíresebb képregényekkel foglalkozó honlapja, a kilencedik.hu is (NET4).

Ennek a felosztásnak több kritikai ellenpontját is megfogalmazták már: „Miféle műveltségről beszélnek a képregényesek, a kilencedik művészet szerelmei, ha azt sem tudják, melyik a többi nyolc?” (KISS-SZABÓ 2015). Ez elsődlegesen a képregény megítéléséből származik, mely szerint azt olyan alkotók készítik, akik ugyanolyan egyszerűen gondolkoznak, és le akarják butítani a könyvet, alkotásokat. Azt is fontos kiemelni, hogy a képregény gyakorlatilag a festészet és költészet kombinációja, így a kritikusok emiatt sem fogadják el kilencedik művészetként.

A képregények megjelenési formájukat tekintve több csoportra is oszthatók:

I. Az újságok, magazinok végén tűnnek fel pár kocka erejéig (ilyen volt például a képregény kezdetén a *Füles*, *Pajtás*, *Hahota* és *Kockás* újság is, de napjainkban is rengeteg hasonló lappal találkozhatunk).

II. Füzet vagy könyv alakú dokumentumként újságos terjesztésben közöltek (ilyen például a *Pókember*, *Marvel+*, vagy a magyar kezdeményezés, az *Epicline*).

III. Könyvesbolti terjesztésben vesznek részt, ezek alakjukban és méreteikben is megegyeznek a könyvekkel, a legtöbb kiadvány ilyen szempontból lefedi a könyv UNESCO szerinti fogalmát: szövegből és ábrákból állnak, akkor is, ha a képi világ dominánsabb, fizikai információhordozók, és negyvenkilenc oldalnál hosszabb dokumentumok. (NET6)

IV. Digitálisan publikáltak: ezek a képregények Magyarországon nagyobb részben vagy teljes egészében egy dokumentum digitális, és ingyenesen letölthető változata, vagy úgynevezett *webcomic*ok, melyeknél bizonyos meghatározott időközönként egy képregény oldalt vagy sort tölt fel az alkotó. Olyan digitális képregény Magyarországon még nem honosodott meg, mint az elektronikus könyvek esetében, egyelőre csak kevés áll rendelkezésünkre, ám külföldön több pozitív példát is láthatunk.

Jelen tanulmányban a nyomtatott, újságos, könyvesboltos vagy szerzői kiadásban forgalmazott kiadványokkal szeretnék foglalkozni, és a nagyobb közönséghez való elérés nehézségeiről, így az elektronikus könyvek példáival és problémáival jelen esetben nem foglalkozom.

Kevés példányszám

Bár pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre, azonban a szubkulturalitás és a szűk vásárlói kör miatt megállapíthatjuk, hogy a népszerű címeken kívül képregényeket viszonylag alacsony példányszámban adnak ki. Így például az újságos forgalomba került *Epicline* is csak ezerkétszáz darab képregényt nyomott egy-egy számból, amely a minimum az újságosokhoz kerüléshez (NET3). Más, főleg magyar alkotók, úgynevezett szerzői kiadásokon gondolkoznak: átlagosan száz – szélesebb körben ismert kiadványok esetében pedig ezer – eladott példány között nyomtatnak saját kiadványaikból. Ezeket értékesíteni a képregényre specializálódott rendezvényeken, mint a budapesti és szegedi képregényfesztivál, képregénybörze, Hungarocomix, keleti stílusú alkotások esetében a Mondo- és egyéb conok alkalmával tudják, lehetőleg ezekre a rendezvényekre időzítve a következő

füzet, illetve kiadvány megjelenését is. (NET2) A két rendezvény közötti vásárlás érdekében pedig webshoppal egészítik a lehetőségeket. Ezek a rendezvények a kiadóknak a bevétel harminc, de akár hatvan százalékát is jelentheti, ami miatt a terjesztés más formáját nem feltétlen alkalmazzák.

Ennek okán a szerzői képregények csak a viszonylag kicsinek mondható képregényes szubkultúrát érik el, külső személyek nem ismerik, megjelenésükről nem fognak tudni. Ebből pedig az is következik, hogy nehezebb rátalálni a képregényekre, hacsak nem figyelik azokat a csatornákat, ahol a legújabb információkról hallani lehet, mely a képregények esetében sokszor a közösségi média egy adott része: például Facebookon ez a *MKSZ Képregényblog* csoportban történik, ahol a legfrissebb információkat fórumbeszélgetés-szerűen tudja a képregényes szubkultúra kibeszélni.

Mivel kevés emberhez jut el a képregény, a könyvtárak számára is nehezebb beszerezni az adott kiadványokat. Ha be is szerzik, nem biztos, hogy az olvasók ismerni fogják azokat a képregényes szubkultúra zárttsága miatt, így külön erőforrást igényel az adott képregények marketingje is. Ez sokszor egy könyvtárnak nem éri meg, hiszen egy képregény árából több olyan könyvet is tud venni, amelyet valószínűleg jobban fognak kölcsönözni az olvasók. Emiatt a könyvtári terjesztésbe csak ritkán, elszórtan kerülnek be képregények, szerzői képregények pedig szinte soha (kivéve, ha adományként kapja a könyvtár), így a könyvekkel ellentétben a képregényt a szűk szubkulturális helyzet is gátolja a tömeges olvasók szerzésében.

A képregény ára

A képregény a könyvnél drágább, ezt talán anélkül is kijelenthetnénk, hogy bármilyen mélyebb tapasztalattal rendelkezünk a téma irányában. Attól függően, hogy milyen képregényről beszélünk, növekedhet vagy csökkenhet is az ár (BAYER 2013). Az idegen nyelvű kötetek fordításánál az első lépés a jogdíj, melyet rögtön ki kell fizetni. Ez ugyanúgy van a könyveknél is, de a képregények esetében még számolni kell egy hatalmas kiadással: ez a képanyag, vagyis a repró. Ez egy átlag könyvnel a borítót jelenti, de egy képanyagokkal feltöltött kiadványban jelentős költséget is jelenthet. Emellett azt is láthatjuk, hogy minél nagyobb kiadványról van szó, annál több a repró, hiszen azt oldalként kell megfizetni. Emiatt egy hosszabb, akár százoldalas gyűjteményes kötet egy átlagos könyv jogdíjának többszörösébe is kerülhet. Ezek után jöhet a könyveknél is bevett fordítás, mely kiadványa válogatja, mennyire bonyolult és hosszú folyamat, főleg, ha már film, sorozat vagy játék formájában elérhető anyagról is van szó. Ilyenkor össze kell hasonlítani a

másik médiummal, azoknak a szóhasználatát átvenni, amely miatt a fordítási folyamat ideje nagyban megnőhet. Képregényeknél különösen fontos, hogy a fordítás szövege méreteiben ne legyen sokkal hosszabb, se rövidebb, mint az eredeti verzióban, hiszen esztétikailag sem néz ki jól, tehát ez is növelheti a fordítási, illetve szerkesztési időt. Ezután a szerkesztő és a korrektor munkáját se lehet megspórolni, ugyanúgy aktívan részt vesznek a kiadvány megalkotásában, mint egy könyv elkészítésénél. Ezek után juthat el a beíróhoz, aki a képfájlokra illeszti a magyar szöveget, majd a nyomdába kerül, ahol a nyomdaköltség is jóval magasabb lehet, mint egy átlagos könyvnél. Attól függően nőhet az ár, hogy színes vagy fekete-fehér a kiadvány, mekkora a mérete és milyen kötésű. Egy olcsóbb, fekete-fehér képregénynél is növelheti az árat, ha nem egyszerű papírra nyomják, hiszen igénytelenebb, olcsóbb lapra nyomva nem annyira esztétikus, így negatív visszhangokat kaphat a képregény (BAYER 2013). A terjesztői költség pedig sokszor az adott kiadvány akár ötvenszázalékos árát is kiteszi, emiatt még a nagyobb kiadók is meggondolják, hány kötetet küldenek el terjesztőkhöz. Több kiadó egyenesen úgy tervez a költségvetéssel, hogy akkor is nyereséges legyen, ha a terjesztőknél nem sikerül egyetlen eladás sem, így biztosítva a saját anyagi függetlenségüket. Emellett pedig a raktározási költsége is nagyobb lehet a képregénynek: nemcsak méretei miatt (a nagy, keménykötésű albumok majdnem kétszer akkora, mint egy átlagos könyv), hanem súlyuk miatt is, hiszen egy színes kiadványnál a fényes papír súlya is sokkal nagyobb, mint egy átlagosé. A súlyprobléma a postázást is nehezíti, ilyenkor a kiadó vagy ráfizet a postaköltségre, vagy azt az összeget a vevőre hárítja, mely ez esetben elég visszás, hiszen ez sokszor a képregény árának negyede, fele is lehet.

A magyar alkotók ezzel szemben a már kifejtett szerzői kiadásokat preferálják, ami a hatalmas terjesztői költség mellett teljesen érthető: ha terjesztőhöz adnák a képregényt, nem biztos, hogy mindegyik szám elkelne, ezzel kockáztatva a bevételét is, míg a biztosra bízva magát, kevesebb eladással nagyobb profitot tud termelni, így a következő képregényt az eladásokból tudja finanszírozni. A szerzői kiadványok sokszor rosszabb minőségűek, nem ragasztott vagy kötött kiadványban jelennek meg, hanem egy újsághoz hasonlóan tűzöttek, némelynél pedig még a papír minősége is silányabb, ezzel is spórolva a kiadásokon. (BAYER 2013)

Természetesen ez nem mindegyik magyar alkotóra vonatkozik, hiszen egyesek bekerülnek nagyobb, nem feltétlen képregényre specializálódott kiadókhoz, mint például CSEPELLA OLIVÉR a *Nyugat + zombik* című kötete kapcsán (ez esetben az alkotás különlegessége, hogy egy konkrét piaci rést is kihasználta). Ám az is látható, hogy sok nem képregényekre specializálódott kiadó nem tudja olyan

marketingben részesíteni a képregényeket, melyekkel el lehetne adni azt (nem lenne meg képregényes rendezvényeken, a képregényes fórumokon). Emiatt pedig sokszor elsikkad a kiadott képregény a hatalmas dömpingben. Ilyen például MOLNÁR PÉTER, PEER KRISZTIÁN és LÁSZLÓ ZSUZSI közreműködésével készült *Keresők* is, melyről visszajelzés kevésbé olvasható, attól függetlenül (vagy pont azért), hogy a szépirodalommal foglalkozó Scolar Kiadó gondozásában kerülhetett az olvasókhoz. Egy másik példa lehet még a Könyvmolyképző Kiadó gyermekek számára készült képregény fordítássorozata, melynek kevés sikere volt.

A magyar alkotóknak egy másik útja lehet a külföldi publikálási lehetőség, hiszen míg itthon csak szerzői kiadásban jelenhetnek meg, addig nemzetközi vizeken antológiákba, képregények publikálására szolgáló folyóiratokba kerülhetnek be. VÖRÖS ANDREA OTÍLIA is így tett szert hírnévre: külföldön publikálta *Saigami* című kötetét, mely azért is különleges, mert nemcsak nyomtatásban, de elektronikus formában is elérhető.

Ha pedig egy képregény a kinyomtatott példányszámban elfogy, nagy valószínűséggel nem kap újranyomást. A magyar alkotók között csak a leghíresebbek értek meg újabb kiadásokat, így például a számunkra már klasszikusnak vehető KORCSMÁROS-, ZÓRÁD- és FAZEKAS-képregények. A legtöbb magyar alkotó, ha eladta a megadott mennyiséget, sajnos pénzügyi okokból sem tudja újra kiadni, de attól függően, hogy a képregény mennyire népszerű, ingyenesen elérhetővé teszi őket. Így elérhetők például a CSKA és KTYA antológia egyes fejezetei is, melyeket a Pesti Könyvek forgalmazott.

Külföldi képregények magyar fordításának kiadási viszonylatában azt vehetjük észre, hogy az újrakiadás szintén csak a legnagyobb képregényeknél lehetséges, ilyenkor az általában valami plusz tartalommal is rendelkezik. Ilyen nálunk a sokáig hiánycikként kezelt ART SPIEGELMAN Pulitzer-díjas *Maus* című duológiája is, vagy ALAN MOORE egyik leghíresebb alkotása, a *Watchmen*, mely egyedülként került fel az „1001 könyv, amit el kell olvasnod, mielőtt meghalsz”-listára. Az ezeknél kisebb jelentőségű képregényeknél az újraközlés szinte lehetetlen, még akkor is, ha igény lenne rá, erre remek példa FRANK MILLER *300* című képregénye.

Az említett képregényfordítási és -alkotási folyamatok miatt jellemző az is, hogy a könyvtárak számára sem tudnak akkora kedvezményt nyújtani, hogy megvásárolható legyen a kiadvány. Emiatt sajnálatos módon több képregény és képregénysorozat nem jut el a könyvtárakhoz, hiszen helyette olyan dokumentumokat szereznek be – szinte ugyanolyan áron –, melyeket valószínűleg sokkal többen fognak forgatni. Más kiadványoknál pedig jellemző az is, hogy bár lenne rá érdeklődő, mégis a magas ár miatt egy könyvtár sem tudja megfizetni azt.

A képregény megítélése Magyarországon

A képregény megítélése általában két szélsőséget jelent: a képregény csak gyerekeknek szóló lehet, vagy pedig csak felnőtteknek. Utóbbi esetben a könyves szakemberek a véres, horrorisztikus képregényekkel azonosítják a műfajt, sokszor igénytelennek, kellemetlennek, egyszerűnek vagy bugyutának címkézve azt. Bár nálunk később került be a képregény a köztudatba, mégsem honosodott meg az a szokás, ami külföldön: az, hogy a képregény külön kategóriában és életkori szabályozással kerüljön a terjesztőhöz. Ennek oka az is lehet, hogy a képregényeket korlátozott mennyiségben fordítják Magyarországon, így a könyvesbolti forgalomban nagyon gyakran az egész kínálat is kevés helyet foglal el, így még jobban kategorizálni nem szükséges.

Fontos hozzátenni, hogy nemcsak a külföldi, de a hazai kiadók is próbálnak az ellen tenni, hogy kategóriák és korosztályos megkülönböztetés nélkül legyenek forgalomban a képregények. Az első lépés az a szabályozás, ami a könyvesbolti forgalomban lévő, erőszakos jelenteket tartalmazó kiadányoknak szól, melyeket csak fóliázva lehet a polcokra tenni, ezzel is védve a tizennyolc év alattiakat.

Annak, hogy egy képregényt az emberek gyerekesnek gondolnak, több oka is lehet. A felnőtt személyek a rajzokat még mindig a gyerekkönyvekkel azonosítják. Ezt az előítéletet az sem segíti, hogy a klasszikus KORCSMÁROS-, ZÓRÁD- és FAZEKAS-képregény-adaptációk után a kiadás a gyermek-képregények felé is elkezdett nyitni (KISS–SZABÓ 2005). Magyar alkotóktól például a *Bucó*, *Szetti*, *Tacsi* jelent meg, míg külföldi képregények közül az *Asterix és Obelix*, a *Tom és Jerry*, illetve a *Hupikék törpikék* indult útnak viszonylag hamar a nyolcvanas években.

A megítélést az sem erősítette, hogy szinte rögtön ezen alkotások mellett a szuperhős-képregények is megjelentek, melyekhez sok felnőtt olvasó ellenszenvesen viszonyult. Ezek a képregények elsődlegesen a kamasz, vagyis a 12–16 éves korosztálynak szóltak, az idősebb korosztályt megszólító szuperhős-képregényeket csak mostanság kezdik magyar nyelvre is lefordítani (KISS–SZABÓ 2005). A magyar kiadásoknál – főleg ekkor –, még a kifejezetten felnőtteknek szóló, igényes, nem könyv alapján készült képregényből hiány mutatkozott, ezért is vésődött be az, hogy a képregény a gyerekek világához tartozik. Az egyszerű, kalandos történetek, a különös, szupererővel rendelkező szereplők és a látványos oldalak sokakban a gyerekkort idézték meg, és nem a régről megszokott kalandos képregényeket juttatták az eszükbe. Így több olvasnak ez jelenthette a képregény olvasás kezdetét, míg másoknak – sajnálatos módon sokkal nagyobb rétegnek – ezek elrettentő hatásúak voltak.

Emellett az is nehézséget okozhat, hogy a könyvadaptációk miatt a képregényre illesztett történeteket az emberek butának tartották. Egyik részről azért, mert egy klasszikus, nagy műalkotást nem lehet képregényes keretek között úgy átadni, mint ahogy azt elvárná a könyvolvasó közönség, másrészről a kép szerves része a történetnek, amelyet meg kell tanulni értelmezni, és csak úgy lehet összehangoltan a képregény teljes élvezetét átélni. Ezt nagyon gyakran félreértelmezik, és az ilyen emberek szerint „a képregény lebutított műfaj a nem olvasók számára”. (KISS–SZABÓ 2005)

Már szót ejtettem róla, hogy a képregény esetében nemcsak a szöveget, de a képet is értelmezni kell: műfaji sajátosság, hogy néha a szöveg és a kép a buborékon kívül is találkozik, ilyenkor jellegzetes hangutánzó szavakat használva (DUNAI 2013). Ezek nemcsak kifejezik azt a helyzetet, problémát, de idomulnak is a képregény kereteihez, alkalmazkodnak a környezethez. Ezt kezdetben nehéz értelmezni, sokak ezt is inkább butának kiáltják ki, minthogy a művészeti értékét, képregényhez hozzáadott élményt értenék meg.

Emiatt sajnós a gyerekeknek szóló képregényeket sem könnyű kiadni, és az olvasókat se egyszerű megtalálni vele, hiszen a szülő dönt, aki „ha a vásárló bele-néz, és meglátja a szövegbuborékokat, már teszi is le.” (NET7) A szülői előítélet miatt nehezen jutnak el a gyermekeknek szóló képregények a célközönségükhöz. A vásárlók nagyobb része a képregényen felnőtt, most harmincas, negyvenes korosztály, mely jobb esetben saját gyermekének, rosszabb esetben csak magának, gyűjtői szándékkal vásárolja a képregényeket.

Emiatt probléma a képregénykiadásnál a jó minőségű, gyerekeknek szánt képregények megjelenítése is, hiszen ha a harmincas, negyvenes korosztály vásárolja, akkor valószínűleg nekik szóló képregényt kell kiadni. Emiatt is egyre jobban kezdenek fogyatkozni ezek a kiadványok, és ami mégis megjelennek, azt kis példányszámban adják ki, lehetetlenné téve, hogy a gyermekekhez kerülhessenek a kiadványok. Bár a Móra Kiadó sikere az *Asterix és Obelix* sorozattal töretlen, de más nagyobb kiadó nem feltétlen zárta sikerrel a gyermek-képregényes próbálkozásait. Kivételt képez még a már említett Könyvmolyképző Kiadó a *Borz úr és Róka asszony* című sorozattal. (NET7)

TIM MARTIN a *Telegraph*-ban közölt cikkében a science fiction irodalomhoz tartja hasonlónak a képregények terjedését, hiszen először ez is csak egy kisebb szubkultúrát érdekelt, míg egy bizonyos idő után már szélesebb körökben is el tudott terjedni. Magyarországon a science fiction irodalom már betört a szépirodalmi kiadók közé, gondoljunk csak MARGARET ATWOOD hírnevére (MARTIN 2009). Bár még nem látható, de reméljük, hogy ilyen irányba fog itthon is megindul-

ni a képregények kiadása, amely nemcsak széles közönséghez juthatna el, hanem megjelenne a szépirodalom és a kortárs művészet területein is.

A megítélése itthon változó: 1965-ben ARATÓ ANTAL hívta fel a figyelmet a *Könyvtáros* című folyóiratban arra, hogy a könyv alapján megszerkesztett képregények népszerűségének köszönhetően látható jelentős változás a kölcsönzési és előjegyzési statisztikában.

Manapság a képregények népszerűsége egyre növekszik, ennek pedig elsődleges oka, hogy Hollywood felkarolta a képregénysorozatokat, így a Marvel- és DC-rajongók nagy örömeire viszonylag gyors ütemben kapjuk az újabbnál újabb feldolgozásokat. Szerencsére nem csak a legnagyobb sorozatok kerülnek mozivászonra, így azokat is ki tudja szolgálni a filmipar, akik nem rajonganak a szuperhősökért. A filmes behatásnak köszönhetően még sosem volt ilyen népszerű a képregény, ezt pedig a kiadók egyre jobban ki is használják. Magyarországon a helyzet egyre pozitívabb, hiszen a mainstream képregények mellett egyre változatosabb kötetekkel is megörvendeztetik a magyar olvasókat: az underground képregényvilága is megjelent.

A képregényes szubkultúra helyzete

A képregényes szubkultúra itthon hatványozottan hátrányos helyzetben van: egyrészt a megítélése nem a legjobb, másrészt a zárt szubkultúra néha nem feltétlenül segíti elő a képregényolvasók nagyszámú elérését.

Képregényes körökben szinte teljesen egyértelmű, hogyha képregényeket szeretnének továbbra is forgatni, akkor képregényt kell vásárolniuk. Emiatt egyfajta gyűjtőszenvedély is kialakult, mely alapjaiban azt is mutatja, hogy mennyire fontos egy adott képregény gyűjtői szempontból is. Emiatt, ha egy kiadvány elfogyott, és nem készül utánnomás, ezeknek az értéke is megsokszorozódik, így abból a szempontból is fontos a képregényolvasó közösségnek az adott kiadvány megvásárlása.

Ám pont amiatt, hogy mindenki, aki a szubkultúra tagja, gyűjti a köteteket, sajnálatos módon sokszor fel sem merül, hogy közösségi térben is megtalálható legyen a képregény. A könyvtáraknak ezért fokozott figyelmet kell szentelniük a képregényeknek, hiszen az, hogy kölcsönözhetőek, nem fogja egyből azt is eredményezni, hogy olvasni is fogja a szélesebb közönség, hiszen a nem képregényrajongó olvasó valószínűleg nem tud a friss (vagy akár régebbi) megjelenésekről. Emiatt a könyvtárnak külön erőforrást kell biztosítania a marketingre, a kötetek látványos elhelyezésére. Mindenképpen gondot kell fordítania továbbá a tér

hangsúlyozására, lehetőleg egy olyan helyen, ahol az adott olvasó le tud ülni, meg tudja nézni a kiadványokat. A helyszín mellett érdemes olvasóklubot is szervezni, mely első lépésként utat indít az új, potenciális olvasók felé.

Könyvtárak szempontjából az is fontos hátránya a képregénynek, hogy a statisztikákban nem jelenik meg látványosan a képregényolvasás ténye, hiszen több esetben is helyben forgatják az olvasók, nem kölcsönzik őket. Ennek okán több könyvtár is inkább más kiadványokat részesít előnyben, melyek kölcsönzése nyomon követhető, láthatóan használják az olvasók.

Ellenben az is látható, hogy a könyvtárak is egyre jobban próbálnak a képregények felé terjeszkedni, a népszerűbbek gyakrabban kerülnek be a polcokra. Más közösségi megmozdulás is tetten érhető: megalakult a Képregénykönyvtár, egy közösségi könyvtár, amelybe lehet képregényeket vinni, és ezeket olvasni is. A Képregénykönyvtár kiadványokban gazdag, elsődlegesen az idegen nyelvű publikációkban látható nagy fejlődés, de több magyar kiadvány is helyet kap a gyűjteményben (NET5). A Képregénykönyvtár szervez aktív olvasóklubot is, mellyel alapvető célja a képregényt nem ismerők bevonása is, például olyan témájú kiadványok kiválasztásával, melyek nagyobb réteget is megmozgathatnak (ilyen például a feminizmus témája is). A kezdeményezés egyelőre még gyerekcipőben jár, de szervezői nyitottak a fejlődésre.

Összegzés

Az alábbiakból talán jól leszűrhető, hogy a képregény piac alapvetően egy szűk réteget képvisel, mely egyre tágul a feldolgozások következtében. A könyvtáraknak és egyéb közösségi helyeknek még mindig nem könnyű a kiadványokat beszerezniük és olvasókhoz eljuttatniuk, de számos olyan lépést láthatunk, mely a zárt szubkultúrát egyre jobban kezdi kinyitni. BAYER ANTAL szavaival zárnám e tanulmányt, mely a képregényes szubkultúráról és a magyar képregényolvasási szokásokról rengeteg mindent mond el: „Meggyőződésem, hogy képregény piac akkor lesz Magyarországon, ha az olvasók megismerik és megkedvelik a hazai szerzőket, sorozatokat. Hogyan lehetne ezt elérni? A képregényes szakma minden segítséget és ötletet szívesen lát.” (BAYER 2013)

Irodalomjegyzék

ARATÓ ANTAL 1965. *A képregényen kívüli propaganda hatása az előjegyzésekre*, In: *Könyvtáros*.

BAYER ANTAL 2013. *Volt-e valaha, lesz-e valaha képregény piac Magyarországon*, *Szépirodalmi Figyelő*, 4. szám, 54–63.

DUNAI TAMÁS 2013. *Képregény: kép és regény?* *Studia Litteraria*, 1–2. szám, 109–120.

KISS FERENC – SZABÓ ZOLTÁN ÁDÁM 2005. *Melyik a többi nyolc?* *Beszélő*, 10. évfolyam, 12. szám.

KOMORNIK ESZTER 2018. *Asztalfióktól a megbízásig*, In: Vincze Ferenc (szerk.) 2018. *Intézményesülés, elbeszélések, médiumok*, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest.

TIM MARTIN 2009. *How Comic Books Became Part of the Literary Establishment*, *Telegraph*.

Internetes források

NET1 = *Képregényes szakszótár*, halozsak.hu/hzs-tudastar/kepregenyes-alapfogalmak (utolsó letöltés ideje: 2019. 04. 04.)

NET2 = *Képregények Magyarországon 2013, különkiadás: képregénykritika és szakirodalom*, kepregeny.blog.hu/2014/02/11/kepregenyek_magyarorszagon_2013_kulonkiadas_kepregenykritika_es_szakirodalom (utolsó letöltés ideje: 2019. 04. 04.)

NET3 = *A magyar képregény ma, számokban*, kepregeny.blog.hu/2015/12/05/a_magyar_kepregeny_ma_szamokban (utolsó letöltés ideje: 2019. 04. 04.)

NET4 = *Miért pont a kilencedik?*, kepregeny.blog.hu/2017/11/20/miert_pont_a_kilencedik (utolsó letöltés ideje: 2019. 04. 04.)

NET5 = *Képregénykönyvtár*, nemadomfelkavezo.hu/kepregenykonyvtar.html (utolsó letöltés ideje: 2019. 04. 04.)

NET6 = UNESCO, *Recommendation concerning the International Standardization of Statistics Relating to Book Production and Periodicals*, portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13068&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (utolsó letöltés ideje: 2019. 04. 04.)

NET7 = *Képregényt a gyerekeknek*, www.prae.hu/article/5972-kepregenyt-a-gyerekeknek/ (utolsó letöltés ideje: 2019. 04. 04.)

OLÁH BALÁZS

„A játék az nem játék”

JOHNNY FIRPO szellemes megjegyzése, miszerint „a játék az nem játék”, nemcsak a pókerasztalnál állja meg a helyét. Egy tét nélküli *Gazdálkodj okosan*-játszma, ahol bár nem létezik a játékosok közti egymásra hatás, mégis erős érzelmeket válthat ki egyes emberekből. Néhány jó dobással és szerencsekártyával előfordulhat, hogy a többi játékoshoz képest már jóval előrébb tart valaki. Vetélytársai számára megmosolyogtató lehet, hogy míg ellenfelük hamarosan célba ér, ők az első lépéseken sincsenek túl a balul sikerült dobások és váratlan helyzetek miatt. Kellemetlenségeket is szülhet azonban a játék közben kialakult frusztrált-ság, egymás között létrejövő feszültség.

Egy játék elsődleges célja, hogy szórakoztasson, kellemes időtöltésként szolgáljon. Játszani önként és kedvtelésből ülünk le jó élmény reményében. Tapasztalhatjuk azonban, hogy egyeseknél a játékon kívül eső okokból felgyülemlett feszültség a játékasztalnál tör a felszínre, ami a partnerek kedvét elronthatja. Másik fontos tényező a játszma alatt kialakuló viták elmérgesedése, sérelmek megtorlása, melyek szintén a hangulat gyilkosai. A játék egy biztonságos, izolált környezet benyomását kelti. A játékosnak nem kell tartania attól, hogy miután feláll az asztaltól, a tetteinek következményei lesznek az életben, hiszen ez csak egy játék. Az adott szituációba gátlások nélkül élheti bele magát, kedvére cselekedhet. Kedvezhet egy társának az ember pusztán azért, hogy örömet okozzon, ezzel akár a saját előrejutását is hátráltatva. Ezzel szemben akár kifejezetten keresheti a lehetőséget arra, hogy a másíknak keresztbe tegyen még akkor is, ha ebből előnye nem származik, csupán a károkozás kielégítő érzése a jutalma.

A továbbiakban néhány konkrét eset leírásával szeretném szemléltetni, hogy a játékok mennyire segíthetnek abban, hogy egy ember valódi személyiségét megismerhessük. A történetek szereplőinek nevét a leírásokban megváltoztattam. Az esetek bemutatásával elsődleges célom, hogy gondolatokat ébresszek, így következtetéseket nem mindig teszek.

Elsőként a közismert *Ki nevet a végén?* társasjátékkal kapcsolatos példámát mutatnám be. A játék nagyjából az egyszerű „Dobni kell a kockával és a dobásnak megfelelő számú mezőt lépni”-típusú rendszer. Érdekeség benne a mindenki által kedvelt kiütés, mellyel ellenfelünket hátráltathatjuk. Mivel több bábunk is játékban lehet egyszerre, a megfelelő lépések megválasztásával a kiü-

téseink számát, annak eredményeképp pedig győzelmi esélyeinket növelhetjük. A megfigyelt játékban egy család tagjai vesznek részt. ÉVA és FERENC a szülők, illetve két gyermekük, ÁBEL és NOÉMI kezdenek bele a partiba. Noémi jut először a lehetőséghez, hogy Ferenc egy bábuját kiüsse, amit habozás nélkül megtesz. Az eredmény ekkor még mindenki számára szórakoztató, bár Ferenc már akkor elkezd csipkelődni lányával. Tréfásan fenyegeti azzal, hogy ez a cselekedete egy hadüzenettel ért fel, és alig várja, hogy ezt megtorolhassa. A játék további menete hasonló eseményekben gazdagon telik. Az ellenségeskedésbe beszáll Ábel is, így Ferencel és Noémivel hárman egy-egy kétfrontos háborút vívnak. Tekintve, hogy erőforrásaik és lehetőségeik megegyeznek, a konfliktusaik kimenetele nem dől el hamar. Az állóháború eredményeképp egyikük sem tud jelentős előnyre szert tenni, de az előrehaladás folyamatos. Megerősítést nyer az a viselkedésük, hogy ellenfeleiket hátráltassák, mivel azzal tudják a pozíciójukat tartani.

Azonban a negyedik játékos, Éva már az első pillanattól fogva kerülte a konfliktust. Amikor csak tehetette, elkerülte azt, hogy más bábuját ki kelljen ütnie. Persze vele szemben ugyanúgy könyörtelenek voltak játékosársai. A konfliktusok idővel elmérgesedtek, mivel egy idő után már jelentős károkat okoztak egymásnak. Az elvesztegetett dobások, eredmény nélkül megtett lépések miatti stressz egyre fokozódott. A sikertelenségek okai egyértelműen az ellenfelek voltak. Ferenc még higgadt fejjel hozott meg döntéseket, melynek eredményeképp még tovább tudta hátráltatni ellenfeleit. Noémi egy idő után már nem a győzelemhez szükséges célt vagy a szórakozást tartotta szem előtt, hanem apja hátráltatása vált az elsődleges célpontjává. Ferenc ennek hatására nyugalma elvesztve szintén átgondolta céljait. Ábel mintha felismerte volna az apja és nővére között megerősödött konfliktust, próbált kihátrálni a civódásból, először csak szavakkal kifejezve, majd, amikor lehetősége adódott volna kiütésre, néhány gáláns lépéssel a tetteivel is megmutatta a feleknek, hogy kisebb szerepet kíván betölteni a kialakult viszályban. A két igen agresszív fél így már egy egyetlen frontos háborút vívhatott minden erejükkel egymásra koncentrálna. Ennél a pontnál Éva épp a harmadik bábujával készült beérni a célba, így már csak az utolsó hiányzott a győzelemhez. A többi játékos még csak a második figura célbajuttatásán fáradozott.

A konfliktuskerülő stratégia ebben az esetben működőképesnek bizonyult. A játékot végül Éva nyerte, messze megelőzve a többieket. Számára a játék mindvégig élvezetes volt. Ábel, aki a viszálykodás még játékosnak mondható keretein belül maradt, szintén jól érezte magát. Ferenc és Noémi konfliktusa azonban olyan szintre fajult, ami miatt legközelebb nem biztos, hogy szívesen ülnek le játszani. Az eset résztvevői egy család tagjai, akik együtt élnek, alapvetően szeretik

egymást, a felmerült konfliktusok megoldására mindannyian nyitottak, így idővel elsimulnak az ellentétek, esetleg levonják a tanulságot, hogy legközelebb nem kell ennyire komolyan venniük, ami történik, vagy inkább hanyagolniuk kell a szórakozás ezen formáját.

Az olyan társaságokban, mint az összejövetelek, társasjátékklubok, ahol ismeretlen emberek találkoznak, a családi hangulat adta gátlások is megszűnhetnek. Némely játékos számára ez újabb ok lehet arra, hogy még kevésbé törődjön azzal, hogy elrontja mások kedvét a viselkedésével.

A következő példa egy egyszerű kártyajáték miatti sértődés kialakulását mutatja be. A *Bohnanza* nevű kártyajátékban különféle babokat ábrázoló kártyákkal folyik a játék. A cél minél több bab learatása, amit azonos típusú kártyák összegyűjtésével lehet megtenni, amiben a lapok húzása mellett az egymással való csere is nagy szerephez jut. Egyes babok értékesebbek másoknál, de jóval kevesebb található belőlük a pakliban. Egy szemfüles játékos, aki tisztában van a különböző lapok előfordulási gyakoriságával, könnyedén nyomon tudja követni a már felfedett és játékból kikerült elemeket, így tisztában van azzal, hogy melyik típusra milyen esélye van, amikor új laphoz jut.

Egy félig-meddig barátinak mondható társaság ült le játszani. 20-as, 30-as éveikben járó fiatalok, akik szeretik a társasjátékokat. EDINA is tapasztalt játékosnak számít, és szorgalmasan figyelgeti a lapok mozgását. Az egyik legerősebb lap, a veteménybab is nála van, amiből már csak egyetlen másik kering a játékosok között valahol. Hosszú körök óta vár a második lap megérkezésére, a köreiben mindent annak rendel alá, hogy hozzájusson a vágyott kártya. Lépései egyre hátrányosabbak, de a veteménybab értéke mindezekért bőségesen kárpótolja. Tudja, hogy a hiányzó különleges bab másnak már nem hozhat pontot, sőt, ha bárki másnál marad, akkor önmagát hozza hátrányos helyzetbe, így teljesen biztos abban, hogy hozzá kell kerülnie az utolsónak. Eleinte még kedvesen viccelődve bizonygatja, hogy vágyának tárgya elkerülhetetlenül az övé lesz, biztatja játékosársait, hogy ne ellenkezzenek soká, adják át neki, hiszen nekik is érdekük, hogy a számukra káros dologtól szabaduljanak. A lapok elfogytával azonban még mindig nem került elő, játékosársai pedig nem partnerek a cserében, állítják, hogy náluk nincs. Idővel a hangnem átvált türelmetlen követelőzésbe és gőgös kijelentésekbe, miszerint ezt a játékot nem így kell játszani, a többiek viselkedése fehéborító. A továbbiakban stratégiát váltva a játékot megszakítva követeli, hogy keresse mindenki a hiányzó kártyát, mert ő egész végig arra az egyetlen lapra játszott, és ha nincs meg, akkor ő érvénytelennek veszi az egész partit. Idővel sikerül elfogadtatni vele, hogy folytassa a játékot anélkül, hogy feldúlna mindent maga körül, míg környezete unottan figyel az eseményeket.

A játék befejezése előtt az utolsó pillanatban nagy meglepetésre KÁROLY ki-játssza a keresett lapot. Az eddigiekben ő nem jelentette ki, hogy nincs nála a lap. A szabályok szerint erre nem kötelees, sőt, tilos is ilyen információt adni. A cserére vonatkozóan pedig elutasításával tulajdonképpen végig a szabályok keretein belül maradt. Edina lelkiállapotát látva lehetett volna engedékeny, és felfedhette volna magát. Azonban felismerte, hogy az aktuális helyzet alapján, ha Edina ilyen gör-csösen ragaszkodik a veteménybabjához, akkor sokkal nagyobb kárt okoz magá-nak, mint Károly szintén magának azzal, hogy a trükkjével járó negatívumokat vállalja. A stratégiája kijátszását izgalmasabbnak találta, és a lány felháborodott-ságát sem vette komolyan. Edina cseréit is hasznára tudta fordítani, ezáltal Károly kifejezetten előnyös pozícióba hozta magát. Edina nagyon nehezen viselte, hogy a számára olyan biztosnak tűnő stratégiáját kicselezték és teljesen ellehetetlení-tették, kihasználva azt, hogy mennyire ragaszkodott az elképzeléséhez. A többiek számára rendkívül szórakoztató volt, ahogy egy egészen új játéktípust láthattak Károlytól. Edina felháborodottan vitatta az alkalmazott stratégia szabályosságát, etikusságát, és számára ebben kimerül a játék megélése, pedig az esetből ő von-hatná le a legtöbb tanulságot, amit az élet más területein is alkalmazhatna.

Ha valaki először játszik egy játékot, a tapasztaltabbak eleinte nemcsak a sza-bálymagyarázás során segítenek megérteni a feltételeket, hanem legalább a parti kezde-ti szakaszában támogatják az illetőt, hiszen így számára élvezetesebb lesz a játék, ezáltal nőnek az esélyek arra, hogy legközelebb is társaságukban tudhatják új partnerüket. Bonyolult játékoknál ez jelentős idő és energiabefektetés mind a tanító, mind a tanuló fél részéről. Egy komplex játék ismertetése akár fél-egy órát is igénybe vehet. A folya-mat megkívánja a magas szintű tiszteletet. A szabályokat ismertetőnek el kell fogadnia, hogy az új érdeklődő nem látja át elsőre az összefüggések egy részét, és előfordulhat, hogy egyes részletek felett elsiklik, így emlékeztetni kell még azokra. Az ismereteket befogadó pedig türelemmel kell forduljon a magyarázat felé. Gyakori, kellemetlen hiba, hogy a hosszas magyarázás közben elveszti türelmét a játékosjelölt, és inkább már csak elkezdené a játékot úgy, hogy csak félig ismeri a rendszert. A betanítás során álta-lában egy teljes képet kell kapnia egy játékosnak ahhoz, hogy idővel meg tudja érteni a dolgok menetét. Ha ez nem történik meg, a játék során rengeteg kérdés merül fel, aminek jelentős részét meg lehetett volna előzni, de az illető elutasította azok ismerte-tését. Ennek eredményeként vagy abbamaradnak a kérdések, és az újonc nem érzi jól magát, vagy pedig a többi játékos morfondírozhat azon, hogy legközelebb is szeret-nének-e egy olyan emberrel játszani, aki nem tisztelte meg őket azzal, hogy figyeljen rájuk. A szabálymagyarázat legfontosabb tényezője tehát a kölcsönös tisztelet mindkét félnek egymással szemben. Így aztán az ezzel való visszaélés rendkívül etikátlan.

Az történet, melyet ezzel kapcsolatosan be szeretnék mutatni, a *Holtak tele* nevű játék egy alkalma. A játék kooperatív, a lényege, hogy a játékosok együtt dolgozva érjenek el egy közös célt egy zombik által ellepett és lerombolt világban. A szabályokat ismertető SÁNDOR csak felügyelő, segítője, GÉZA szintén jártas a *Holtak telében*, és ő játékosként is szerepel a mostani partiban. A többi játékosnak ez az első alkalma. A nagy létszám miatt egy különleges változat kerül terítékre. Két csoportra oszlanak, melyeknek célja ugyanúgy a túlélés bizonyos ideig, emellett valamilyen cél teljesítése, viszont a két csoport egymással rivalizál. Az őket veszélyeztető zombik mellett a másik csapat játékosai is ellenségesnek minősülnek, így nehezítve egymás dolgát. Ha a játékosok karakterei találkoznak, harcolniuk kell, és esélyes, hogy egyikük, de akár mindketten otthagynak a fegyvereket, jelentős hátrányt okozva ezzel mindkét csoportnak.

A játszmat egy kevésbé gyakorlott játékos, BENDÉGÚZ kezdi, aki rögtön az első körében elmulaszt egy lehetőséget, egy kártya kijátszását, mellyel növelhette volna lőszerkészletét. A lőszer a csapatok egymás elleni harcában játszik fontos szerepet, és mivel nagyon kevés van belőle, minden egyes darab nagy értéket képvisel. Bendegúz eszébe jut, hogy ezt megtehetette volna, és felfedi egyébként takart lapját, egyúttal kéri játékosait, hogy engedjék meg neki a pótlást. Géza azonban a játék menetének megzavarására hivatkozva erősködik, hogy Bendegúz utólag ezt már ne tegye meg. Megnyugtatja őt azzal, hogy a következő alkalommal, amikor rákerül a sor, ugyanúgy megteheti ezt a lépését. A következő játékos Géza, akinek lehetősége adódik kártyát lopni az ellenfeleitől. Célpontjául Bendegúzt jelöli meg, akitől megszerez egy kártyát. A kártya természetesen az a lap, amelyet Bendegúz szeretett volna kijátszani, de pont Géza akadályozta meg a még tapasztalatlan játékosára elfelejtett lépésének pótlását. Ennek Bendegúz hangot adott, mivel igazságtalannak érezte, hogy különféle okokra hivatkozva beszélte rá őt, hogy hagyja kárba veszni a lehetőséget, hiszen a játék kimenetelére szinte jelentéktelen hatással lesz ez az apró feledékenység. Géza jól tudta, hogy Bendegúznál milyen lap van, mivel felfedte azt, amikor meg szeretett volna beszélni, hogy utólag felhasználja. Tisztában volt azzal, hogy lehetősége van azt megszerezni, ha Bendegúz nem játssza ki. Ezt meg kellett még azonban támogatni egy kis játékon felüli győzködéssel, ami egyszerű volt, mivel Géza már jártas volt a szabályokban, így kijelentései hihetőek voltak a játékot először játszó partnerei számára. A sikeres lopási akciója után a Bendegúz általi kérdőre vonásra csupán annyit felelt gögösen, hogy „én győzelemre játszom, mindenáron”.

Hasonlóan etikus cselekedetet egy *Scythe*-játék során tapasztaltam. A *Scythe* egy küllemre is nagyon magával ragadó játék, az alternatív 1920-as évek steampunk környezete sokakat megérint, azonban a belső inkább az összetett

stratégiai gondolkodás kedvelőit ejti rabul. Ez egy olyan játék, amit vagy nagyon szeret valaki, vagy pedig egyáltalán nem. A történet szempontjából lényeges részlet a lépegetőszerű harci járművek csatározása. Ha az egyik játékos megtámadja a másikat, csatát vívnak, melynek megnyeréséhez a meglévő hatalmukat áldozhatják fel, ebből maximum hét pontnyit. Így ha mindkét fél legalább a hetedik szinten áll, akkor ez a tényező kevésbé lesz fontos. A másik lehetőség a harcban a kártyák kijátszása. Ha egy játékosnak vannak harckártyái, akkor a harcban részt vevő egységenként egyet kijátszhat, ezzel növelve a harci erejét. A kártyákon különböző számok vannak, amelyek hozzáadódnak a végeredményhez. A kártyák értékeit csak a tulajdonosa ismeri. A harc során mindkét játékos egy tárcsán jelöli, hogy hány hatalompontot áldoz a küzdelemre, emellett a tárcsával együtt felfedi a felhasználni kívánt harckártyáit. A két játékos egyszerre fedi fel tárcsáit és kártyáit. A harc győztese a nagyobb eredménnyel rendelkező fél. Döntetlen esetén a támadó nyer.

Esetünkben a két harcoló fél, ÉVA és PÉTER tapasztalt játékosok. A játszma egy bajnokság döntője, így a tét jelentős. Péter támadta meg két egységével Éva egy harci gépével fennhatósága alatt tartott területét. Mindkettőjük hatalma hét vagy afölötti értéken áll, így ha teljes erejükkel veszik fel a harcot, akkor a felhasznált kártyák fognak döntő szerepet játszani a küzdelemben. Hosszasan gondolkodnak, majd Péter kérdezi Évától, hogy készen áll-e. A lány igennel felel, mire kiteríti tárcsáját, és Évát sürgeti, hogy ő is tegye meg. Ellenfele tárcsája láttán Péter hirtelen a saját tárcsájához nyúl, és gyorsan felkap onnan egy kártyát, ezzel utólag módosítva a döntését. Mivel ezt úgy tette meg, hogy már az ellenfele eredményét is látta, a szabályokkal teljesen ellentétesen viselkedik. Éva ezt szóvá teszi, azonban Péter nem hajlandó elismerni a csalást, sőt, kardoskodik amellett, hogy cselekedete a szabályokkal összhangban van.

Mivel a körülötte lévők mind jól ismerik a szabályokat és tisztában vannak azzal, hogy ezt a szabályok kifejezetten tiltják, nem adnak neki igazat. Az ügyön minden játékos kisebb-nagyobb mértékben felháborodik, hiszen mindenki számára egyértelmű, hogy Péter nem a szabályismeret hiánya miatt viselkedett így, hanem szándékosan keresett egy olyan lehetőséget, amivel tisztességtelen előnyre tehet szert. Játékos körökben általában elfogadottak az olyan cselekvések, amelyek bár nem megszokottak, a szabályok kifejezetten nem tiltanak, de a játék szellemiségével egyezők. Jelen esetben azonban kifejezetten káros hatást gyakorolt a döntő további menetére, ugyanis a játékmenet hosszú időre megakadt, szükségessé vált a bíró hívása, ami ilyen szinten egyáltalán nem fordul elő. Hozni kellett egy olyan döntést, ami bár a lehető legkevesebb mértékben zavarja a parti befejezését,

az esetleges győztes azonban nem biztos, hogy teljes mértékben örülhet sikerének, hiszen egy olyan mérkőzésen sikerült azt kivívnia, ahol egy zavaró tényező a szabályok megváltoztatását igényelte. Az, hogy a győzelmet ez milyen mértékben befolyásolta, nem meghatározható, főleg amíg zajlanak az események. A későbbiekben át lehet gondolni, kielemezni a helyzetet, azonban egy kis bizonytalanság mindig megmarad az üggyel kapcsolatban.

Szerencsére a negatív élmények mellett számos olyan esemény is előfordul, amely megmutatja, hogy egyes emberek mennyire érzékenyek tudnak lenni egymás iránt. Esetenként az alapvető empátia már eszébe juttatja az embernek, hogy a mindent elsöprő győzelme nem feltétlenül ér annyit, hogy egy játékosársra rossz szájjal álljon fel az asztaltól.

A *Korokon át* nevű játék kifejezetten védi a játékosokat attól, hogy túlságosan reménytelen helyzetbe kerüljenek. A játék lényege, hogy a játékos a saját népét fejlessze az évszázadok előrehaladásával, és a játék végére az ő civilizációja legyen kultúra tekintetében a legjobb. Ehhez szükséges nyersanyagokat termelni, emellett az értelmiségi rétegnek is nagy szerepe van az új találmányok, fejlesztések megalkotásában. A hadsereg a védelmet szolgálja, esetenként pedig a jelentősen gyengébbeket lehet megsarcolni, vagy akár komoly veszteségeket okozni, melyből jelentős előnye származhat az agresszornak. A játékot maximum négy fő játszhatja, így ha valaki sokkal gyengébbnek bizonyul, egy idő után három ellenféllel találhatja szembe magát, akik folyamatosan agresszívan lépnek fel ellene, ellehetetlenítve ezzel a fejlődését. A szabályzat nem korlátozza a játékosokat ebben aktívan, azonban a rossz helyzetben lévő játékosnak lehetősége van feladni a játékot a leírtaknak megfelelően. Ennek hatására az agresszorok nemcsak jelentős bevételektől esnek el a továbbiakban, hanem az addigi befektetések is kárba vesznek. A hátrányok mértéke olyan jelentős, hogy ebben az esetben a játékot feladó cselekedetével biztosítja azt is, hogy a neki kellemetlenségeket okozók se legyenek képesek nyerni az elszenvedett hátrányok miatt. A játék készítőitől nagyon figyelmes lépés volt a feladás folyamatának ilyen részletes szabályozása. A játékosoknak így nem tekinthetnek egymásra amolyan rabszolgaként vagy bábként, akit kedvük szerint kizsigerelhetnek, hanem a győzelem érdekében csak bizonyos mértékben okozhatnak károkat játékosársaiknak, ezzel biztosítva, hogy mindenki számára élvezetes maradjon a játék.

Egyes kooperatív játékoknál megmutatkozhat az emberek vezetői stílusa és képességei. Az ilyen jellegű játékoknál általában nincs hierarchia a csapat tagjai között, azonban a vezetői ambíciókkal bíró személyek akarva-akaratlanul igyekeznek idővel betölteni az irányító szerepét. Ahogy a való életben, a játéktábla

körül is megmutatkozik az is, hogy ha valaki az irányítói szerepet csupán a hatalom iránti vágya miatt tölti be, valójában kevés háttértudással tudja segíteni a kihívások kezelésében társait. Ennek a fordítottja is megjelenik, amikor ugyanis egy tapasztalt játékos a kevésbé rutinos társainak próbál segíteni, könnyen átalakulhat a segítő szándék az akarat ráerőltetésére, ha a gyakorlottabb fél nem veszi figyelembe a csapattársai javaslatait, ötleteit arra hivatkozva, hogy ő mindezt jobban érti. Ezzel lényegében az illető társai helyett is játszik.

Néhány alkalommal tapasztaltam ezt az *Eclipse* nevű játékban. Ez egy komplex stratégiai játék, amelyben óriási szerepe van a szereplők közti csatározásoknak. A keservesen begyűjtögetett nyersanyagokból megépített, felfejlesztett hajókat hamar el lehet veszíteni egy csatában. Általában olyankor már nincs sok idő az újjáépítésre. A rossz stratégiát követő játékosnak így egy-egy vereség komoly traumával járhat, mivel a győzelmi esélyei szállnak el egy komolyabb vereség esetén. Nagyon érdekes volt megfigyelni, hogy egy hatfős társaságban egyes domináns személyek miként próbálják irányítani játéktársaikat. Eleinte csak apró tanácsokkal, a későbbiekben már egy-egy felszisszenéssel, nyílt felháborodással reagálva szövetségesük olyan lépésére, amely szerintük nem a legjobb döntés az adott pillanatban. A játszma végére azonban már komoly nézeteltérések is kialakultak, ami a játék közben kezdeményezett könnyed beszélgetésekben is megjelent, mivel a fennálló feszültséget a partiban egyelőre nem tudták levezetni. Érdekes volt megfigyelni, ahogy egy a banánról folytatott beszélgetésből hogy terelődött a szó a gyarmatbirodalmakra, majd onnan egyenes úton az első és második világháború felé. A beszélgetés kimenetele pedig a szemben álló felek közti vitává alakult, melyben a korabeli ideológiák és vezetők érdemeit és bűneit firtatta igen emelkedett hangnemben.

Szerencsére nem mindenki veszi el a fejét ilyen helyzetben, és így van, aki visszarángatja a társaságot a valóságba, ahol csak egy társasjáték körül ülnek azért, hogy kellemesen töltsék el együtt az időt. Egy nagyon kedves történet még, amikor ugyanilyen felállásban az egyik csapat önjelölt vezetője a teljesen reménytelen helyzetben, de annak megfelelő komolysággal előállt a nagy haditeranggal, miszerint „itt, itt és itt kell ellentámadást indítani”, kijelölve ezzel az összes lehetséges pontot, mint stratégiaileg fontos terület. Utóbbi egy mulatságosabb példája annak, amikor a vezetői ambíciók, képességek és a körülmények ismerete nincs összhangban.

Az eddigiekben talán csak negatív képet festettem arról, hogy milyen tulajdonságait mutatja meg az embereknek a játék. Empatikus, önzetlen cselekedetekből sincs hiány, melyekről a következőkben szeretnék néhány kedves történettel szolgálni.

Említésre méltó példáim a *Battlestar Galactica* játékkal kapcsolatosak. A játék története rendkívül magával ragadó olyanok számára is, akik nem rajonganak a sci-fi történetekért. A játék lényege, hogy a pusztulás szélén álló emberiséget a játékosok elvezessék az utolsó reményként számontartott bolygóra az űrön át. A játékban egyaránt nagy szerepe van a közösséget vezető politikusoknak, az embereket közvetlenül irányító vezetőségnek, a hosszabb távú stratégiák és pillanatnyi taktikák meghatározóinak, a szükséges felszereléseket és fogyó eszközöket gyártó, valamint karbantartó és javító csoportoknak, továbbá a katonai egységeknek, amik a védelmet szolgálják. A játékosok mindegyike ebbe a csoportba tartozik, és a saját erősségeit használva próbálja segíteni a közösség előrehaladását. A csapat dolgát nehezíti, hogy lehetnek köztük árulók, akiknek a célja a játékosársaik hátráltatása. Az ő céljuk, hogy a végső küldetést ne tudja elérni a csapat. Az áruló ennek teljesülésekor nyer. A játszmák java folyamatos nélkülözéssel, szenvedéssel telik, miközben folyamatosan két rossz döntés közül kell kiválasztaniuk azt, ami a csapat többsége számára kevésbé rossz. Általában ezek a döntések hamar vizályt szítanak, és megalapozzák az egymás iránti bizalmatlanságot, ami egyenes úton vezet a bukás felé.

A bemutatott példában öt fő vesz részt: ÁDÁM, KRISTÓF, ISTVÁN, GRÉTA és DÁNIEL. Ádám és Kristóf választott karakterei vezető szerepet töltenek be, így a többiekéhez képest jobb lehetőségeik vannak befolyásolni a játék menetét akár pozitív, akár negatív irányba. A játékot jól ismerők már az első valódi konfliktusok előtt elkezdik találgatni, hogy ki lehet az áruló. Ezzel indokolatlanul feltűzelik játékosársaikat és felesleges összetűzéseket szítanak. A hangulat azonban kellemes marad. A csapat tagjai nem mind ismerősök, azonban érződik az, hogy tisztelettel és empátiával viseltetnek egymás iránt. Ádámnak lehetősége nyílik Kristóf vezető szerepét is átvenni, amivel él is. Ezzel a lépéssel még több hatalom összpontosul Ádám kezében, ami felerősíti a gyanakvást, miszerint áruló lehet. A többiek véleménye szerint is a legvalószínűbb ok, amiért Ádám önmaga kíván ellátni minden befolyásos szerepet, a hamarosan várható árulás lesz. A játékosok innentől fokozottan ellenőrzik mindenható vezetőjük lépéseit, azonban az ő cselekedetei egyáltalán nem árulkodnak arról, hogy társainak ártani szándékozná. Ádám a gyanúsított szerepét kifejezetten élvez, néha hergeli is a körülötte lévőket maga ellen. A játék menete azonban egyértelműen a csapat javára válik. A vezető hatalmát nagyon okos döntések meghozatalára használta fel, így a korábbi játszmákban tapasztalt nélkülözések, veszteségek szinte teljesen megszűntek. A krízisek megoldásában egyre inkább hagyatkoznak a játékosok önjelölt vezetőjükre, aki eddig számtalanszor megmutatta, hogy képes a cél érdekében a vizályokat elcsitítani, ráadásul az ellene irányuló gyanakvást is el tudja altatni. A játék során

nagyon érdekes volt látni, ahogy Ádám eleinte mekkora hangsúlyt fektetett arra, hogy igazolja alkalmasságát, ezáltal is legitimé téve a szinte teljhatalmú vezetői szerepét. Akcióival szépen lassan elnyerte társai bizalmát. Volt, akiét hamarabb, másokét később. Észszerű érvekkel mindenkit meg tudott győzni arról, hogy a karakterének milyen feladatokat kell felvállalnia annak érdekében, hogy a végső cél eléréséhez a lehető legtöbbet tudjon segíteni. István, Gréta és Dániel idővel megtalálták a helyüket abban a rendszerben, ami lehetővé tette a játékban kialakult kis társadalom hatékony működését. Mindannyian hasznos szereplőivé váltak a rendszernek úgy, hogy a játék élvezetes is volt számukra. Kristóf talán az utolsó pillanatig bizalmatlan maradt, hiszen őt rangjától fosztotta meg. Később kárpótlásul kaphatott egy erős hatalmi pozícióval járó szerepet. Ezt a szerepet Ádám, mint a kinevezésre jogosult, azért adta neki, mert Kristóf bár folyamatosan bírálta a fennálló rendszert, mégis végig objektívan tette ezt, ezzel pedig a csoport fejlődését segítette elő. Új szerepében pedig objektíven még több lehetőséghez jutott arra, hogy valóban a legjobb döntéseket hozhassa meg a csapat.

A játék eredménye a siker, amit egy nagyon jól szervezett csapat vitt véghez úgy, hogy szinte mindenki számára élvezetes volt a játék. Utólag derült ki, hogy az áruló szerepét Grétának kellett betöltenie, azonban a játékosok összetartásának köszönhetően egyedül képtelen volt bármilyen szabotázszt végrehajtani, annak ellenére, hogy a végsőkig próbálkozott. Nagyon izgalmas volt megfigyelni, hogy milyen jó hatással tudtak egymásra lenni az emberek. Ebben a játékban általában jellemző, hogy nagyon hamar klikkek alakulnak ki, széthúzás kezdődik, melynek eredményeképp a cél teljesítése egyre nehezebbé válik, ráadásul az áruló ebben tovább tud segídkezni. Itt azonban egy olyan harmonikus viszony alakult ki, amivel talán még a játék készítői sem számoltak. Az utolsó körökben már szinte lehetetlen volt bármilyen krízissel komoly kihívás elé állítani a csapatot. A képességek már jóval meghaladták azokat az elvárásokat, amiket a játék mechanikája képes volt velük szemben támasztani.

A bemutatott példából láthatjuk, hogy a különböző játékok közben az emberek mennyire le tudják vetkőzni azokat a gátlásokat, amelyek a mindennapokban hatással vannak rájuk. Természetes, hogy az élet különböző területein való érvényesülés érdekében tudatosan változtatnak viselkedésükön a sikeres beilleszkedés érdekében. Az így elfojtott vágyak, indulatok komoly belső feszültséget okozhatnak, ha a felvett viselkedés jelentősen eltér a valódi jellemtől. Az ilyen egyének görcsösen keresik a lehetőséget a levezetésre, amit meglelhetnek akár egy közlekedési helyzet okozta vitában, egy ügyfélszolgálatossal való ordibálásban, vagy csak egy agresszív hangvételű hozzászólással a közösségi médiában.

Egy játék során némileg szabályozott körülmények között történik mind- ez, mivel a külvilágtól gyakorlatilag teljesen elválasztott saját kis univerzumban zajlanak az események. Az új környezetben nem érvényesek az életben fennál- ló kötöttségek, így mindenki önmaga lehet. Ennek köszönhetően könnyedén kiismerhetők az emberek negatív tulajdonságai, de megmutatkozhatnak a po- zitív értékek is, hiszen olyan helyzetekben láthatunk nagylelkűséget, empátiát, kedvességet, amikor semmi érdek nem fűződik ahhoz, hogy valaki így viselked- jen. A következő PLATÓN-idézet egyszerűen összefoglalja a történetek tanulságát: „Többet megtudhatsz másokról egy óra játék, mint egy év beszélgetés alatt.”

Bemutatózunk

KÖVESDY ZSUZSA

Budapesten születtem 1952. május 21-én. A Szilágyi Erzsébet Gimnáziumban érettségiztem 1970-ben, majd néhány évig dolgoztam az Országos Levéltárban és a Hírlapkiadó Vállalatnál sajtódokumentátorként, közben állami nyelvvizsgát tettem német és francia nyelven, felsőfokon. Elvégeztem az ELTE BTK francia–német középiskolai tanár szakát, közben féléves egyetemi részképzésen vettem részt Jénában, a Friedrich Schiller Egyetemen. Ott főleg irodalomelméleti kollégiumokat látogattam (modern drámaelmélet, regénystruktúrák, műelemző szemináriumok, művészetpszichológia stb.). Az ELTE 1975-ben indult összehasonlító irodalomtörténet szakának első, előkészítő évét elvégeztem és felvételt nyertem a szakra. Kisprózaimmal díjat nyertem a József Attila Kör irodalmi pályázatán, írásaim ettől kezdve megjelentek különböző lapokban. Ezt követően intenzív nyelvtanfolyamokat vezettem és lovas idegenvezetőként dolgoztam, tolmácsoltam. Pályázat alapján felvettek a Rádió Ifjúsági Stúdiójába, amelyet elvégezve először a belpolitikai rovatnál, majd az osztrák szekcióban dolgoztam újságíró-gyakornokként, közben televízió-bemondónó voltam.

1979 októberétől vagyok a Magyar Rádió dolgozója, 1981-ig az osztrák szekcióban, azóta az Irodalmi Főosztály, ma a Művészeti Főszerkesztőség állományában vagyok szerkesztő-riporter. Fő tevékenységi területem egy évtizeden keresztül a világirodalmi rovatnál a francia és német nyelvű irodalmak hazai megismertetése, népszerűsítése volt. Interjúkat készítettem külföldi szerzőkkel, irodalmi kerekasztal-beszélgetéseket, nyilvános irodalmi esteket vezettem itthon és külföldön, elég sokat utaztam.

Napilapokban és kulturális hetilapokban publikáltam, a Magyar Televízió és a Duna Televízió különféle kulturális adásait vezettem (pl. Helikon magazin). Ezenkívül dolgoztam egy svájci oktatási projektben a Munkástanácsok Országos Szövetségén belül, ahol a Labora oktatási alapítvány kurátora vagyok. A Magyar Rádiótól három ízben kaptam Nívódíjat, egyszer a „legszebben beszélő rádiós”-ként.

Tervek, vágyak: levenni a polcra egy olyan könyvet, amelyet nem kötelező elolvasnom.

Kedvenc időtöltéseim: olvasás, kirándulás, utazás, színházba járás.

KOMLÓSI RÉKA

Az ELTE-n végeztem angol- és magyar mint idegen nyelv tanári szakon 2018 februárjában. Néhány év nyelviskolai és magánoktatás után jelenleg az Újbudai Széchenyi István Gimnázium angoltanára vagyok. A másodállásaim számát évek óta próbálom lecsökkenteni, de még mindig vannak nyelviskolai óráim a Müpában, még mindig szerkesztek kiadóban és a MOME-n, és még mindig van néhány magándiák, akinek nem tudok nemet mondani. És hát itt a Bolyai.

A BOM-ot 2013–2016 között végeztem Kövesdy Zsuzsa csoportjában, ezalatt a Bon-BOM és a tanulmánykötetek szerkesztője voltam, az akkori színjátszókör tagja, az „operatív csoport” lelkes résztvevője, a befogadótáborok szervezője. Zsuzsa 2016–2019-es csoportjának életében mentorsegítőként vettem részt. 2017 szeptemberétől a Bolyai Műhely Alapítvány irodavezetője vagyok, kezdetben egyetem mellett teljes állásban, majd az iskola mellett Alexa és Rebeka segítségével már csak félállásban. Kíváncsian és bizakodva várom, merre tart a BOM további útja.

BÜKI DÁNIEL

2013 óta vallom magam BOM-osnak, és akik onnan ismernek, inkább BD-ként hivatkoznak rám. Az elmúlt három évben a kötetet író évfolyamot mentorsegítő-segítő pozícióban segítettem.

Végzettségeimet tekintve újságíró és animációs rendező vagyok, eddig csak az előbbivel foglalkoztam/foglalkozom szakmámként is, az utóbbival pedig még próbálkozom, több-kevesebb sikerrel. (Amikor az emberek ezt mondják, általában azt értik alatta, hogy „kevesebb”.) A BOM-nak köszönhetően találtam rá a társaságra, akikkel közösen színjátszót alakítottunk, ahol a legtöbb kreatív energiámat vezethettem le, itt rendeztem, írtam, és szerepeltem színdarabokban.

BARTA ESZTER

Mindig is foglalkoztattak az emberi kapcsolatok végtelen szövényei, az egymás mellett élés hullámai. Ez az érdeklődés az ELTE társadalmi tanulmányok szakára, az inspiráló vita szeretete a Bolyai Önképző Műhelybe, a szociálpszichológiai kíváncsiság pedig az online marketing szakmába terelt. Az egyetlen idén megkaptam az áhított oklevelet, a munkahelyemen izgalmas tapasztalatokat szereztem, de a legtöbb értéket a BOM közösségből viszem tovább. A tudományos igényességükben is kötetlen hangulatú programok, a barátságokat kovácsoló közös élmények sokat formáltak rajtam emberként, (leendő) értelmiségiként.

A jövőbeli Eszter remélhetőleg a városfejlesztés területén dolgozik majd, miközben büszke alumnaként időnként visszajár a BOM programjaira, és jut ideje titkos szerelmére, a zenélésre is.

BODNÁR BENEDEK

A Bolyaiba másodéves építészmérnök hallgatóként csatlakoztam. Hiszem, hogy építészként nyitott szemekre és sokrétű tudásra van szükségem, művészeti és műszaki határterületeken egyaránt. A Bolyai számomra egy következő lépés volt a szakmai és emberi finomulásom útján. Fontos számomra, hogy kikkel veszem magam körbe, kikkel töltöm az időmet, hisz mások által formálódom én is. A Bolyaiban is azért maradtam végig, mert értékes közeget találtam, akikkel együtt fejlődhettem, szórakozhattam, beszélgethettem s megoszthattam gondolataimat.

HALLER RENÁTA

Jelenleg innovációs fejlesztőként dolgozom. Tanulmányaimat a Szegedi Tudományegyetemen végeztem gazdálkodási és menedzsment alapszakon, regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakon, illetve gazdaságinformatikus mesterszakon. Az egyetemi évek alatt aktívan részt vettem a Móra Ferenc Szakkollégium vezetői és szervezői feladatainak ellátásban, melyeket örömmel végeztem és a mindennapi életem szerves részét képezték. Többnyire szakmai programok koordinálásában, lebonyolításában tevékenykedtem, például konferenciák, kurzusok szervezésében, továbbá Szakmai Bizottsági tagként a Közgazdasági Tagozatnak voltam a vezetője.

Szabadidőmben általában önfejlesztéssel foglalkozom, szeretek motiváló könyveket olvasni, illetve nagyon érdekel az ásványok világa, hobbim az ásványékszerek készítése. Amikor időm engedi, szívesen járok túrázni, színházba, kerekasztal-beszélgetésekre és borkóstolókra.

Köszönöm, hogy hallgatója lehettem a Bolyai Műhelynek, az itt töltött évek alatt megtanultam, hogy mennyire fontos a felelős értelmiségi gondolkodás, a tehetséggondozás és a társadalmi felelősségvállalás, amit ezúton is szeretnék megköszönni tanárainknak.

HERBST REBEKA

Az ELTE BTK magyar szakán szereztem diplomát, jelenleg ugyanott irodalom- és kultúratudomány szakos hallgató vagyok. Kutatási területem a disztópiák feminista narratológián keresztüli vizsgálata.

A BOM-ban nemcsak csodálatos emberekre és barátokra leltem, de szakmai tudást is nyertem: két éve szerkesztem a Műhely lapját, a Bon-BOM-ot, és lehetőségem nyílt részt venni a konferenciakötetek gondozásában is.

MÉSZÁROS MÁRTON

Budapesten végeztem általános és középiskolai tanulmányaimat, 2018-ban szereztem diplomát az ELTE bölcsészkarán, magyar nyelv és irodalom alapszakon, miközben filmelmélet és filmtörténet minort végeztem. 2018-tól irodalom- és kultúratudomány mesterszakot hallgatók ugyanezen intézményben. 2009-től 2014-ig rendszeresen publikáltam a világhálón:

a *Mészáros Márton blogja* elnevezésű egyszemélyi virtuális kulturális-életmód magazinom alapvetően művészekkel, politikusokkal, manökenekkel készített interjúkat, film-, színház- és albumkritikákat, ismeretterjesztő történelmi cikkeket tartalmaz. 2014-től 2018-ig a *Népszava* országos napilap kultúrarovatának szerkesztő-újságírója, 2019-től a *Magyar Hírlap* országos napilap kultúrarovatának szerkesztő-újságírója vagyok. 2019-től főszerkesztő-helyettese vagyok a *Premier* összművészeti magazinnak, amelynek gimnazista koromtól szerzője is. Rendszeresen publikálok az *Új Szó* szlovákiai magyar napilapba, az *Új Ember* katolikus hetilapba, a *Filmvilág*, az *Édes Anyanyelvünk*, a *Múlt-kor* című nyomtatott havi- és szezonális lapokba, valamint a *Kultúrpart* online kritikai magazinba. Étteremkritikai rovatom van az *ELTEOnline* felületén. 2013-ban az év diákújságírója elismeréssel, 2017-ben Ifjúsági Sajtódíjjal tüntetett ki a Diákújságíró Egyesület. Az általam alapított kulturális közönségdíjat, az Arany Medál-díjat ötvennél több művész vehette át az elmúlt tizenegy évben. A Bolyai Önképző Műhelytől egyebek mellett számtalan élményt, köztük kirándulásokat, hosszan tartó, megfizethetetlen eszmecsereket, eltérő világlátással való találkozást, izgalmas témákat, illetve nemcsak futó ismeretségeket, hanem barátságokat kaptam.

OLÁH BALÁZS

Frissen végzett élelmiszermérnökként tapasztaltam meg a gazdasági válság okozta felfordulás következményeit. A technokrata szemlélet kiegészítéseképpen számos élmény érzékenyvé tett az emberi kapcsolatok, társadalmi problémák és az ezekkel foglalkozó humántudományok iránt. A Műhely közösségében nagyszerű társaságra leltem, ahol ezen a téren fejlődhettem. A kezdeti parázshangulatú viták idővel építő jellegű eszmecserékké szelődültek, melyek sok tanulsággal szolgáltak, emellett értékes kapcsolatokra tettem szert.

TALMÁCSI ALEXA

A Bolyaiban is, mint az egyetemi tanulmányaimban, a színház volt a területem. Az itt eltöltött három év közösségi munka mellett hogy életre szóló barátságokat adott, a karrierem szempontjából is meghatározó. 2019-től a Katona József Színház munkatársa vagyok, ahol többek közt az itt szerzett közönség szervezési tapasztalataimat is tudom kamatoztatni.

A Bolyai mellett hogy megtanított közösen gondolkodni más szakterületeken lévő emberekkel, megszerettette velem a vita intézményét.

A legtöbb, amit kaphattam, az értékes közeg, mely remélem még sokáig része lesz életünknek.

TELEK ZSUZSA

Informatikus könyvtáros szakos hallgató vagyok, ami azt is jelenti, hogy nemcsak olvasni szeretem a könyveket, de rendszerezni és másokkal megismertetni is. Szeretek másoknak segíteni, néha egy olvasmánnyal, máskor információval vagy a saját munkámmal. Hobbiszinten novellákat írok, olyan témákban, amik kevésbé kerülnek elő a szórakoztató irodalom világában.

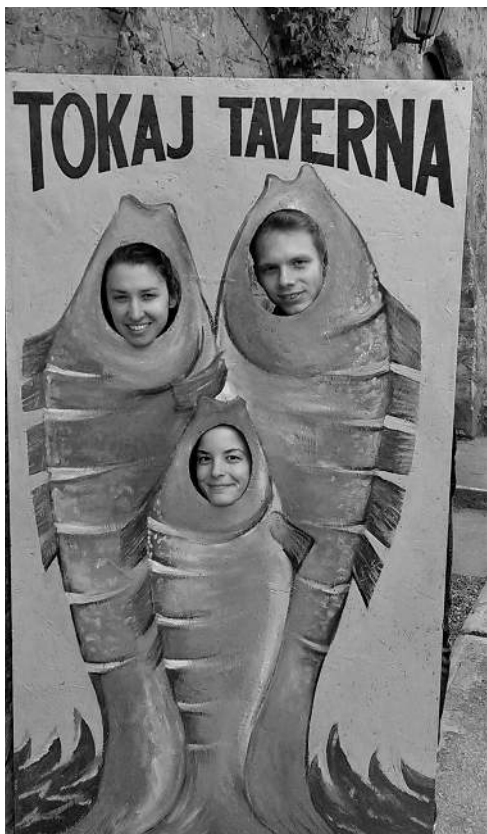
TIBORCZ DÁNIEL

Tiborcz Dániel vagyok, evangélikus teológushallgató. Nagyon érdekelnek a világ komplex problémái, úgy közéletileg, mint szellemtörténetileg. Egyrészt azért jelentkeztem teológiára, mert éreztem Isten elhívását a lelkészi pályára, másrésztől hallottam, hogy a teológiai képzés egészen más perspektívát nyújt a hallgatóknak, ami a tapasztalataim szerint teljesen megállja a helyét. Nagyon örülök, hogy a Bolyai Műhelyben lehetőségem nyílt más világlátású emberekkel beszélni, valamint ezt a teológiai perspektívát másokkal megosztani!

A három évünk képekben

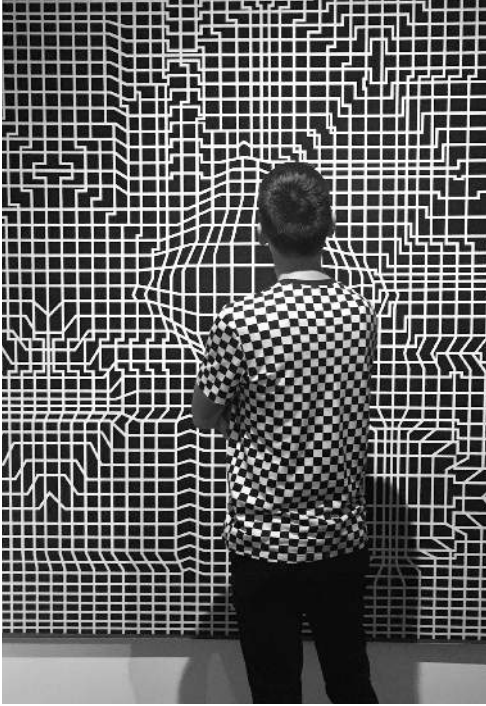

A Bolyai Műhely Alapítvány identitása

2000-ben a Bolyai-díj-átadás első ünnepségén látva a fiatal tehetségek seregét, néhány értelmiségiben megfogalmazódott: segíteni kell a fiataloknak, hogy felismerjék saját tehetségük természetét, és igényesen kiműveljék azt. Ennek otthona lett a Bolyai Műhely Alapítvány Bolyai Önképző Műhelye, voltaképpen egy egyetemközi szakkollégium, amely a leendő értelmiség társadalmi hálóját kívánja építeni. Az egyetemközi szakkollégium művelődés-, értékközpontú hálózat. A hallgatók tanulmányaik, munkájuk mellett három évet töltenek el ebben a sajátos, hazánkban egyedülálló közegben: műalkotásokon keresztül, önképzéssel, tutorális segítséggel, művészeti élmények befogadásával, megbeszélésével, elemzésével, ország- és népismereti táborokkal. A három év elteltével pedig egy *Esszencia* néven megjelenő könyvsorozat általuk írt tanulmánykötetével. A Műhelynek saját honlapja (www.bolyaimuhely.hu), lapja (*Bon-BOM*), önszerveződő klubja (*Bolyai-szalon*), kórusa is van, a végzetek pedig alumnusként tagok maradhatnak. A Műhely gondolata Kőhalmi Ferencről származik, az alapítvány első elnöke Somody Imre volt, majd Bendzsel Miklós és Roska Tamás látta el az elnöki feladatokat.

A Bolyai Önképző Műhely eddig megjelent kötetei

Esszencia-sorozat

- SZALAY ZSÓFIA – VARGHA MÁRK szerk. 2005. *Esszencia I. A Bolyai Önképző Műhely 2005-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 256 oldal
- BARÁTH GÉZA – BOKROS BALÁZS – GÁBOR PETRA szerk. 2006. *Esszencia II. Kavicsek. A Bolyai Önképző Műhely 2006-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 502 oldal
- CSATÁRI BÁLINT – KARABA TÜNDE – MONTVAI ESZTER – SÓS JUDIT szerk. 2007. *Esszencia III. Borsó. Apró szemek egy burookban. A Bolyai Önképző Műhely 2007-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 189 oldal
- FÖRKÖLI GÁBOR – JUHÁSZ ANDRÁS – PAÁR ÁDÁM – SZEBÉNYI SZABOLCS szerk. 2008. *Esszencia IV. Család. A Bolyai Önképző Műhely 2008-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 330 oldal
- SIPOS ESZTER – TOMCSÁNYI KRISTÓF szerk. 2009. *Esszencia V. Nézőpontok és értelmezések. Közösség. A Bolyai Önképző Műhely 2009-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 361 oldal + képmelléklet

-
- DEÁK ZS. VILLŐ – GÖRÖG MÁRTON szerk. 2010. *Esszencia VI. A legjobb szándékok. A Bolyai Önképző Műhely 2010-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 239 oldal
- BARANYAI KATALIN – MUCSI MÁRTON szerk. 2012. *Esszencia VII. Otthon – ITTHON. A Bolyai Önképző Műhely 2012-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 151 oldal
- BALÁZS GÉZA szerk. 2013. *Esszencia VIII. Utóregések. A Bolyai Műhely Alapítvány és a Bolyai Önképző Műhely évkönyve.* Budapest. 155 oldal.
- MIKLÓS ÁGNES – MUCSI MÁRTON szerk. 2014. *Esszencia IX. Így terjed a jó. A Bolyai Önképző Műhely 2014-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 247 oldal
- BARANYAI KATALIN – CSONKA ZSÓFIA szerk. 2015. *Esszencia X. A Bolyai Önképző Műhely 2015-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 216 oldal
- KOMLÓSI RÉKA – BÜKI DÁNIEL szerk. 2016. *Esszencia XI. Egyén mellett. A Bolyai Önképző Műhely 2016-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 192 oldal
- VARGA VIKTOR szerk. 2017. *Esszencia XII. Láttelek. A Bolyai Önképző Műhely 2017-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 143 oldal
- HÉRA BÁLINT – MOLNÁR DÁVID szerk. 2019. *Esszencia XIII. Folytonosság. A Bolyai Önképző Műhely 2018-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 173 oldal

Sorozaton kívül jelent meg:

2002. *Bolyai Műhely. Bemutató füzet.* Budapest.
- BABARCZY ESZTER – MESTERHÁZY LILI szerk. 2007. *Boldog emberek. Magyarok boldogságról és boldogtalanságról.* Budapest. 190 oldal.
2007. *Bolyai Önképző Műhely naptár*
2011. *Kő 70. Fényképalbum Kőhalmi Ferenc 70. születésnapjára.*
- SOÓS ESZTER PETRONELLA – VARGHA MÁRK szerk. 2012. *Kvalitársak Beszélések a tehetségről.* Budapest. 170 oldal
- KOMLÓSI RÉKA – RÁCZ MÁRK szerk. 2015. *Gyalogút. A Bolyai Önképző Műhely 2013-as „Gyalogos szeminárium” és 2015-ös „Gyalogút” című konferenciáinak előadásaiból készült tanulmánykötet.* Budapest. 291 oldal
- KOMLÓSI RÉKA szerk. 2017. *Határ-kövek. A Bolyai Önképző Műhely 2016-os „Határ-kövek” című konferenciájának előadásaiból készült tanulmánykötet.* Budapest. 368 oldal

HERBST REBEKA szerk. 2018. *Tudás-háló. A Bolyai Önképző Műhely 2017-es „Tudás-háló” című konferenciájának előadásaiból készült tanulmánykötet.* Budapest. 184 oldal

A BMA közreműködésével jelent meg:

BALÁZS GÉZA – KOVÁCS LÁSZLÓ – SZŐKE VIKTÓRIA szerk. 2012. *Hálózat kutatás. Interdiszciplináris megközelítések.* Inter-MSZT-BMA-ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 224 oldal

BALÁZS GÉZA – KOVÁCS LÁSZLÓ – SZŐKE VIKTÓRIA szerk. 2013. *Hálózat kutatás. Diszciplínák és metszéspontok.* Inter-MSZT-BMA-SZTE JGYPK. Budapest–Szeged. 142 oldal

SOÓS ESZTER PETRONELLA – VARGHA MÁRK szerk. 2014. *Monetársak Interjúkol-lázs a pénzről.* Budapest. 192 oldal.

SZŰCS GÁBOR szerk. 2014. *Emléknyomok.* Bolyai Műhely Alapítvány. Budapest. 258 oldal.

A Bolyai-könyvek beszerezhetőek az alapítvány irodájában (1072 Budapest, Rákóczi út 38. I/2., Telefon: 06 30/361 96 81; e-mail: bom@e-nyelv.hu).

